

TÁVOLI HARANGSZÓ.

Avagy, egy magyar falu fellelhető nyomai az időben.

ERDŐTELEK

*Őrzők, vigyázzatok a strázsán,
Csillag-szórók az éjszakák,
Szent-János bogarak a kertben,
Emlékek elmúlt nyarakon,
Flórenc nyarán s összekeverten,
Búcsúztató őszi Lidónak
Emlékei, a hajnali
Párás, dísz-kócos, tánci termen,
Történt szépek, éltek és voltak.
Kik meg nem halhatnak soha,
Őrzött elevenek és holtak,
Szívek távoli mosolya,
Reátok néz, aggódva, árván
Őrzők: vigyázzatok a strázsán.*

*Őrzők, vigyázzatok a strázsán,
Az Élet él, és élni akar,
Nem azért adott annyi szépet,
Hogy átvándoroljanak most rajta
Véres s ostoba feneségek.
Oly szomorú embernek lenni
S szörnyűek az állat-hős igék
S a csillag-szóró éjszakák
Ma sem engedik feledtetni
Az ember Szépbe-szőtt hitét
S akik még vagytok, őrzön, árván
Őrzők: vigyázzatok a strázsán.*

Ahogy a mezőn munkálkodó emberre rátalál a falu harangjának foszlányos csendülése, úgy jönnek elénk ezek a néha nagyon, máskor kevésbé elfelejtett emléktöredékek az elmúlt évszázadokból. Szél Úrfi ökelme billegteti a hátán a kondulásokat. Szeszélye folytán itt -ott ledob belőle a mezőre, hol többet, hol kevesebbet. Ezek a falunkról fönmaradt emlékek is, úgy találunk meg minket, miként a mezőn dolgozó atyánkfiát, nyári forróságban a nagyharang imára hívó hangjai. Állj meg hát Te is barátom egy röpke időre, felejtsd el a rohanó mindennapokat, s cselekedj úgy, miként néhai kaszás véreid a mezőn, a harang szavára. Tűzd a kaszát a földbe, vedd le kalapod, fordulj arccal keletnek, Napjövetnek, vess keresztet, s a harang szavára összekulcsolt kézzel mond el az Úr Angyalát. Aztán vágthatod újra a rendet, bátran, mert áldott lészen minden suhintásod.

Minden emlék, mely elénkbe tárul e könyv lapjain, s azok is, melyek bocsáthatatlan vétek folytán talán nem kerültek belé, egy-egy harangkondulás, melyet ugyan nem bohó Szél Úrfi, de öregapja, Idő Úr enged elibénk. Hajtsuk hát meg fejünket jó keresztyén módjára, és mormoljunk egy halk imát a régvoltakért. Mert hiszen, mi is emlékké leszünk bizony, nem is oly' sokára Idő Úr könyörtelen malmában. Ne azért könyörögjünk hát, hogy ez minél később legyen, hanem azért, hogy az öreg, szelíd mosolyú Idő, visszaengedjen minket is egykor, harangszóként, azokkal együtt, akikről ez a kötet beszél...

Adja a mi Urunk, hogy legyen még kinek beszélni most, és egykoron...

Dönenbáj

A téma elébe...

Történelem, történet. Vajon, mit is jelentenek ezek a szavak? Vastag könyvekbe üzött, súlyos tudományt? Vagy netán, dobogó szívű lapulást, szinte a padra feküdve, mikor a Tanár Úr lapozgatta a naplót? Esetleg a dolgozatok esszékérdéseit? Mennyi demoralizáló emlék. Hiszen olyan nagy volt az a tananyag, és mi esendő gyermekek, oly' keveset tudtunk csak megtanulni belőle. De, tudod mit barátom, az igazság még ettől is keservesebb. Az írott történelem, a valóságos históriának borzasztóan kis fejezete csupán. Az iskolában tanított, tanult anyag, csak váza a múlt valóságának. És ezt a keretet mindannyiunk öregapái töltötték meg hússal és vérrel. Ha innen nézzük talán már más a helyzet. Ettől a ponttól válhat személyes üggyé, a rég magunk mögött hagyott, homályba burkolózott egykori létezés. Valószínűleg ilyen okok generálják az efféle kiadványokat is. Hiszen, ha az ember tud valamit a maga mögött hagyott darab időkből, az akár hasznára is szolgálhat. Komoly bajt okozó hibát, ha saját kárán tanul az ember, ugye, nem követ el még egyszer. Így van ez a történelemmel is, ha egy közösség ismeri a saját múltját, hibáit, erényeit, abból igen sokat profitálhat az elkövetkezőkben. Nem száraz, befejezett dolog tehát egy történelemtörténet. Ebben, így az elején egyezzünk meg. Még akkor is, ha ez itt nem történelemtörténet. Sőt, még csak nem is falutörténet, mint az első ránézésre tűnik. És a legkevésbé Erdőtelek falu története. Nagyon fellengzős és üres megfogalmazás volna ez ugyanis. A továbbiakban elkövetkezők csupán emlékfóglások, amelyek innen-onnan, isteni szerencse folytán fennmaradtak, az érdeklődő utódokra. Nem feltétlenül tükrözik minden korban a falu történetét. Lehet, hogy amit mi becses emlékként tartunk ma nyilván, annak idején a falu életében jelentéktelen kis esemény volt, a háromnapos csodák kategóriájába tartozva. Félreértés ne essék, nem kisebbiteni akarom a megmaradt emlékeket, hiszen felbecsülhetetlen kincs valamennyi, de nem biztos, hogy objektívan szemlélhetjük benne az egykori elődök sorsát alapvetően meghatározó tényeket. Ez hiba volna. Ezért jobb, ha csak emlékként kezeljük őket. Vannak olyanok a világon ugyanis, akik gyártanak maguknak történelmet, ha a szükség úgy hozza. Ne szaporítsuk ezeknek a számát. Továbbá azért sem lehet ezt „de facto”, történelemtörténetnek nevezni, mert egy ilyen, csupán szigorú tényeket szabad hogy tartalmazzon, és egy ilyen kiadvány is, mint ez a miénk, a viszonylag kevés konkrét forrás miatt, kikerülhetetlenül tartalmaz bizonyos vélekedéseket, feltételezéseket, noha igyekeztem ezeket amennyire lehet, minimalizálni. De teljesen nem kerülhető ki, főleg a középkori, és régebbi részek tárgyalása esetében. A szempontok, amik vezéreltek az anyag összeállításakor erre lehetőséget is adtak.

Egy ilyen fajta kiadványt sokféleképpen el lehet készíteni. Lehet szigorúan a fellelhető tények ismertetése mentén. Ebben az esetben szoktak olyan kiadványok készülni, amelyek tételesen felsorolják a különböző korok népességi adatait, azt hogy mikor jelent meg a községben az első rádió, a villany, mikortól van orvosi ellátás és így tovább... Valamint lehet olyat is, ami a legendák homályába viszi a reális eseményeket. Lehet a falu birtokosainak bemutatásával. (Mintha az a hely történelme volna.) Számomra azonban az volt az érdekes hogy az a falu, vagy emberközösség, amely ezen a területen létezett az idők folyamán, hogyan és mennyiben élte meg azt a „nagy” történelmet, amit annak idején az iskolában meg kellett tanulni. Vagyis a helyi események mi módon kapcsolhatók a nemzeti történelemhez. Azokat mennyiben szenvedték el az itteniek, és hogyan követhetők ezek a nagy események a falu életében. Mert kizárólag ekképpen hozhatók személyes közelségbe az amúgy száraz, históriás események. Csak így tudatosítható a mögöttünk hagyott fájdalmasan gyönyörű évezred. Nemcsak a Kárpát-medencében, de itt a Hanyi vize mentén is. Mert biz' itt is ilyen léptékben kell

gondolkodnia annak, ki erdőtelki emlékekre kíváncsi. A fentiekben említettek szerint tehát, némely esetben foglalkozni kell a környező vidék múltjával is, amikor az szükséges a jobb érthetőség kedvéért. Az eseményeket időrendi sorrendben vizsgáljuk, a korábban említettek vonalán. Remélem, sikerül adni valami olyasmit is barátom Neked, mint olvasónak, ami a rideg tényeken túl, fogódzkodót jelenthet a mai, sok sebből vérző világunkban.

Hidd el, ez talán fontosabb, mint ez a könyv maga. Semmi a világon nincs cél nélkül. Nekem a munka során, ez volt a vezéreszmém.

Biztos kapaszkodók, és hit nélkül, ugyanis nincsen létezés. Még ha úgy tűnik, akkor sem. A vegetáció nem emberi vonás, nem szinonimája az életnek. S ha ez a könyv segít abban, hogy erre minél többen rádöbbenjenek akkor már nem született meg hiába.

Segítsen a Felettünkvaló hogy így legyen...

Krisztus előtt

Ha a kronológikus csapásirányhoz ragaszkodunk, akkor szükséges szólnunk erről a történelmi időről is, noha a falu még ekkor a mai értelemben véve nem is létezett. Ha ugyanis erőszakot teszünk magunkon, és mégis helyi történevről beszélünk, akkor azt mindjárt három felé kell bontani. Először is a földrajzi hely, történelmi eseményeit kell vizsgálni, ami csupán az utóbbi ezer esztendőben kapcsolható össze velünk, magyarokkal. Második, és harmadik esetben pedig, a megtelepült magyar falu középkori történetét, és a török idők utáni újranevelés eseményeit. Nem másért, mert külön népességet jelent, így hiba volna vérszerinti ősöknek tartani és így kezelni, pl. az Árpád-kori lakosságot.

Tehát Krisztus előtt. Ez volt a leghosszabb időszak a történelemben. Értelemszerűen ezt is több időszakra kell bontani. Már magát a jégkorszakot is négy részre osztják a szakértők, majd ezután a műveltség jellegéből adódóan kőkor, (abból is több), rézkor, bronzkor, vaskor...stb. Lakhelyünk ebben a korban természetesen nem létezett, de területét bejárták a vadászó, halászó embercsoportok. Észak-Magyarország benépesítői, akik bekóborolták az Alföldet is, a mai tudásunk alapján az őskőkori, vagy más néven a paleolitikum alsó és középső részének, premousteri műveltség hordozói, valószínűleg a legkorábbi neandervölgyi típusú emberek voltak. Emlékeik a Würm-jégkorszak előtti melegebb időkből valók. (Kb. i.e. 100000-45000) Kisebb hordákban vándorolva, kezdetleges kőszerszöket használva bebarangolták vidékünket is. Jellemző eszközeik a hosszú pattintott, háromszög alakú lándzsahegyek, és az ugyancsak pattintott „D” alakú vakarók. A nagy távolságú kóborlásukat bizonyítják azok az obszidián eszközök, amelyeket a Zemplén-hegység területén szereztek be. Az őskor legjelentősebb változásai, az un. újkőkorral köszöntöttek be. Ezek a változások az állattenyésztés és a földművelés. (Kb. i.e. 5000-2500) A jobb életkörülmények népességszaporulatot idéztek elő ezzel együtt fokozatosan kialakultak az első igazi társadalomnak nevezhető közösségek. Ebben az időszakban is találkozhatunk lakhelyünkön emberekkel, hiszen a szomszédos Füzesabony területén igen komoly leletanyag került elő. Ami fontosságát tekintve meghatározó, hiszen a leletek vonaldíszítése után, alföldi vonaldíszítéses kultúrának nevezik a hozzáértők. A vonaldíszítéses kultúra telepei sűrűn előfordulnak a környéken a folyóvizek mentén. Így Tarnabodon, Tarnamérán, Tarnaszadányon. A temetkezéseik során gyakran találkozunk vörös földfestéssel, vagy edényben, vagy beöntve a sírba, esetleg vörösre festett emberi maradványok formájában, ami a vért, az életet szimbolizálja az őskori hitvilágban.

A kőkort követő rézkorban is, igen közel lakhelyünkhöz találunk emléktárgyat. Az un. bodrogkeresztúri kultúra képviselőinek itteni megtelepedését bizonyítja a Tenken talált csoport temetője, amit részben feldúltak de 5 sírt hitelesíteni lehetett. Az egyik férfi sírban réztört, hosszú kovakő kést, obszidián nyílhegyeket, és agyagtálat találtak. Egy másik női sírban korall, és csontgyöngyök, valamint különböző edények kerültek elő. De ismerünk Kápolnáról ebből az időből való rézbaltát, Dormándról csákányt. Tarnabodon pedig sikerült feltárni egy ehhez a kultúrához tartozó telep maradványait is. Bár nem egyedüli ez a vidéken, hiszen Tarnabod és Kál között is, valamint Tarnamérán is voltak ilyen telepek. (Ezek azonban már nem tisztán bodrogkeresztúri, hanem kevert műveltségű telepek, több száz év is lehet köztük.) Jellemző módon a kisállattartás volt a meghatározó foglalkozásuk, és a mozgékony életmód ellenére ebből az időből valók az első nagyobb temetők. Ilyen temetőnek

tekinthető a tenki. Korábban ugyanis a kőkorbán a halottakat rendszertelenül, valószínűleg a lakhelyként szolgáló „házak” között temették el. A rézkorbán azonban a nagyobb népesség következtében, megindult, a mai értelemben vett társadalom kialakulása. Erre utalnak a nagyobb közösségi temetők megjelenései.

A bodrogkeresztúri kultúra nyomaiban fölfedezhetők a juh a disznó a kecskéhez, marhához hasonlatos, háziállatok maradványai. Valamint a vadászat jelentőségét mutató őz, szarvas, vaddisznó, őstulok, csontmaradványok a telepek helyén. Ezek a telepek legtöbbször a folyóvíz közelében mocsaras terület partjai fölött emelkedő enyhe homokdomboldalakon találhatók. Ezek a paraméterek a korabeli erdőtelki vidékre is jellemzőek voltak. Az hogy dokumentált leleteket nem említ a szakirodalom semmit sem jelent, hisz a leletek legtöbbször nem direkt kutatás útján kerültek nyilvánosságra. Töredékes feljegyzések megemlékeznek róla, miszerint a kastély utolsó tulajdonosa Dr. Kovács módszeresen gyűjtötte az előkerülő ilyen jellegű anyagokat, állítólag külön szoba volt erre fönntartva a kastélyban de II. világháborút követő eseményeknek ez a gyűjtemény is áldozatul esett, sok minden egyébbel együtt. Pedig állítólag kő és csonteszközök is voltak a kollekciónban. Ha az 50-es, 60-as években kibontakozó régészeti tudomány megvizsgálhatta volna ezeket a leleteket, biztos vagyok benne, hogy településükről is ismernénk ilyen őskori emlékeket. Bár ez ebben a formában így nem teljesen igaz, hiszen a rézkort követő bronz, és vaskorból már Erdőtelek területén is büszkélkedhetünk ilyenekkel. A bronzkorból településük határában a „Verendombnak” nevezett helyen nagy mennyiségben leltek megmunkált bronzeszköz töredékeket és cseréptárgyakat. Ami gondolhatóan bronzkori telep nyomát jelenti településünkön. A bronzkor egyébként más okból is érdekes lehet. Alapvető változásokat hoz, hiszen ez az első idő, hogy kimutatható az emlékanyagban olyan jövevény népesség ami átalakította a helyiek műveltségét. *A bronzkor kezdetén ugyanis a keleti sztyeppe övezetből, a Kárpátokon át, pásztortörzsek hatolnak be a medencébe.* Valamint dél felől újabb népcsoport mutatható ki, ők közösen alakítják ki az un. hatvani, és későbbi füzesabonyi kultúrát, majd azt átalakítva a zóki műveltséget.

A sztyeppe hatás konkrétan kimutatható a halomsíros, vagy *kurgán temetkezésekben*. Ekkor i.e. tartunk valamikor 1300 környékén. Érdekes összevetéssel szolgálhat, ha arra gondolunk, hogy a magyarokéval azonos kultúrájú, új betelepülőként számon tartott népek kétezer évvel később, ugyan ilyen temetkezési magatartást hoznak magukkal... Legismertebb telepeik, amelyeket a sok hulladék alapján elég jól lehet azonosítani, Hatvanban a Strázsahegyen, és Füzesabonyban az Öregdombon találhatók. Illetve Tarnamérán a jelenlegi templomdombon. Ha merészet gondolunk, ez egyfajta magyarázatot adhat a községünk területén található Strázsapart kérdésére is. Mindenesetre egy lehetséges keletkezést prognosztizálhat, de amíg semmi konkrétumot nem tudunk a Strázsapartról, addig felelőtlenség volna bármit is feltételezni. Azon kívül, hogy létezik községünkben egy jól láthatóan mesterséges, látszólag teljesen indokolatlan domb, és hogy ezt valakik valamikor felépítették. Jelenlegi ismereteink szerint ez a réz, és kora bronzkor valamint a középkor között épült valamikor. Céljára vonatkozóan csak találgatásaink vannak, a bronzkorra vonatkoztatva talán telephely, netán temetkezőhely lehetett. Feltéve természetesen, ha akkor emelték. Érdekességként hat, vagy talán az előzmények után nem is annyira, hogy erre az időszakra vonatkoztatható a ló megjelenése a Kárpát-medencében. Az Erdőtelken megtalált eszközök valószínűen a középbronzkori füzesabonyi kultúrának a képviselőinek tarthatók.

A vaskornak nevezett időszakban újabb jövevények költöznek környékünkre i. e. 8-7 században. Ők hozzák magukkal a vasat, és ők voltak a szintén keleti eredetű *szkíták*. Nyomaik sűrűn megtalálhatók a környéken is többek között Füzesabonyban, Maklárán, Dormádon, Besenyőtelken, Kálban, Tarnabodon, Hanyin, Boconádon, Tarnaörsön, Hevesen. No és ide sorolható az Erdőtelken meglelt gyermeksír is, amit a mellé helyezett vas edénykéből kell hogy erre a szkíta korra datálnunk. Temetkezéseikben megjelenik a nyújtott

testhelyzet, ami során a test feje nyugat felé, a lába kelet felé néznek. Arccal tehát a Napnak. (Hogyan is temetkeztek őseink a honfoglalás idejében, úgy kb. 1700 év múlva?) De előfordult az is hogy előkelők sírja fölé nagy halmokat emeltek *-kurgánt*-csakúgy, mint a korábbi keleti népeesség. (Pl. Tarnabodon.) Néhány évszázad alatt rátelepszene, és összeolvadnak a korábbi népeességgel. Nem feltétlenül ellenséges tehát a viszony. A temetkezések során megfigyelhetők a ló, és kocsi mellékletek a sírokban, valamint a díszítőelemek tekintetében az eszközökön a *szarvas, oroslán, kos, és ragadozó madár* ábrázolás, olykor egész jelenetsorok formájában. Az edények díszítése a korábbiakhoz képest egyszerűsödik de kimutathatóan már korongot használtak a készítéshez.

Éles konfliktusokat okozott a nyugat felől terjeszkedő kelták megjelenése a vidéken, i.e. 400 körül. Innentől számíthatjuk a késő vaskort. A keltákat fejlett vaskohászat jellemezte, ami az eszközeik így fegyvereik tökéletesítésében nyilvánult meg. Az Észak-Magyarországot megszálló kelta törzsek nevét is feljegyezték a történetírók, ezek az Osi, Cotini, Taurisci nevű törzsek voltak. A Hatvan- Boldog közti temetők, a szkíták és a kelták keveredéséről árulkodnak. Vidékünkön a késő vaskorból Besenyőtelken figyelhető meg telep és temető. Itt földbe mélyített házak alapjait és csontvázas sírokat tártak fel a régészek. Ennek ellenére nem egyértelmű a kelta jelenlét a környéken.

Megállapítható hogy falunk területén, környékén, a Krisztus előtti kor ideje alatt szinte folyamatosan figyelhető meg népeesség, időnként a szűkebb pátriánkban is. Tehát az az egy biztosra vehető, hogy ez a terület, amelyen élünk, az emberi idők kezdete óta kedvelt lakóhely volt, és mikor ezt az időszakot vizsgáljuk, nem feltétlenül szabad és lehet, tartani a település mostani határait. Bár a téma egész bő, és részletes bemutatása, külön tanulmány kötetet igényelne. Itt most legyen elég annyi, hogy a föld amelyet taposunk, művelünk, ugyanolyan némán, és hűségesen hordozta hátán eleinket, miként teszi ez most is mivélünk.

Krisztus után, honfoglalás előtt.

Az időszámítás előtti évszázadban a korábban tárgyaltak szerint a Észak-Magyarországon megtelepedtek a kelták törzsei. Ebből adódóan, lakóhelyünk területe inkább átmeneti területnek számított. Mind ebben mind az elkövetkező időkben. A Krisztust megelőző évszázadban, új hódító hatalom jelent meg a Kárpát-medencében. Ők voltak a dákok, kiknek birodalma délen a mai Erdély és Bánát területén feküdt, de voltak ambícióik az északi és a nyugatiak területek felé is. Az i.e.-i utolsó évszázad azonban Róma terjeszkedésének is diadalmas időszaka volt. A pannóniai részeket ekkora már ők ellenőrzik, és így értelemeszerűen nézeteltérésbe kerülnek a dákokkal. A Dunántúlra betörő dákok ellen Róma büntető hadjáratot tartott. A légiók elfoglalják Erdélyt, és a Tisza mentén tisztogattak végig az Alföldön. A szárazföldi csapatokat a Dunáról, a Tiszára fölvonuló hajóhad is biztosította. A dákok uralom így rövid időszak után semmivé lett, és a kelták törzsei is az északi hegyek közé szorulnak vissza. A római uralom határa azonban a Duna maradt, bár elővéd, és megfigyelő őrhelyeket, legkeletebbre Hatvan környékén is tártak fel. Ezek alapján könnyen előfordulhatott, hogy a római csapatok végigmasíroztak itt, mostani lakóhelyünk területén is, a hadjárat, és az azt követő idők alatt. A kiszorított dákok és kelták helyén azonban nem maradhattak a sokáig a légiók, a szabadon maradt területre az i.sz. első évszázada során beköltözött a jazigoknak, vagy más néven szarmatáknak nevezett népcsoport. Ezt a népet kizárólag temetői anyagaikból ismerjük, ezért föltehetően nem voltak komoly településeik, nomád keleti pásztornépek voltak, - noha ismerték már a földművelést, és differenciált társadalomban éltek - mint a már korábban ott élő kurgánok népe, és a szkíták. Valamint a később érkező hunok, avarok, magyarok, besenyők, jászok, kunok. Velük ellentétben azonban nem belső-ázsiai eredetűek voltak, hanem iráni gyökerekkel rendelkeztek Vidékünk fontos lakóhelye volt a szarmatáknak. Számos lelt ad erről tanúbizonyságot, szerte a vidéken. A környék szarmata központja a mai Átány területén, határában lehetett, ugyanis a számos sírlelt közül kizárólag itt találkozunk arany ékszeres temetkezéssel. Mostani tudásunk szerint azonban a szarmatákat sokkal nagyobb, és látványosabb dolog kapcsolja Erdőtelekhez, mint azt a korábbiakban bármelyi népcsoport esetében elmondhattuk. Ehhez a néphez köthető ugyanis a még ma is látható, és poraiban is monumentális Csörsz árok ásása, ami településünk északi részén vonul végig. Mondákat, meséket is ihletett ez az árok. Ki ne hallotta volna ezeket? Azonban a valóság sem sokkal prózaibb. A Csörsz árkát, vagy ahogyan Erdőtelken nevezik „Cseszárkot” a szarmaták ásták, Diocletianus római császár uralkodása idején, 285-305 között. Ez az irdatlan árok, sőt a későbbiekben árokrendszer, gyakorlatilag egy sánc, egy védmű volt, ami a harcias vandálok támadásaitól óvta a tőle délre elterülő vidéket. Modern műhold felvételek igazolják hogy a sánc, a Dunától egészen a Tiszáig húzódott, a beszédes nevű mai Ároktő faluig. Sőt, a mai műhold felvételek tanulsága szerint itt kerülőt vett, és le egészen erdélyi területekig, a Marosig folytatódott! Gyakorlatilag körbevéve az alföldi szarmata szállásterületeket. S hogy mennyire volt ez képes betölteni a szerepét? Hát, az biztos, hogy nem a mai méreteivel kell számolnunk. Mélysége, szélessége sokszorosa lehetett a mainak, és a kitermelt földből a védett oldalon komoly sáncot képezhettek. Hogy hatékony volt -e, azt nem tudhatjuk biztosan, de gondoljunk csak bele, a kínaiak is hasonló okokból emelték azt a bizonyos Nagy Falat. Ezek az építkezések nem mentek ríppsz - ríppsz,

évtizedeket, és életeket követeltek, mégis befejezték. Fölösleges mai ésszel ítélkezni ezen. Sőt a Csörsz árkat egy kisebb „előárokka” a későbbiekben, Nagy Konstantin uralkodása idején, (314-337) kicsivel északabbra, a Ludas- Kompolt - Szihalom vonalon, megerősítik. Valószínűleg nem volt tehát fölösleges a munka, ha másért nem, hát azért, hogy egy évezred és hét évszázad múlva is hírt adjon arról, hogy a régmúltban is éltek itt tette kész népek, akik hitét még ma is megcsodálhatjuk, valahányszor átrobogunk rajta kerekcsodamasináinkon.

A feltételezhető igazság az, hogy a szarmaták népét nem szabad egységes egészként elképzelnünk. Leleteik tanulsága szerint itt tartózkodásuk ideje alatt folyamatosan kaptak népesség utánpótlást a kiapadhatatlan keleti sztyeppékről. Uralmuk utolsó részében már komoly társadalmi rétegződésről, és belső harcokról is hírt adnak a leletek, és a római feljegyzések.

Egészen a IV. sz. utolsó negyedéig, amikor is megjelennek a hunok a Kárpát-medencében. Ebben az időben, jelentékeny mértékben megfogyatkozik a vidék népessége. Ennek az okát mindezt idáig nem sikerült kimutatni. A hunok rövid uralkodásának idejéből nem sok emléket találni a környékünkön. Valószínűleg ismét átmeneti területként kell kezelnünk lakhelyünk vidékét, ebben, és az ezt követő germán időkben egyaránt. A hun birodalmi központ a Tisza - Körös-Maros vidékén feltételezhető, ami lokalizáció tekintetében megfelelt a hunok déli irányú törekvéseinek. A környezetünkben hun korinak tartott besenyőtelki és tarnamérai csekély jelentőségű leletek nem tekinthető számottevőnek. Nem ad magyarázatot a szarmaták eltűnésére. Az Attila halálát követő időkben, germán érdekövezetbe került településük vidéke, de ennek sem található tárgyi emléke. Az avarok megjelenéséig – mai ismeretek szerint-nem mutatható ki számottevő népesség környékünkön.

Az avaroknak nevezett népcsoport első megjelenése a Kárpát-medencében, a VI. század derekára tehető. De ebben az időben ez a megjelenés, a vidékünket nem érintette. Hasonlatos volt a helyzet a hunok idejéhez, hiszen mint ők, az avarok is szintén az Alföld déli részén foglaltak szállásokat. Ennek oka is valószínűleg szintén ugyanaz, mint a hunok idején, ez pedig a déli irányú orientáció. A Bizánc felé szegezett nyilak. Ezért a Tiszától északra fekvő területek peremvidéknek számíthattak, így semmi politikai, gazdasági fontossága nem lehetett a környékünknek, és benne a későbbi Erdőtelek helyének sem. Ez a helyzet minden bizonnyal úgy két évszázadig fennállhatott, egészen addig, amikor az avar birodalom már-már megdőlni látszik. Sorozatos vereségeket szenvednek a Bizánci Birodalomtól, és értelemszerűen a csatlós népek is függetlenedni igyekeztek. A VII. század folyamán megy mindezt végbe. Ekkor azonban az avarság a keleti pusztákról érkező rokon népekkel számban és erőben megszorodik. A bolgárok ekkorra beékelődnek az avarok és Bizánc közé. A megerősödött avarság így nyugat felé fordul. Birtokba veszik az egész Kárpát- medencét, nyomaik még a bécsi medencében is felszínre kerültek. Nem kivétel ez alól a vidékünk sem. A szűkebb és tágabb környezetünkben viszonylag sok késő avar kori leletet tudhatunk magunkénak. A László Gyula professzor által, leleteik alapján csak „griffes-indás” népeknek nevezett avarok nyomait találjuk, Hanyin, Hevesen, Besenyőtelken, Tarnabodon, Nagyúton. Ezekből valószínűleg nekünk, minekutána -ha később is- de Hanyi többé-kevésbé Erdőtelekhez tartozott, ez a lelet lehet a legérdekesebb. Itt egy 30 sírból álló temetőt tártak föl, melyek nyújtott vázas temetések voltak. A temetések mellékleteiben állatcsontokat találunk, elsősorban sertés, marha, és baromficsontokat. Viszonylag kevés ékszer, és edény, valamint fegyver a mellékletek között. Ez így igen szépen hangzik, de van egy igen komoly probléma, ha ezt egyáltalán problémának lehet nevezni. Ez történetesen az, hogy ezek a leletek nem mutatnak komoly különbségeket a X. századi honfoglalónak nevezett magyarság emléktárájától. Már annak idején a főntebb említett László professzor is próbálkozott az úgynevezett kettős honfoglalás elmélettel, ezt azonban mind a mai napig nem tekinthetünk hivatalosnak. A leletek tanulsága alapján ma már vannak olyan vélemények is, melyek szerint

talán nem is olyan nagy valótlanság, ha az avarság és a magyarok között nem vonunk éles határvonalat.

Erdőtelek kapcsán lehet kérdezni, hogy mi is nekünk a közünk ezekhez a dolgokhoz, hiszen eddig gyakorlatilag nem is említettük falunk területét. Ez valóban így is van, azonban ne feledkezzünk meg arról az el nem hanyagolható tényről, miszerint ezek a népek elsősorban legeltető állattenyésztő népek voltak, akiknek igen komoly legelő területre volt szüksége. Ezért nem lehet egy-egy előkerült anyagot, emléket kisajátítani ezekben az időkben, konkrét településeknek. Ugyanis nem falvakról, állandó telepekről beszélünk ez idők szerint, hanem sokkal inkább szállásterületről, ami adott időszakon belül sokat változhatott. Így több mint valószínű, hogy az említett egykoriak igenis otthonosan mozogtak a korabeli erdőtelki területen ugyanúgy, mint a kömlőin vagy az átányin.

A HONFOGLALÁS KÖRÜLI IDŐK.

Aki a történelemórán kicsit is figyelt annak idején, már fújhatja is hogy 895-96. Maradjunk ennél a dátumnál mi is, noha minden bizonnyal a magyarok jelenléte a Kárpát-medencében korábbi is lehet. A Kárpátok innenső oldalán, ha másként nem, de mint a hágókat védő, ellenőrző határőr csapatok formájában, az minden bizonnyal állítható. Ha a Névtelenhez fordulunk segítségért, a honfoglalás eseményei kapcsán, legalábbis azokért, amik a vidékre vonatkoznak, akkor a következőket olvashatjuk:

„Azután Árpád vezér és nemesei innen felkerekedve a Nyárad vizéig vonultak, s tábort ütöttek a patakok mellett attól a helytől kezdve, melyet most Kácsnak mondanak. Árpád itt nagy földet adott Ócsádnak, Örsúr apjának, Örsúr, a fiú aztán ott, annak a folyónak a forrásánál várat épített, amelyet most Örsúrvárának hívnak. Árpád vezér és övéi innen továbbmenve eljutottak az Eger vizéig. Kunyhókat készítve több napig ottmaradtak, s azt a hegyet, amelyen a vezér számára leveles színt vertek, Színhalomnak nevezték el. Táboruk az Ostoros-pataktól egészen Poroszló váráig húzódott. Azután útjukat folytatva elérték a Zagyva folyót; ennek a folyónak a partján tábort ütöttek a Tiszától egészen a Mátra-erdőig, s meghódították annak a földnek minden lakóját a Köröstől a Zagyva folyóig meg a Szepes-erdőig. Akkor Árpád vezér nagy földet adott Ednek és Edöménnek a Mátra-erdőben, ahol az unokájuk, Pata, később várat épített. Az ő sarjadékukból származott hosszú idő után Sámuel király is, akit kegyességéért Abának hívtak.”

Ennek a megszállásnak a nyomait a mai régészet tudomány többé-kevésbé igazolta is. Hiszen a környék honfoglalás kori leletei az egri Szépasszonyvölgyben, és a Bp - Miskolc vasútvonaltól délre eső területeken kerültek elő. Ugyanakkor az is egyre inkább biztosra vehető, hogy Anonymus lódít egy kicsit, hiszen a saját kora birtokviszonyait vetíti ki a honfoglalás idejére, mintegy igazolva az akkori birtokosok „ösi” jogait. Hiszen a kabar eredetű Abák jelenlétét egészen a kalandozó hadjáratok végéig, kb. 955-960-ig nem lehet egyértelműen kimutatni a vidéken. Szemben az azt követő időkkel. A legújabb kutatási eredmények fényében egyébként is úgy tűnik, hogy a feljegyzések állításával ellentétben, a fejedelmi szállások nem Fehérvár környékén keresendők ebben az időben, hanem sokkal inkább valahol a Felső Tisza, és a Bodrog környékén, majd csak a X. század második felében kerül az ország középső vidékére, a fejedelmi székhely. Hogy ebben mi a szerepe a kalandozások kudarcá nyomán kialakult politikai átrendeződésnek az még a tudomány jelen állása szerint nem tudható pontosan. Attól függetlenül azonban, hogy még keleten van a vezéri jurta, a vidék már a magyarok birtokához tartozik, melyen szolgáltató népeket telepítenek le. Tekintettel arra, hogy a honfoglaló magyar társadalom sokkal rétegzettebb volt, mint azt ez idáig gondoltuk volna, le kell számolnunk azzal a tévhittel miszerint honfoglalóink mind csak duhaj lóról hátrafelé nyilazó, kegyetlen harcosok lettek volna, akik mint nép, teljesen nélkülözik a szántó-vető, állattenyésztő és kézművességet gyakorló rétegeket.

Falunk vidéke a helységnevek tanulsága szerint a fejedelmi Árpád-ház birtokaihoz tartozott. Elég, ha csak az ótörök eredetű Kál, vagy Átány helységnevekre gondolunk. Továbbá a Szarazbőn lelt tarsolylemez töredék mintavilága is megegyezést mutat, a legutóbbi időkben föltárt bodrogközi leletanyaggal. Valószínűleg ugyanazon műhely portékái.

Környezetünkben sűrűn elhelyezkedő szállásokkal kell számolnunk, hiszen a meglelt sírok, temetők, erről regélnek. A Felső Tisza vidékéhez képest lényegesen szegényebb mellékletekkel kerültek elő ezek a leletek, melyekben csak néhány esetben találkozni méltóságjelvényekkel. Ezért feltételezhetően, egy magasabb jogállású nemzetség uralta,

ellenőrizte a vidéken élő szolgáltató népeket, akik minden bizonnyal ez idő szerint magának a fejedelmi nemzetségnek szolgáltak. Erre lehet következtetni a sok leletből, ami szerte a környéken előkerült. Sőt az emlékek arról is mesélnek, hogy az itt élő népekből jó néhány harcos megjárta a nyugati hadszíntereket is valamely kalandozás alkalmával, minden bizonnyal a környék urát kísérve ezeken a vállalkozásokon. De hogy hol is voltak ezek az emlékek, amelyekre most hivatkozunk, azt egy rövid felsorolással meg is válaszolhatjuk. Sajnos a leletek döntő többsége elpusztult, még mielőtt módszeresen feldolgozhatták volna azokat a kutatók. Azonban a töredékes fennmaradás is nagyon komoly elgondolkodásra készíthet valamennyiünket. Lássuk hát. Az egri Szépasszonyvölgyben méretes temetőt sikerült feltárni 36 sírral, de vélhetően ez a temető csak kisebb része, a többit vagy elpusztította a szőlőművelés, vagy még mindig ott rejtőznek valahol a szőlőtőkék alatt. A szegényes melléklet nélküli sírok mellett megtalálhatók a módosabb fegyveres, lovas temetkezések is. Az egri völgyben még volt néhány nyughely ezeken kívül is, de innen egészen le a mi vidékünkig, mindezidáig nem került elő ilyen. Ellentétben környékünkkel. Vidékünkön Szárazbőn, Hanyin, Tepélypusztán, Hevesen, Jásszentandráson, Pélyen, Tiszanánán, Kálban, Aldebrőn, no és *Erdőtelken* találkozhattak a régészek honfoglalás kori anyaggal. Úgy van, falunkban is büszkélkedhetünk honszerző egykori őseink csontjaival. Még hozzá ha igazak a híradások, nem is egy esetben. Legalább két temetkezéstről tud a szakirodalom. Amelynél az egyik feltehetően -de nem biztosan- magányos temetkezés lehetett, míg a másik esetben sírokról hallani, ami már ugye, temetőt feltételez. Lássuk először a magányos sírt.

Ebből a sírból csak egy szablya jutott múzeumba, mikor a XIX. század második felében napvilágra került. Sajnos feltárást nem végeztek akkoriban, így nem tudhatjuk hogy esetleg más leletek voltak -e eltemetve a harcossal, illetve hogy nem rejtőzködnek még mindig a föld alatt a közelben egyéb maradványok is. Magányos temetkezések nem ritkák ugyanis ebben a korban, de általában nők, vagy jómódú fiatalok esetében fordulnak elő ilyenek. Ennek okainak boncolgatása túlhaladná ennek a kötetnek a kereteit, úgyhogy most elégedjünk meg ennyivel. Magányos sírt a vidéken csak Hevesen, a Nagyasszony esetében, és Jásszentandráson egy fiatal előkelő kapcsán ismerünk. Egyedül eltemetett közrendű harcos sírja nem jellemző. Talán lehetnek (lehetek) ott társai is. Hacsak nem tételezünk fel olyat, hogy a magányos, gazdag sírt, a megtalálók kirabolták volna, és csak az „értéktelen” kardot jutatták volna el a múzeumba. Lássuk be ez nem valószínű.

A másik eset ennél azért lényegesen érdekesebb. Házépítés közben találnak ugyanis sírokat, temetőt, amelyek a híradások szerint lovas temetkezések voltak. 1952-ben történt, hogy építkezés közben, három lovas sírra bukkantak a munkások. Amikorra azonban a régészek a helyszínre értek, az építkezés előrehaladott volta miatt nem tudtak még csak leletmentő ásatást sem végezni. Egyik részről szögezzük le, lovakat nem akárhiknek áldoztak. A lovas temetkezés feltételez egy bizonyos anyagi és társadalmi színvonalat. Még akkor is, ha a közszabadosok között is előfordult igen gyakran. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a Kálban és az Aldebrőn lelt több tucat sírt tartalmazó X. századi temetőben ez egyáltalán nem általános. Ennél is jelentősebb ezen lelet esetében, hogy innen származik a környék, sőt egész Heves megye *egyetlen veretes öve*. Archeikus mintával díszített karéjos övveretekkel van dolgunk. Sőt az egész vidéken, az erdőtelki övtől eltekintve, csupán Szárazbőn, és Tiszanánán találkozni méltóságjelvényekkel, mindkét esetben tarsolylemez formájában. Övvel kizárólag Erdőtelken. Sajnos a temetőt feldúlták, és csupán ez a kincs jutott szakemberek kezébe, a feltehetően egyéb mellékleteket is tartalmazó sírokból. Hogy miért ilyen nagy jelentőségű ez? Hát nem egyébért, mert az öv olyan méltóságjelvény volt a keleti népeknél, amely alapvetően meghatározta a viselője helyét a társadalmi ranglétrán. Szófordulatainkban még ma is őrizzük ennek az ősi rendnek az emlékét. Az öv volt a lovas népeknél a vitézi állapot jellemzője. Egy nomád harcos mindent az övére akasztott. Az íjat, a

tegezt, a szablyát, a tarsolyt, mindent. Csak így nem volt akadályozva a felső teste a vadászat, harc alkalmával. A harcos, ha felövezésre került, az azt jelentette, hogy valamely úr, keleti népek esetében „kán”, a saját harcosának tudta be, aki vele együtt harcolt az elkövetkezőkben. Aki ennek fejében hadi zsákmányhoz és harci érdemekhez juttatta a harcost. Egyes keleti följegyzések ezeket a fegyvereseket, a „kán etetett embereinek” is nevezik. A harcosok előkerült fegyverein pedig többek között, a „fegyveremet kánomnak ajánlom” rovás olvasható. Sőt egyes lehetséges sírfelirat megfejtések szerint a búcsúzó harcos a kánjától búcsúzik elsősorban. Egy olyasfajta rendszer körvonalazódik a szemünk előtt, ami saját múltunk konkrét ismerete hiányában a japánok szamurájait juttatja eszünkbe. A veretes öv tehát magas társadalmi helyet jelöl, kivált egy olyan környezetben, ahol ez nem általános. Valószínű azonban hogy veretekkel díszített övre valaki származása folytán is jogosult lehetett. Ez így természetes. Kivált, ha arra a nagyon is tagolt társadalmi rendszerre gondolunk, amit a korábbiakban említettünk, a honfoglaló magyarok kapcsán. További tanulságokkal is szolgál azonban az erdőtelki veretes öv. Az archeikus díszítő formák minden bizonnyal igen korai megtelepedésre utalhatnak, ami még a Kárpátokon túlra vezetheti falunk területén eltemetett honfoglaló őszüket. Az sem zárható ki teljes bizonyossággal, - a vidéken az Árpádok érdekeltségét figyelembe véve - hogy ez a veretes harcos akár rokoni kapcsolatban is lehetett a fejedelmi családdal, de ha nem, akkor legalábbis „etett embere” lehetett azoknak. És ez csak az övből következik. Fogalmunk sincs, hogy mi minden pusztulhatott el annak idején, mikor ez a megmaradt kincs napvilágra került. Sajnos a régészettudomány csak az utóbbi néhány évtizedben jutott el olyan szintre hogy a leletek legapróbb részleteit is föl tudja használni a múltunk jobb megismerése, megértése érdekében. Sajnos falunk leletei is úgy pusztultak el, hogy titkaikat –a mellékelt ábra szerint- még a síron túlra is magukkal tudták vinni. (A falusi szóbeszéd szerint még egy temető létezik Erdőtelken, de a nem is olyan régen, szintén házépítés közben talált - egyes állítások szerint lovas sírokat – nem jelentették be a házépítők. Így erről hivatalos régészeti följegyzés nem áll rendelkezésre. Amennyiben ez igaz, nem kevéssel vagyunk szegényebbek a sírok ismerete és feltárása nélkül.)

A leírtak szerint, és abból következően, sőt a temetők gyér emlékménye tanulságát figyelembe véve, vidékünk népességének egyes tagjai rész vettek a nyugati kalandozásokban a X. század első felében. Talán éppen a méltóságjelvényeikkel eltemetett uraik vezetésével. Bizonyítékul szolgál erre a Provence-i Hugó és Berengár király pénzérméi, amelyeket a kalandozások során szereztek ősünk, és amelyeket a környék temetőiben találtunk, mi kíváncsi, és talán kissé kegyeletsértő kutakodó utódok.

A honfoglalás kori temetőket az egyes sírokban talált a század második felében „divatba jövő” S végű hajfonatkarikák zárják. Az ezek utáni időkből már nem ismerünk környékünkön, nomád, pogányok csúfolt temetkezéseket.

A Leich-mezei csatavesztést követő belpolitikai átrendeződésnek is szerepe lehet a X. század közepétől kimutatható változásoknak a vidékünk fölött. A Márta előterében, és déli lejtőin birtokosokként megjelennek a kabar származású Abák, akik az elkövetkezendő évszázadokban meghatározzák a környék, így feltehetően lakhelyünk viszonyait is.

Sőt, ekkorira tehető a besenyők megtelepedése vidékünkön. Taksony telepíti le őket a Tisza két partja mentén. (Kerecsendtől a Tiszáig a Szalók a Tiszán túl a Tomaj vagy Kemej nemzetségek családjait, Tonuzoba vezetésével. Akit aztán valamivel később az abádi révnél a legenda szerint élve temetnek el feleségével együtt, mert nem voltak hajlandók felvenni az új hitet.) A kutatók azonban nem homogén letelepítést tartanak valószínűnek, hanem inkább a magyar falvak közé való beékelést. Erre utal a századi apátság – Szihalom - Tepély térségében volt birtokos- alapító levelében az őrség megnevezése, ami húsz magyar és tíz besenyő lovas katonáról szól. Feltételezve ezzel a vidék etnikai viszonyait. Egy azonban biztos, egy 1876-ban Erdőtelek határában előkerült magányos lovas sírját, a fegyver és egyéb mellékletek alapján besenyő leletnek vélnek egyes szakemberek, amely nem mond ellent a Tisza-vidék X.

századi történetének. A zablá, a kengyelek és a szablya, valamint a harci bárd (fokos?), formavilága inkább besenyő vonalat erősít a honfoglalás korival szemben. Falunk történetében nem lehet tudni pontosan, hogy hová is helyezhető ez a lelet, hiszen több környékbeli falu származását is besenyő eredetűnek kell tartani, ezért nem zárható ki Erdőtelek besenyő eredete sem. Ugyanakkor, a letelepített besenyők kiváltságokat kaptak a szolgálataik fejében. Amely kiváltságokat a későbbiekben sokszor hangoztattak is, ha a helyzet úgy kívánta. A falunk első említése kapcsán azonban a lakosok, nem a besenyő kiváltságaikra hivatkoznak, hanem a várjobbágyi jogállásukra. Ennek fényében kizárhatnánk településünk besenyő eredetét, de a kor számunkra zavarosnak tűnő viszonyai között dőreség volna bármiféle ilyen jellegű kinyilatkoztatást tenni. Hiszen még ezt az időszakot homállyal fűszerezheti a Strázsapart dombja, aminek rendeltetésére vonatkozóan csak elképzeléseink lehetnek. Egy biztos, a besenyők jó néhány pusztai néphez hasonlóan letelepedésük után még egy rövid ideig dombokat, kurgánokat emeltek a halottaik fölé, föltehetően minél magasabb rangú volt az elhunyt annál jelentősebb méretű volt a halom. Ha egy kis merészséggel összekapcsoljuk a besenyők környékbeli jelenlétét és a Strázsapartot, ilyen jellegű vetülete is lehet ennek a dolognak. Régészeti kutatás nélkül azonban bármiféle elképzelés kizárólag a hipotézis szintjén mozog.

Egy biztos, az augsburgi csatavesztés után, majd azt követően a bizánci kalandozások leáldozásával, Taksony fejedelemnek el kellett kezdenie az akkor még nagyon erős törzsi alapokon működő magyarság átszervezését, amely bizonyos hatalomváltással és népességmozgással járhatott. Ennek is tulajdonítható a vidékünkön megjelenő kabar eredetű Abák, és a minden bizonnyal Szalók nembéli besenyők megtelepedése, az akkor már őshonosnak mondható honfoglaló magyarok mellett. Erősítve ezzel a saját szállásterülete katonai és gazdasági erejét.

Az, hogy az általunk tárgyalt, Erdőtelek faluja kinek köszönheti megalapítását a fentebb említett nációk közül, mai ismereteink szerint kideríthetetlen. Bár talán nem is nagyon lényeges kérdés, hisz rövid időn belül nem volt különbség szinte semmiben kabarok, besenyők vagy magyarok között. Hadúr gyermekei otthonra találtak a Hanyi mentén.

Árpád kor.

Kicsit csalunk a címmel, mert az Árpád kornak nevezett időszakhoz kapcsolódik már a honfoglalás is, hiszen akkor is Árpád leszármazottai voltak népünk fejedelmei. Mégis a főnti címmel a Gézától, III. András királyig terjedő időszakot értjük. Ez az az időszak, mikor lakóhelyünk létrejön, és szinte lehet mondani, hogy kisebb-nagyobb megszakításokkal, lakosság cserével ugyan, de mind a mai napig fennáll. Ekkor kap falunk nevet, amely nevet azóta is visel. Ahhoz hogy jobban megértsük falunk megtelepülésének lehetséges folyamatát, az Árpád kor utolsó harmadában kell kezdenünk a vizsgálódást. Nevezetesen **1215**-ben mikor is első írásos emlékét találjuk lakóhelyünknek. Nem is akárhol, hanem a *Váradí Regestrumban*, ami a kor történelmi emlékeinek egyik legfontosabb lelőhelye. Falunk ekkor **Erdew** néven szerepel a leírásokban. Ami azonban a latin leírás miatt van ebben formában. Ha figyelembe vesszük a latin írás és a magyar kiejtés közt fennálló- vélhető összefüggéseket, falunk neve minden bizonnyal *Erdeiü*, vagy *Erdeu* hangalakban zenélhetett annak idején. Jelentésére a legegyszerűbb, kézenfekvő magyarázat szerint erdőt jelenthetett. Ami vonatkoztatható is településünkre. Legalábbis napjainkban mindenképp. Nem biztos hogy igaz azonban, a X-XI. századra. Ne felejtsük el, hogy az akác, amiből komoly erdő van napjainkban a falu mellett, nem őshonos fafajta Európában. Tehát ezt a képet kár kivetítenünk a tárgyalt időszakra. Bonyolítja a megértést, hogy az elkövetkező századokban fellelt említések sem beszélnek komolyabb erdőterületről falunk közelében, sőt van olyan is, ami kifejezetten az ellenkezőjéről tudósít. Mindezek ellenére nem zárhatjuk ki, hogy valóban volt valamilyen erdő annak idején, amiről a megtelepült hely, nevet kapott. Hiszen a Hanyi vizének eredése a falu széle melletti Éger láp területén van, ami már akkoriban is fás –ligetes, mocsaras terület lehetett. Ez azonban egy-egy falura vonatkoztatva nem számíthatott különlegességnak. A korabeli névadás gyakorlatának nem ritka formája azonban az sem, hogy személynévből alakult ki egyes települések neve. Ezt a lehetőséget sem szabad kizárni mikor ezt a kérdést vizsgáljuk. Tekintettel arra, hogy az akkoriban használatos nevekből vajmi keveset ismerhetünk, akár így is hívhatták az első embert, aki szállást foglalt magának a Hanyi vize mellett, s akinek a nevét az évszázadok erdőre változtattak. Lehet. Azonban ne menjünk el szó nélkül egy számunkra ugyan lényegtelen tűnő dolog mellett sem. A nem oly' távoli Erk falujáról van szó. Általános vélekedések szerint a falu a területén eredő vizekről, „*erekről*” kapta volna a nevét. Ami az idők folyamán kis módosulással vált volna jelen formájára. A forrás jelentősége fedezhető föl ebben a lehetőségben. Falunkra ez szinte ugyanúgy elmondható. Mivel a Hanyi –ér a környék legjelentősebb vize, minden bizonnyal ennek forrására megkülönböztetett figyelemmel tekintettek a korabeli emberek. Hogy hogyan is jön ez a falu nevéhez? Hát úgy hogy egyes vidékeken a legutóbbi időkig, a népi szókincs ismerte az *erde*, *ergye* szavakat, amelyek gyakorlatilag az *eredj*, *indulj* szavainknak a szinonimái. Feltűnő a hangalaki hasonlóság a falunév, és az előbb említett szavak között. Ha összefüggésbe hozzuk a Hanyi eredésével, az Éger-lápban, akkor ez is egy lehetséges magyarázatot szolgáltathat lakóhelyünk nevének eredetéről. Biztos azonban nem tudható, az is lehetséges, hogy homlok egyenest más volt az elnevezés oka. Azonban ezen a helyen meg kell elégednünk ennyivel, hiszen mindez találgatás, még akkor is ha netán valamelyik

magyarázattal ráhibáztunk volna az igazságra. A legnagyobb valószínűséggel azért mégis a legelső erdő jelentés tűnik megalapozottnak, hiszen más falvak is, amelyek nevében ma is megtalálható az erdő szó a korabeli leírás szerint ugyanígy Erdew-ként említetnek.

Lássuk most inkább az évszámot, ami ezt az érthetetlen, de mégis szép falunevet elénk vezette.

1215. (II. András a király, akit jól ismerhetünk, ha máshonnan nem, hát a Bánk Bán című drámánkból, operánkból.) Igen korainak mondható ez a feljegyzési időpont. Szerinte a vidéken csupán két település van említve korábban. Poroszló 1200-ban és Heves 1203-ban. Amin nincs is csodálkozni való, hiszen Poroszló fontos tiszai révhely, Heves pedig, a széles vidék közigazgatási központja. S mint ilyenben, ott áll benne az ispáni vár, benne az udvarbíróval, aki a hozzá tartozó területek fölött mindennemű gyámságot gyakorolt. Ennek a gondoskodásnak, felügyeletnek, a szerencsés hírmondója Erdew faluja, amely egy bizonyos per kapcsán lett papírra vetve. Ez az irat azonban nem csupán annyit rebeg településünk múltjáról, ami a perpatvar tárgyát jelenti, hanem sokkal többet, és ezért szükséges az Árpád kor végéről, rák módjára megközelíteni a korábbi időket. Erdew lakosai ugyanis panaszt tettek Harc, Zehtu, Bala, Kér, Zaka, és Barta szabadjaival együtt az Újvári ispánnal egy bizonyos Yku (Ük) falu lakosai ellen, mondván, hogy azok nem természetes jobbágyok, vagyis nem szentkirály szabadjai, csupán a várnépek közül kiemelt várjobbágyok. Az Újvári ispán a hevesi udvarbíró hatáskörébe utalja az ügyet, mivel feltehetően az ő területén feküdtek ezek a falvak. Ha településünkre gondolunk, akkor feltétlenül igaz ez a megállapítás. A Várad Regestrum pedig azért jegyezte föl az esetet, mivel feltehetőleg az udvarbíró nem tudott dönteni, ezért a perlekedőket Váradra küldte tüzesvas próbára. Ahol a vádlók, - beleértve természetesen faluk képviselőit is- nem jelentek meg. Nem is csoda, hiszen Várad a mai Nagyvárad helyén állt, ami komoly távolságot jelent még ma is. Valamint a próba abból állt, hogy meg kellett volna markolni egy felhevített vasat, és az égési sérülés gyógyulásából állapították volna meg kinek-kinek az igazát. Ha gyorsan és szépen gyógyult a seb, akkor igaza volt a sebesültnek, ha nem, akkor a Jóisten megmutatta a bűnöst. Hát, minden esetre furcsa bizonyítási eljárás. Hamar lelohasztja a pörlekedős kedvet. Talán nem véletlen hogy nem mentek el a vádlók. S talán az sem véletlen hogy a vádlottak ott voltak... Számunkra mindegy azonban hogy ki volt az igaz, és ki a hamis. Ezzel a följegyzéssel ugyanis, több dolgot is megtudhattunk településünkről. Ami a legkézenfekvőbb: 1215-ben már bizonyíthatóan létezett településünk. Továbbá a hevesi várbirtokhoz tartozott, ugyanakkor lakói nem várnépek, hanem a szabadabb várjobbágyok rétegéhez tartoztak. Vagyis nem a várhoz tartozó szolganépek voltak, hanem a várhoz tartozó területen élő, de a királyt közvetlenül szolgáló szabadok. Akik adómentességet élveztek, de ha körülhordozták a véres kardot, akkor kötelesek voltak a királlyal együtt táborba szállani. Míg a várnépek a vár fenntartására dolgoztak és adóztak, és nem mindnyájuknak voltak ilyen közvetlen vitézi feladataik. Markáns társadalmi különbséget jelöl tehát a két meghatározás. Akár az sem elképzelhetetlen ezek alapján, hogy lehetett falunk lakói között olyan, a királlyal együtt megjárhatta a szentföldet II. András keresztes hadjárata alkalmával.

A várjobbágyok státusza a korábbi közsabadok rétegének fokozatos függőségbe kerülésének egyik állomása. Ebből arra következtethetünk, hogy a lakhelyünk területén az első megtelepülők nem a szolgáltató népek osztályából kerültek ki, ami – ha valamiféle folytonosságot feltételezünk - már a veretes öv leletéből is gyanítható. Továbbá erről beszél a „szent király szabadjai” elnevezés is, ami tulajdonképpen együtt járt a várjobbágyi állapottal. Erdw falu lakói kiváltságaikat a többi várjobbággal együtt, még első királyunk adományának tartották. Ezek szerint a falu eredetét még István király korára kell tennünk. Az igazság az azonban hogy ez a fajta eredet csupán hivatkozás volt a várnépek részéről, tekintve, hogy a várjobbágyok rétegének kialakulása csak Szent István király halála utáni évtizedekben történt meg. Még az 1222-es Aranybulla is rögzítette a várjobbágyok ősi kiváltságait, hisz egyetlen

királynak sem volt tanácsos megkérdőjelezni Szent István akaratát, még akkor sem, ha az történetesen nem is az volt. Falunk lakosaiban azonban szilárdan élhetett a Szent Királytól származó kiváltságokba vetett hit, és ebből következően a falu ekkori eredete, hiszen az első templom is, amiről tudomásunk van a településen a XIV. században, Szent Istvánnak volt szentelve, aminek nem leljük párját sehol a vidéken. Az elmondottak szerint tehát, ha nem is István korabelinek, de XI. század végi eredetűnek, mindenféleképpen tarthatjuk településeket. Ez az, ami biztosra vehető. Nem zárható azonban ki az sem, hogy korábbi alapítású lakóhelyünk. Ez biztosan valószínűleg soha sem fog kiderülni. De ha figyelmesebben megvizsgáljuk a korabeli település szerkezetét, akkor rá kell jönnünk arra, hogy a mai értelemben vett településről a korábbiakban nem is igen beszélhetünk. A kezdetleges talajművelő eszközök miatt nem használtak vetésforgót és egy adott termőterület „kimerülése” után otthagyták azt, és másikat törtek föl, megváltoztatva a lakóhelyüket is ezzel. Tehát egy korabeli falu helye egy bizonyos területen belül néhány év leforgása alatt igen sokat változhatott. Valószínűleg ez volt igaz településünkre is a XI. században. Szent László király a szabolcsi zsinaton hozott intézkedései kötik meg a településeket aztán véglegesen, 1092-ben. Itt kimondásra kerül, hogy a falvak nem vándorolhatnak, és a lakosok kötelesek a templomok mellé temetkezni. Bár végleges helyben maradást csak a XIII. században megjelenő technikai újítás a „kerülő eke”, hoz magával. Ez a gyakorlatilag ma is használt eszköz, alaposan, és mélyen átfordítva a földet megsokszorozta a termést, és háromnyomásossá alakította a földművelést. Ezek után már nem volt szükség a helyváltatásra.

Ennyi az, amit sejthetünk falunk kora Árpád kori múltjáról, ami nem kevés, hiszen a legtöbb település ebből az időből gyakorlatilag nyomtalan. De hogy pontosan kik is lehettek ezekben az időkben azok az egykoriak, aki alapították falunkat, arra több magyarázat is kínálkozik. Első kézenfekvő magyarázat az lehet, hogy azoknak a honfoglalás kori lakóknak a leszármazottai, akik sírjai akár itt a településen, akár a közelben fölfedezésre kerültek. Említettük azonban, hogy föltehetően az augsburgi csatavesztést követő belpolitikai fordulat, gyökeresen átalakíthatta az ország lokalizációs és birtoklási képét. A X. század közepén megjelennek a Mátra alján a kabar vérből való Abák, és jó családi kapcsolatokat ápolva a fejedelmi, majd aztán királyi családdal, feltehetően a környék közigazgatásának megszervezése az ő munkájukat dicséri. Politikai meghatározó szerepüket az is mutatja, hogy az István király halálát követő zavaros időkben még Aba Sámuel személyében rövid ideig királyt is adtak az országnak. Egyes vélekedések szerint velük együtt kabar népek is érkeztek volna a Mátra déli lejtőire, és annak előterébe. Ami természetesen mondható. Az azonban nem bizonyítható hogy a korabeli Erdew-et is ők alapították volna, hiszen amíg Mátra lábánál való birtokaikon még évszázadok múlva is kimutatható a nemzetség birtoklása, addig itt a „lentebbi” vidéken ez már koránt sem ilyen egyértelmű.

Vannak olyan vélekedések is, amik a környékbeli falvak legtöbbször besenyő alapításúnak mondják. Tekintve, hogy Taksony fejedelem idejében komoly besenyő tömeg érkezett a keleti pusztákról, és akik hazára találtak a Kárpát-medencében. Egy részük itt telepedett meg a Tisza két partján, az egyik oldalon a Tomaj, másik oldalon a Szalók nemzetség. Dormánd és Besenyőtelek általános vélekedés szerint ilyen, besenyő eredetű település. Vannak olyan történeti munkák, amik Erdőtelket is ide sorolják. Hiszen a korábban a honfoglalásnál említett magányos lovas sírt is lehet akár besenyőnek is vélni. Valamint a Strázsapart rejtélye is erre felé mutathat. Figyelembe véve azt, hogy a besenyők egyes előkelők sírja fölé igen magas dombot emeltek akár több évi munkával, hasonlóan más keleti nomád kultúrájú népekhez. Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy a besenyők a letelepedésükkor a segédnépek szerepében lévén kiváltságokat is kaptak, amelyeket előszeretettel hangoztattak a későbbiekben. Falunk lakosai azonban nem ilyenfajta jogokra hivatkoznak 1215-ben. Ha élt volna bennük ilyen, valószínűleg azt is elővették volna a per kapcsán.

Mindhárom alternatívának vannak szószólói, de biztosat nem tudhatunk. Talán nem is érdemes nagy és éles határvonalat húzni hisz mindhárom nép a keleti puszták fia volt, kultúrában gyakorlatilag azonosak és az elkövetkező évszázadok oldhatatlanul összeforrasztották őket. Az általunk korábban tárgyalt XIII. századra maradéktalanul magyarrá váltak mind a kabarok, mind a besenyők. Együtt néztek szembe a közelgő keleti viharral, a tatár invázióval 1241-ben. Fontos dátum ez. Falunk életében is máig ható változásokat hozott.

A mongol támadás 1241 tavaszán tört az országra, néhány évtizeddel később, mint ahogy falunkat először említik a krónikák. Újabb vélekedések szerint a támadás nem érte váratlanul az országot. Juliannus barát már jóval előbb jelezte a veszélyt. A tatárok ellen Muhira vonuló magyar sereg útja a vidékünkön vezetett keresztül, és mint várjobbágyoknak, minden biztonnal Erdew fegyverforgató férfiainak is csatlakoznia kellett a vonuló sereghöz. Fikciónak tűnhet bár, de a körülmények figyelembevételével ezt nagyon is reálisnak kell tartanunk. A szemben álló két hadsereg nagyjából azonos létszámú volt, noha a királlyal való nézeteltérés miatt a nemesek komoly hányada nem jelent meg a hívó szóra. Az ekkor már európai, nehezebb fegyverzetet viselő magyarok közelharc esetén jelentős előnyben lettek volna, mint ahogy azt megmutatta Kálmán herceg és Ugrin, kalocsai érsek vitézi példája a Sajó hídján, a csatát megelőző éjszaka. Ám a király, amilyen tehetséges második honalapítónak bizonyult a vész elmúltával, olyan tehetségtelen hadvezér volt a csatákban. Elég ritka kivételként az Árpádok között. A katonai talentumban markánsabb fia, vagy unokája minden biztonnal megnyerte volna a csatát. Mint ahogyan Kun László esetében volt is erre példa. (Bár nem hangoztatják, az unoka 1285-ban állítólag kétszer nagyobb tatár haderőt nemcsak hogy az országból, de még Lengyelhonból is kiűzött.)

De hiába volt Ugrin érsek és Kálmán herceg vitézsége, a király, és az elmúlt békés évtizedekben elpuhult urak szervezetlensége miatt elveszett a csata. Budáig holttestek borították az utat. Ugyanakkor a tatárok vesztesége is nagy lehetett, hiszen nyolc (!) hónapig nem kelnek át a Dunán. Ellenben a Tisza mentén, végig le Szegedig pusztítanak, amit csak érnek. Régészeti adatok szerint a vidék népe a mocsarakban, nádasokban próbálta átvészelné a dűlást. Vagy megerősített helyekre összetömörülve próbálták megszervezni a védelmet. Volt olyan erősség, ahol 70 falu népe próbálta védeni magát. Talán nem vétünk nagyot a história ellen, ha ezt feltételezzük a hevesi udvarház, vár esetében is. Falunk lakosai közül, aki nem ment a muhi síkra, netán aki isteni szerencse folytán onnan megmenekült, ez idő szerint minden biztonnal a hevesi földvár oltalmában vélt biztonságot találni. Föltételezhetjük ezt, hiszen a hevesi határban levő Tatárhalom nevű domb, és az azt ölelő mező feltehetően temetőt takar, amit egyesek erre az időpontra datálnak, és a hevesi nép emlékezetében is évszázadok óta él ez a hit. Lehetséges, hogy a halom egy tatárokkal vívott csata áldozatait rejt, amit egy-két lelet bizonyítani is látszik. Minden valószínűség szerint elpusztult tehát településünk a tatárjárás idején. Nem véglegesen azonban, mint sok egyéb falu szerte a vidéken és országban. S bizony bármilyen régen is volt a tatárjárás, ennek emlékét őrzi a mostani falu név. Bizony. Feltéve persze, ha kiváló történészünknek, Györffy Györgynek igaza van, aki azt gondolja, hogy a tatárjárás emléke egyes falunevünkben benne foglaltatik. Ennek az elméletnek, településünk neve iskolapéldája lehetne. Györffi azt fejtegeti, hogy a tatárjárás nyomait föl lehet fedezni egyes falvak nevében. Konkrétan azokéban, amelyek a tatárjárás után egyháza, vagy telke, telek végződést kaptak. A tatárvész előtti időkben falunk neve ugye Erdew volt, a következő említések idején a XIV. század elején viszont már gyakorlatilag a mai formával találkozunk. Tehát valamikor a XIII. század folyamán a település eredeti neve a *telek* megjelöléssel lett megtoldva. Györffi elmélete szerint azok a települések, amelyek áldozatul eshettek a tatárdűlésnek, és a vész idején már rendelkeztek templommal azok *egyháza*, amelyek nem, azok *telek*, vagy *telke* végződést kaptak. Ami a mi esetünkben tökéletesen talál is, hiszen templomról csak majd a XIV. században van tudomásunk. Ha

magát a szót megvizsgáljuk mindjárt a jobbágytelek, vagy a telkes jobbágy kifejezés juthat eszünkbe. A telek szó vonatkozása azonban ezek a fogalmak csak a későbbi időkben fognak kialakulni. A vizsgált történelmi korban a telek szó pusztá helyet jelölt, olyat, amely általában a ridegen tartott állatállomány téli tartózkodási helye volt, e miatt a későbbiekben gazdálkodásra kiválóan alkalmassá vált a természetes állati trágya miatt. Ha ez a vélekedés igaz, akkor azt kell feltételeznünk, hogy a tatár idők alatt a falu elpusztult, de valószínűleg rövid időn belül újra kellett telepednie – valószínűleg népesség folytonosságot feltételezve hiszen az Árpád kor vége felé feltűnik egy nemesi család a vidék történetében, ez pedig az Erdőtelki nevű nemzetség. A nemesi előnevek pedig, minden esetben, de kivált a tárgyalt korban származási helyet jelentettek. Ha pedig nemesi előnév van, akkor falunak is lennie kell. A következő század emlékeiben majd látni fogjuk hogy bizonyos Erdőtelki nevűeket emlegetnek a feljegyzések. Ami arra utal, hogy nem frissen nemesített emberekről van szó, minimális esetben az apjuk volt a nemesített jobbágy. De lehetett akár a nagyapjuk is. Mindkét esetben a XIII. század második felében járunk, minden bizonnyal egy-két évtizeddel a tatárvesz után. Ekkor „nemesíthettek” meg az Erdőtelkiek valamikor. Nem szabad elmenni ennél a pontnál azonban, az 1271-ben történt hevesi királylátogatás és törvénylátás időpontja mellett. V. István király ekkor tart törvényt a Heves melletti Hajóút –on, a Tisza melléki vidék számára, és ekkor erősíti meg kiváltságaiban az egri püspökséget. A várjobbágyok rétege erre az időre már fokozatosan függőségbe került, ezért nem jelentett nagy problémát, ha egy falut eladományoztak. Minden bizonnyal erre a sorsra jutott, lakóhelyünk is. Aminek a tulajdonosai felvették a falu nevét, előnévként. Nincs rá bizonyíték, hogy ez az V. István féle hevesi törvénylátás idejére datálható, ugyanakkor ez az időpont egy nagyon is reális lehetőségnek tűnik. Tekintve a korabeli királyi gyakorlatot.

Az Árpád korban további emlékek általam nem találtattak, de a történetiségen kívül érdekes lehet a falu képe is ez idő szerint. Számos korabeli lelet tanulsága szerint nem a ma szokásos faluképet kell feltételeznünk a történelem ezen idejében. Sokkal inkább egymástól távolabbra elhelyezkedő, egy-egy házat vagy házcsoportot, ahol feltételezhetően kisebb nagyobb családok laktak. A házak földje mélyített veremlakások voltak, amelyeket igen gyakran árokkal és földsánccal kerítettek. A házat azonban - ez jellegéből is adódik- kizárólag alvásra használták, bár ez nem kockázatos kijelentés, hisz még az elmúlt század folyamán is ez volt megfigyelhető a paraszti mindennapokra. Nyáron azonban még ez sem volt jellemző. Egy német utazó leírja hogy a XIII. században még igen sok helyen lát jurtákat szerte az országban. Ilyesfajta viszonyokat, és körülményeket kell feltételeznünk tehát Erdőtelek falujában is.

Ebben a helyzetben búcsúzunk el az Árpád kortól. Nem sok az emlék, de az a nem sok viszont, nem kevésről beszél.

A Vegyes házi királyok kora.

Az Árpád ház kihalását követő időszakot, az ország három felé szakadásáig Vegyes házi királyok idejének mondjuk. Az Anjouk kezdik mindjárt a XIV. század elején Károly Róbert személyében. Aki anyai ágon maga is Árpád házi származású, tekintve hogy édesanyja, a Hevesen 1271-ben törvény tevő V. István király lánya volt. Károly Róbert, majd aztán fia Nagy Lajos uralkodása idejéből több emléket is őrzünk településünkkel kapcsolatban. Ezek jobbra nem a településre, hanem emberekre, személyekre vonatkoznak. Döntő többségükben Erdőtelki családnevük révén, személyükön keresztül követhető nyomon valamennyi kis adat településünk múltjából. Noha személyes meggyőződésem hogy egy település története nem azonosítható a valamikori birtokosaik család történetével, ebben a történelmi időben viszont nem igen van mit tenni, hiszen jobbra csak ezek az adatok maradtak fenn, némi elemzésre adva lehetőséget nekünk, kíváncsi utódoknak.

Az Erdőtelki előnevű nemesi család, vagy családok birtokolják minden bizonnyal ez idők szerint a településünket. Az ilyen névvel rendelkező személyek a század elejétől kezdődően, mintegy évszázadig követhetők itt-ott nyomon a fennmaradt historiában. A korai időkben elsősorban falunkkal kapcsolatban, majd az idők előre haladtával a szélesebb vidék vonatkozásában is. Az első feljegyzések azonos időpontból, 1322-ből valók, amikor is két embert találunk Erdőtelki előnévvel. Felületes szemlélődéssel akár gyorsan és ügyesen testvéreknek tarthatnánk őket, ami akár igaz is lehet, de vizsgáljuk csak meg közelebbről, ezt a helyzetet. A kor általános szokása szerint megannyi köznemes viselte faluja nevét előbb előnévként, majd azt követően családnévként is. E miatt *Erdőtelki Bekét* és *Márkot*, akit 1322-ben erdőtelki nemesként jegyeznek, nem feltétlenül szabad rokonoknak tartanunk. Annál is inkább mivel a elkövetkező években pápai tizedet fizető erdőtelki tiszteletesek is ezzel az előnévvel szerepelnek a feljegyzésekben, akikről szinte kizárható hogy rokonai lettek volna a két korábban említett nemesnek.

Az efféle nevekkel megáldott embereket szokás ősbirtokosoknak tartani a nevéül szolgáló faluban. Erdőtelek esetében nem is mond ez ellent az előzményeknek, hiszen a várjobbágyi helyzetből egyenes út vezetett a köznemesi állapot felé. Ebben a vonatkozásban csak az a kérdés, hogy a tatárjárást valahogy átvészelő lakosokról van-e szó vagy a vész után újonnan betelepülőkről, hiszen ha igaz Győrrfy György vélekedése, településünket neve alapján a tatárjáráskor elpusztult faluként tarthatjuk számon. Mint ahogyan sok „telek” végződésű falut tartunk számon a Muhi- Buda melletti nagyút széles sávjában. Ettől függetlenül azonban a két említett nemes a XIV. században már régen nemes lehetett, minden bizonnyal valamelyik felmenőjük kapta a rangot. Apjuk, nagyapjuk, ki tudja. Mindenesetre 1322-ben már mindketten felnőtt, házas emberek, tehát születésüket is az előző század végére kell datálnunk. A nemesi rangra való emelés tehát valószínűleg korábban kellett hogy történjen. Alátámaszthatja ezt az a tény, hogy a tatárjárást követően számos nemesi családnak leáldozott a napja, és természetesen ezzel egy időben mások kerültek élőtérbe. Vannak olyanok, akik ezzel magyarázzák a hevesi várbirtok 1271-ben történő, a Gutkeled nembéli Miklós országbírónak való adományozását is. Nem teljesen világos azonban, hogy a vár teljes tartozékaival adományozták –e el, vagy csak csupán a várat és jövedelmeit, hiszen itt Erdőtelekről mint várbirtokról is szó van. A főntebb említett két egykori falunkbeli azonban minden bizonnyal birtokolt a faluból több-kevesebb részt. A korabeli köznemesi állapotok szerint átlagosan egy köznemesnek 7 jobbágytelke volt, ami telkenként 30 hold földet jelentett. Ez összesen 210 holdnyi terület, ami manapság is komoly mennyiségnek számít. A falu határa ennél természetesen több, ezért feltételezhető hogy a két említett nemesen kívül más urai is voltak a falunk. Lehet akár több nemes is, akiket a múlt homálya takar,

valószínűleg voltak egyházi területek, és nem lehet kizárni Miklós nádor, és leszármazottainak némi birtoklását sem.

A köznemesek esetében is mindig elsődleges törekvés volta birtokgyarapítás, ami alapján emelkedhettek a társadalmi ranglétrán. Erre kiváló példa a két Erdőtelki előnévvel megáldott ember is 1322-ben.

Először vizsgáljuk meg *Erdőtelki Bekét* akit nem más kapcsán, mint házassága miatt őriztek meg a krónikák. Az Apci családba beházasodva felesége hozományaként növekszik a vagyona. Nem akármilyen házasság ez, hiszen az Apc nemzetséget már 1208-ban is említik a följegyzések, mint királyi poroszlókat Moson vármegyében. Majd aztán 1246-tól követhetők nyomon megyénkben a saját alapítású Apc, és egyéb falvak birtokosaiként. Példájaként egy olyan nemzetségnek, akinek a tatárvést követően nőtt meg az ázsiója. Nem „egyfalus” nemzetség, ezért bizonyára rangot jelentett velük családi kapcsolatba kerülni. Hasonló kapcsolatok következményeként találkozhatunk majd a későbbiekben szerte a megye területén Erdőtelki családnevű emberekkel. A leírtak szerint az Apc nembéli lány hozománya egy falu és tartozékai. Nevezetesen Déd faluja, vele együtt a Cserőköz területe, feltehetően magával a Cserő folyóval. A tisztánlátás kedvéért nézzünk ennek utána kicsit. Déd, vagy Dél faluja a mai Sarud határában, Poroszlótól Dny-ra helyezkedett el. Határában folyt a Tisza, ami a korabeli víz járására jellemzően, akkoriban rengeteg holtágra, és több mellékágra oszlott. Egyik ilyen jobboldali mellékága volt a Cserőnek nevezett, és a főág és a Cserő közötti területet hívták Cserőköznek. Ezt a területet és falut kapja a hozományba leánynegyed címén Erdőtelki Beke. Kiváló halászati helyeket jelentett ez a birtok, valamint az ártér nem kevésbé jó legelőket sejtet.

A másik Erdőtelki nemesünk ez idő tájt Márk. Akit Márk fia Márk-ként említenek a feljegyzések. Ebben az esetben biztosra vehető hogy nem első generációs nemessel van dolgunk. Márknak is birtok gyarapodást jelent a feljegyzés, pontosabban a birtok szerződés kerül papírra, és az maradt fenn amit megvizsgálhatunk. Az ő esetében nem házasságról van szó, hanem nagyon egyszerű módon megvásárolja Besenyő egy részét. A leírások szerint 1322-ben István fia Lőrincz három fia, és Iwahon fia Cosma, Besenyő $\frac{1}{4}$ részét és az ottani telkei felét Dél felől a Szent Kereszt kápolna kegyuraságának a felével együtt 12 Márkáért eladta, *Erdőtelki Márk fiának Márknak*.

Hasonlóan a Beke féle esethez, itt is komoly vagyongyarapodás történik. Ha azt feltételezzük, hogy a már korábban is birtokolt területek törvényszerűen nem lehettek kisebbek a megszerzettektől- vásárlás esetében ez mindenféleképpen igaz - akkor arra kell gondolnunk hogy a korábban átlagként mondott 7 jobbágyteleknél nagyobb birtokkal kellett rendelkezzenek. Hiszen mind a dédi területek, mind Besenyő jelentős része, önmagában nagyobb ezektől, ezért úgy házasság esetében, de vásárlásnál biztosan, legalább akkora, ha nem jelentősebb, már meglévő háttérrel kellett rendelkezniük hőseinknek. Ebből következően megállapíthatjuk hogy úgy Beke, mint Márk az átlagos köznemesi nívó felett éltek minden bizonnyal nem is kicsit. Ezek alapján könnyen lehet, hogy ekkoriban nem is igen volt más tulajdonosa a falunknak. Egyéb vonatkozást tekintve pedig, a falura nézve is találhatunk némi utalást. Ez az, hogy valószínűleg lakóhelyünk ebben az időben fontos, és méretes település lehetett szerte a vidéken, hiszen legkevesebb két földesúrnak is adott kellő gazdasági, és társadalmi alapot ahhoz, hogy további birtok szerzeményeket tegyen. Hogy ez mennyire így van, arra egy évtizeddel későbből találunk is konkrét számszerű adatokat.

Köszönhető ez annak, hogy a pápai udvar adószedő papokat küldött szét az országban tizedet szedni a papi jövedelmekből. Ennek nyomán- hiszen ezt dokumentálni kellett -viszonylag pontos képet kaphatunk a környékről és benne természetesen Erdőtelek falujáról. A beszedett jövedelmek nyilvánvalóan megmutatják a papi bevételeket, ezek pedig a falu, vagy egyházas hely gazdasági erejét és méretét, ami egyfajta ilyen jellegű rangsort is jelent a falvak között.

A adószedés idejében megyénkben 121 faluról van tudomásunk ezek közül 34 fizet adót, így vélhetnénk hogy ennyi templom állott ekkoriban. Egyes esetekben azonban arról szólnak a feljegyzések, hogy a tiszteletes szegénysége folytán nem tud fizetni, illetve még a feljegyzetteken kívül 15 templomról bizonyíthatóan tudunk ebben az időben, ami pontosan 1332-1333-1334-1335. Hogy ezek miért nem fizettek, azt pontosan nem tudjuk, egyes feltételezések szerint csupán filiális templomok lettek volna, ezért az anyaegyházzal lettek volna dokumentálva. Számunkra ez azonban nem is igen érdekes. Falunk esetében ezzel a problémával nem kell küzdenünk. Más érdekességeket azonban tartalmaz a pápai tizedjegyzék. Az anyagiak előtt foglalkozunk inkább a falu templomával.

A pápai feljegyzések tanulsága szerint ez időben Erdőtelek temploma Szent Istvánnak volt szentelve. Emlékszünk még ugye, arra hogy mire hivatkoztak az egy évszázaddal korábbiak? Szent király szabadjainak nevezték magukat, ami arra utalt, hogy várjobbágyi kiváltságaikat még az első, szent királytól kapták volna. Minden bizonnyal ennek a tudatnak a továbbélésével találkozhatunk most is, bár azt nem feltételezhetjük, hogy éppen ekkor épült volna a szentély. Minden bizonnyal már javában prosperáló templom lehetett az adószedés idején. Azt is sejthetjük, hogy a tatár időkben még nem állt templom falunkban. Ezért szinte biztosra vehető, hogy a 1200-as évek második felében, netán a XIV. század elején épülhetett. Ha figyelembe vesszük, hogy Márk úr, 1322-ben Besenyőn is kegyuraságot szerez, akkor feltételezhetjük, hogy ezzel rendelkezett saját falujában is. Valamint hozzávesszük még, hogy az adott egyház kegyurasága mindig a falut birtokló nemesek kiváltsága, mi több kötelessége volt, akkor talán nem állunk messze az igazságtól, ha azt mondjuk, hogy a templom felépítése akkor történhetett, mikor a várjobbágyok rétegéből kialakult a köznemesi réteg, benne az Erdőtelkiekkel. Akik nemesi kötelességükből fakadóan templomot építettek a birtokra, (ha rokonok voltak, ha nem) mikor birtokukba került a falu, vagy annak valamennyi része. Nem mond ennek ellent a templom szentelése sem, hiszen a Szent István -i titulus, utalás lehet a korábbi kiváltságok vélt adományozójára is. Különös tekintettel arra az el nem hanyagolható tényre, hogy ilyen titulussal nem találkozhatunk sehol az egész adót fizető egyházmegyében. Nem egy gyakori szent -furcsa módon- István királyunk a templomok életében. Annak hogy mi az oka ennek az érdekességek, az külön tanulmányt érdemelne. Én azt gondolom, hogy nem kis büszkeséget jelenthet egy falu életében, ha egykoriban első királyunkra hivatkozott.

További kérdés lehet, az hogy hol is állhatott ez a szentély, amiről most értekezünk? Ebben a vonatkozásban legelőször azt kell tisztáznunk, hogy hol állt maga a középkori falu egyáltalán? Hiszen már,- ez majd a későbbiekben kiderül- ebben a században is két Erdőtelekről emlékeznek a források, valamint a szájhagyomány haloványan még arról beszélt a faluban a nem is olyan nagyon régi időkben, miszerint a falu a török idők előtt nem a mai helyén állott volna, hanem a Másfalusi parton, ami az egykor volt faluról kapta volna a nevét. Nos, a nélkül hogy bármilyen gyakorlati kutatás nélkül pálcát törnénk a szájhagyomány fölött, hiszen számos példa bizonyította a környék történetében is az emlékezett történet igaz vonatkozásait, azt hiszem, hogy erősen feltételezhető, hogy az egykori falu helyét valószínűleg maga az egykori templom rögzíti. Először is, a falu átköltözését semmiféle adat nem támasztja alá, pedig ha volt már templom a költözést megelőző időkben, ha máshol nem, de az egyházi források biztosan megemlékeznének egy templom elhagyásáról és egy másik építéséről. Hovatovább, még egy elhagyott templom is állja az idők próbáját még évszázadokig is akár, mint ahogyan a valóban átköltözött Kompolt község esetében megemlékeznek a valamikori község puszta, romos templomról a XVIII. sz.-i források. Erdőtelek esetében ilyenekkel nem találkozunk, de ha ezek elkallódtak volna, az elmúlt évtizedek intenzív mezőgazdasági művelése valahol a határban biztos rátalált volna az egykori templom maradványaira, ha másra nem hát az alapokra, még akkor is, ha az feltételezzük, hogy az első templom nem is biztos hogy kőből épült volna. Nem is beszélve a templomot minden esetben körülvevő temetőről. Ezek ismeretében talán kimondhatjuk, hogy az általunk most vizsgált időben már

minden valószínűség szerint a jelenlegi helyén állhatott a falu temploma. Feltételezhetően a falu végében, tekintve, hogy a templom később épült mint a falu, valamint a temetőt a legkritikább esetben rakják a falu közepére. Ez további gondolkodásra ad lehetőséget. Ha a templomot, és a temetőt a falu egyik szélén föltételezzük, akkor Erdőtelek esetében a másik végpontot a Strázsaparton kell keresnünk, tekintve a halom ekkori funkcióját. Ennek fényében a középkori Erdőtelket minden bizonnyal a templom és a Strázsapart közti területen kell keresnünk. Ami ekkortájt már néhány sor házból állhatott, amely házak már nem teljesen földre mélyített putrik voltak, hanem -ha nem is teljes egészében, de- felmenő falú, háromszatú házak. Ezekben a falakban még ne vályogot keressünk azonban, hanem sokkal inkább vesszöböl font tapics falat képzeljünk el lelki szemeink előtt.

De mi van akkor a szájhagyománnyal? Mi van azzal a Másfaluval? Hiszen nem kevésbé izgalmas kérdés ez sem.

Tekintettel arra, hogy a legtöbb esetben a szájhagyománynak mindig van valamiféle alapja, ha nem is feltétlenül pontosan az amit annak tulajdonítanak, valamiféle települést feltételeznünk kell a Másfalu partján. Ha azonban a korábbiakban elemzett helyzetet elfogadjuk, akkor ez a falu semmi esetre sem lehet Erdőtelek faluja. Ebben az esetben három lehetőség is kínálkozik. Az első, legkézenfekvőbb eshetőség az, hogy az a valamikori falu Tenk faluja volt. Tenket ugyanis a középkori feljegyzések emlegetik mint települést, majd aztán a török időkben elpusztul. És nem is telepszik újra, majd csak a jóval a török világ elmúlta után, de ekkor is csak majorságként „üzemel”. Nincs közvetlen bizonyíték arra, hogy a mostani falu a középkori helyén létesült volna. És lássuk be, hogy jó néhány évszázad multával ez nem is nagyon valószínű. Egy-két kilométer eltérés viszont bőven a lehetőségeken belül kínálkozik. A Másfalusi parton álló település tehát akár lehetett a korabeli Tenk is. Így a hagyományozódott emlékezet nem is tévedhet olyan nagyot.

A másik eshetőség az, hogy egy olyan falu lehetett, amelyet a följegyzések prosperáló, létező településként említenek, viszont nem tudunk semmit, még a viszonylagos elhelyezkedéséről sem. Ilyen a már korábban, a 1215-ös per kapcsán említett *Zethu*. A perben együtt említődik településünkkel, ami ugyan vajmi kevés bizonyíték erre vonatkozóan, azonban nem lehet teljességgel kizárni sem. Valamint a pápai tizedjegyzék tanulsága szerint még egy település volt ekkoriban megyénkben, aminek ma nem ismerjük a helyét, ez pedig egy bizonyos *Szent* nevű falu volt. Borzasztó kicsi a lehetősége hogy ez a falu lenne, de kategorikusan kizárni ezt sem lehet.

A harmadik lehetőség a legegyszerűbb. E szerint egy olyan falu volt sok száz társával egyetemben, amely ugyan valaha létezett, de az idők folyamán elnéptelenedett, és nem volt olyan szerencséje hogy az írott emlékezet följegyezte volna. Nem kell azonban feltétlenül tragikus eseményekre gondolnunk az elnéptelenedés kapcsán. Az idők folyamán a kicsi, nem jó gazdasági helyen fekvő falvak odaköltöztek a másikhoz, hiszen egy nagyobb közösség akár veszély, akár munka esetén, nagyobb eséllyel vehette föl a küzdelmet a kihívásokkal szemben. Ez egy teljesen természetes folyamat volt a középkor társadalmi fejlődése folyamán. Így a szájhagyománynak akár igaza is lehet, amennyiben egy ott létező falu az idők folyamán odaköltözött a nagyobb szomszédjához, esetünkben Erdőtelekhez. Ami a pápai tizedjegyzék tanulsága szerint gazdag településnek számított, és nem mellékesen átment rajta a Hevesről Egerbe menő út is. Ezek szerint sokkal jobb kereskedelmi lehetőségekkel rendelkezett, mint az úttól távolabbra esők. Az hogy mi is volt a neve ennek a „Másfalunak” ma már sajnos nem tudható.

Az elkövetkező időkben településünk nyomát szinte csak a személyek említése kapcsán találhatjuk a fennmaradt feljegyzésekben. Elsősorban családnevük alapján azonosíthatjuk őket, tekintve hogy Erdőtelkinek neveztetnek. A korábbiakban megjegyeztem hogy egyes családok fönmaradt emlékeit nem szabad magával a faluéval azonosítani, minekutána

azonban a most tárgyalt időszakban, más nyomát nem lelmi a falunak ezzel kell beérnünk. Ami nem feltétlenül baj, de így kell kezelni.

Az előzőekben említettük már hogy a köznemesség egyik reprezentása volt a vidéken az Erdőtelki család. Az ezen a néven említett személyeket szinte a XVI. századig nyomon lehet követni a följegyzésekben. Sőt még a XVIII. században is találunk ilyen nevet viselő nemesi családot az erdélyi Szilágy vármegyében. E család eredetét is minden bizonnyal falunkban kell keresni. Még hozzá valamikor a most tárgyalt XIV. században, amikor az e néven emlegetett emberek feltűnnek a história lapjain. Arra vonatkozóan, hogy ezek az emberek azonos család fiai-e vagy csupán a származási helyükre nézve azonosak, és ez jelenik meg a nevükben, nem találunk útmutatót. Különösen igaz ez a most tárgyalt időszakra. Hiszen a korábbiakban említett Erdőtelki Márkot aki birtokot szerez 1322-ben Besenyőn, egyik őségnek tekinti a Nagy Bessenyeinek nevezett, ma is élő család.

Mielőtt azonban az Erdőtelkiek nevezetes és népesnek mondható családjához fordulnánk – jobb híján – falunk múltjában kutakodva, azelőtt a naptár szerint haladva, van még egy nagyon is fontos esemény, amelyet mindenképpen meg kell említenünk. Ez pedig nem más, mint a már korábban említett pápai adószedők Magyarországon való ténykedése az 1332-1335-ös esztendőkből.

Az említett évek során pápai adószedők járták Magyarországot, minek folytán az adószedés mellett, följegyzéseket is készítenek. Ez lényeges adatokat tartalmaz a korabeli ország és ezzel együtt a környék, valamint falunk vonatkozásában is. A négy év befizetéseit tartalmazó iratok szerint, a Szent Istvánnak szentelt templom papjai összesen 66 garas adót fizetnek be a pápai kincstárba. Az iratok két papi személyt emlegetnek a négy év alatt, és nem teljesen világos hogy melyik évben ki is fizette a papi tizedet a pápa javára. Név szerint az egyik Erdőtelki Gumpret (*Gumpret de Erdeutelech*) a másik egy Erdőtelki Pál (*Paul. de Erdeutelech*) nevű személy. Mint láthatjuk ezek az egyházi személyek is Erdőtelki melléknévvel vannak emlegetve, tehát koránt sem biztos az hogy az azonos előnévvel rendelkező nemesek között feltétlenül rokoni kapcsolat lett volna. A befizetések a következők szerint alakultak:

1332- 16 garas

1333-12 garas

1334- (6+16)+ 8 garas.

1335- 8 garas.

Érdekes módon az 1334 –es esztendő kiugróan magas a befizetések között. Ennek az okát pontosan nem lehet tudni, de az biztos hogy két befizetéssel találkozunk ezen esztendőben, mindenfelé, nemcsak Erdőtelek falujában. Az első befizetés alkalmával 22 garas ami 6+16 formában van följegyezve, illetve még egy 8 garasos adó a második adószedés idején. Feltételezhető talán egy kiváló termés, ami nyilvánvalóan a papi tized bevételeket is megemelhette. Ez azonban mégsem nyilvánvaló, hiszen a legtöbb adózó hely esetében nyomon követhető ez a tendencia, azonban koránt sem minden egyházas helyre jellemző.

A befizetések éves átlaga $18\frac{3}{4}$ garas. A 121 adózó plébánia átlaga 11 .7 garas. Nagyon jól látható hogy igen magasán a megyei átlag fölött van településünk. Csak 20 olyan egyházas hely van a megyében, aki többet fizet min a korabeli Erdőtelek. Igaz, van aki sokkal többet, de azok elsősorban az egri és gyöngyösi illetékességű egyházak. Ha csupán a falvakat nézzük, akkor Hevest is beleszámítva 6. helyen áll településünk a befizetéseket tekintve. Ez minden valószínűség szerint némi támpontot nyújt a települések nagyságáról, gazdasági erejéről. Ezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy a korabeli Erdőtelek lényegesen nagyobb lehetett, mint az átlag falvak szerte a vidéken. Ez minden bizonnyal magasabb lakosság számot is jelentett. S ha már a lakosságnál tartunk, vessünk egy röpke pillantást a lehetséges faluképre is, ami az adószedő papokat fogadhatta. A XIV. század időszakára már változást tapasztalhatunk az építkezési szokásokban. Az elszórtan, csoportszerűen elhelyezkedő veremlakásokat erre az időre felváltják a sorokba rendezett felmenő, vagy részben felmenő falazatú házak. A falazat

általában vert, vagy tapicsfal amit nádtető takar, és erre az időre esik a földem megjelenése is. Az ilyen házak már általában háromosztatúak, amely szerkezet megfigyelhető szinte a XX. sz. közepéig.

A feljegyzések megemlítik, hogy a falu temploma Szt. István királynak van szentelve. Első látásra nem meglepő, hiszen első királyunk kultusza mindenki számára ismert. Azonban ez a titulus koránt sem mondható általánosnak. Egy templom van egész Heves Vármegyében amely első királyunkat választotta patrónusának, ez pedig az erdőtelki. Emlékezzünk mit is mondanak a több mint száz évvel korábbi perben az erdőtelkiek. Szent Király szabadjainak nevezik magukat, ami azt jelenti, hogy vélekedésük szerint várjobbágyi kiváltságukat még István királytól kapták volna. Ennek a továbbélését láthatjuk ebben a patrónusban, kivált úgy hogy a jelek szerint első királyunk nem volt általánosnak mondható védőszent a korabeli templomok között. Ha ez így van, akkor egy nagyon fontos dologra következtethetünk mindebből. Tekintve, hogy a tatátjárás idején még nem állt templom a faluban, és a XII-XIV. sz.-ban a megépült templom patrónusa egybeesést mutat a száz évvel korábbi eredet hiedelemmel, arra a nagyon fontos következtetésre juthatunk, hogy falunk lakossága folytonos maradt a század folyamán a tatárvész ellenére is. *Vagyis a borzasztónak leírt tatátjárást, Erdőtelek népe minden bizonnyal túlélte.* Ez azt jelenti, hogy a X-XI.-sz-i ősnépesség leszármazása egészen a török időkig folyamatos maradhatott.

Maga a templom, amiről beszélünk méretét tekintve nem a mai templom méreteinek felelt meg. Egyrésztől a gazdaságilag erős, nagy lélekszámú falu sem haladhatta meg a néhány száz fős lakosságot. Természetes hogy ilyen népesség a saját igényeire építette a templomát. Egyáltalán nem biztos az sem, hogy kő templommal kell számolnunk ez idő szerint. Sokkal valószínűbb a házakhoz hasonlóan vert, tapics falú építmény. (a Szabolcs megyei Táros templomát pl. még a XVIII. század folyamán is így építik.) Méretére nézve – mint ahogyan később nevekből és a falunév említéséből is - inkább kápolna jellegűnek kell tartanunk. A korabeli szentély valószínűleg a mostani helyén állhatott, és ettől D-Dk-i irányba állhattak a falu házai. Minden bizonnyal a korabeli temetőt is, ezen a templom körüli területen kell keresnünk. Itt azonban fölmerül egy igen jelentős kérdés, vajon hová temetkeztek az erdőtelkiek a templom megépítését megelőző időkben? Hiszen még annak idején Szent László király írja törvénybe-büntetés terhe mellett- a templomok mellé való temetkezést. Így is erősíteni kívánva a nyugati keresztény szokásokat. Országszerte, a vallásos buzgalom mellett, ez is motiválhatta a templomok építését a falvakban. Kézenfekvő a megoldás, hogy a templomot megelőző időkben az erdőtelki elhaltakat a hevesi temetőben kell keresnünk. Feltehetően ez volt a legközelebbi ilyen hely. Majd a szentély felépítése után a középkor folyamán, minden bizonnyal a templomot övező részen, egészen a XVIII. század végéig, amikor is felütik a falu másik dombján a most is használt temető helyet.

Lám, mennyi mindentről beszél néhány száraz adófeljegyzés, ha figyelmesen vallatja az ember.

Most azonban haladjunk tovább a nagy idő ösvényén. A következő nyom, ami elénk tárul falunkról, alig 5-6 évvel későbbi. A Váci Káptalan följegyzéseire kell mindjárt fordulnunk. Amiből megtudjuk, hogy falunkat ez idő szerint más néven is emlegették, miként arra valamivel föltebb már utaltam is a templom lehetséges mérete kapcsán. Az oklevél szavai a települést *Kápolnáserdőtelek* néven említik. Az azonosság biztos, hiszen megjegyzi hogy Hevesújvár megyében, Németkál mellett fekszik. (Németkálként említik olykor a szomszédos Kál faluját. A tatárvész után német telepesek szállták volna meg?) Ebben lefektetik, hogy birtokcsere történik mely során többek között *Kápolnáserdőtelki Miklós fia Gallus* többekkel egyetembe elcseréli a Kápolnáserdőtelken lévő birtokát Németkál egy részére. Egészen pontosan:

„ *A váci káptalan bizonyítja, hogy Debreu-i Mokyan fia Demeter fiának fia Miklós, a Hevesújvár megyei öröklött possessióját Erch-i Márk fiának Istvánnak, **Kápolnáserdőtelek-i***

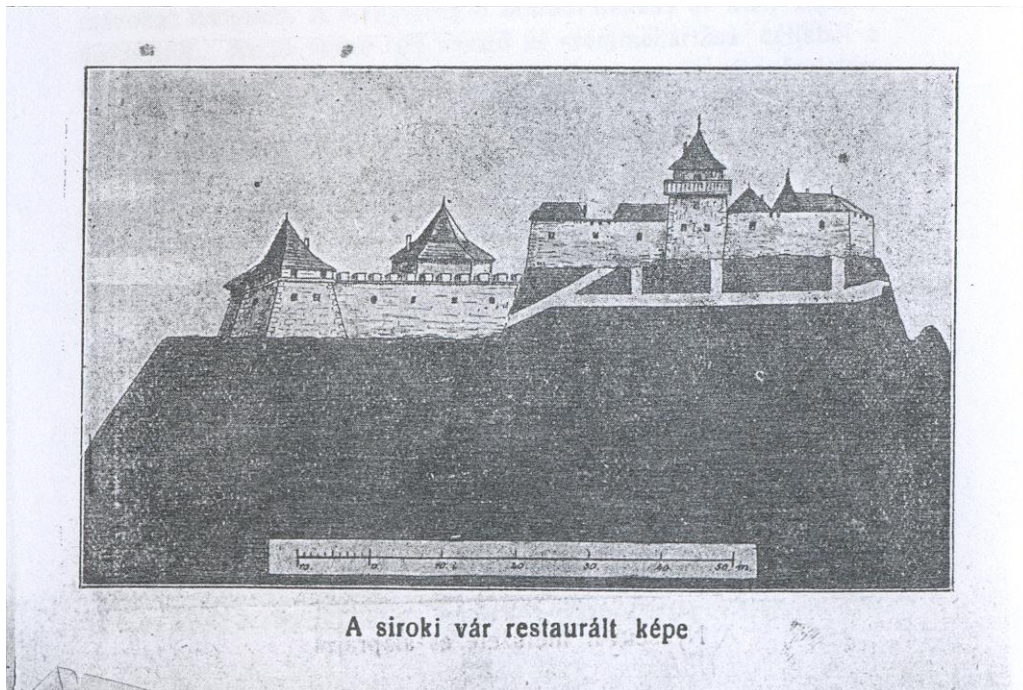
Miklós fiának Gallusnal meg Kasard-i István fiának Demeternek adta át örök jogon, ezek viszont cserébe adták neki érte- név szerint felsorolt hozzátartozók beleegyezésével- a Hevesújvár megyei Kápolnáserdőtelek possessiójukat, ha azonban Demeter fia Miklós az ő Doboka megyei Gulatelek possessiója birtokába be tudja vezetetni a második felet, akkor ez neki visszaadja Nemutkal birtokot.”

Nincs tudomásunk arra vonatkozóan hogy sikerült e az ügylet. Azonban itt a bizonyíték, hogy a falu temploma ez idő szerint mekkora méretű lehetett. Azon kívül azt is megtudjuk, hogy nem egy birtokost kell feltételeznünk a korabeli falu életében. Mindjárt föl van sorolva három. A nevek tanulsága szerint az üzletben résztvevők szinte mind környékbeli nemesek. De az ügyletben feltételként szereplő Doboka megyei település már igen messzi esik innen. Az egykori Doboka, majd később Szolnok-Doboka vármegye központja Kolozsvár volt... És akkor némiképpen álmélkodva állunk az előtt a tény előtt, hogy az Erdőtelkiek környékről való kihalása után még száz évek múltán is találkozunk ezzel a névvel az erdélyi Szilágyságban, mint nagybirtokos családdal. A középkori birtokügyletek, adományozás kegyvesztés stb. útján, a nemesi családok igen nagy mozgást is végeztek az egykori haza területén. Mint az a fönti leiratból is kitűnik. Mindezekén túl ez a följegyzés egyéb más vonatkozást is fölvet. Vajon ugyanarról a faluról van szó a két név alatt? Természetesen lehetséges, hogy ugyanazon időben egy falunak más-más neve is lehet, de mégsem túl általános. Erdőtelek vonatkozásában azonban az elkövetkező évszázadokban két településről fogunk beszélni, Alsó és Felsőerdőtelek néven. Lehetséges, hogy már ekkor két egymáshoz igen közel fekvő falut szinte ugyanazzal a névvel említenek, mint a későbbiekben? Az elkövetkezők fényében reális lehetőségnek tűnik. Megítélésem szerint azonban nem erről lehet szó, hiszen a pápai följegyzések csak egy települést említenek. Az is nyilvánvaló hogy a templomos helyet. Ezek szerint tehát, Kápolnáserdőtelek kellene hogy szerepeljen a pápai iratokban. Erdőtelket említ azonban, egyértelműen templomos hely vonatkozásában. Megdőlni látszik hát ezek szerint a két falu teóriája, legalábbis ebben a történelmi korban. A falu kétféle említése csupán a véletlen folytán szerepelhet. Hacsak nem az történt, hogy a kegyhely felépítése után a korábbi Erdőtelket, egy ideig az épületre vonatkozóan „Kápolnás” jelzővel emlegették volna, és az idők folyamán a két név közül mégis csak a régebbi állta ki a próbát.

Ez időben azonban még mindkét elnevezés megtalálható a forrásokban. Úgy a falu említésében, mint a családnevek vonatkozásában. Hiszen a két falunév a családok esetében is előfordul mint azt a korábbiakban már volt szerencsénk látni. Itt van mindjárt még egy ember az Erdőtelki nevezetűek közül. 1345-ben királyi emberként, 1347-ben a környék szolgabírójaként emlékeznek meg krónikák egy Erdőtelki Mátyás fia János nevű halandóról. A pontosság kedvéért Erdőtelki Veres Jánosként emlegetik, mint királyi embert. (Ez a későbbiekre nézve fontos lesz, hiszen Veres nevű család még a következő század folyamán is nyomon követhető a falu történetében.) Nem kis hivatal ha jobban megnézzük. Hiszen a korabeli megye közigazgatása úgy nézett ki, hogy a vármegye élén a mindenkori ispán állt, őt követte a hivatali ranglétrán a helyettese az alispán, majd a következő fokozaton a szolgabírák álltak. Volt is belőlük rögtön négy. A négy szolgabíró a megye négy területéért volt felelős. Érthető módon, csak a területen ismerős, elfogadott ember tölthette be a tisztséget. Nevezett *Erdőtelki Veres János* is feltételezhetően a Tarna - Tisza mentén viselte a hivatalt. Ő volt a felelős szinte mindenért, ami a felügyelete alá tartozó területen előfordult. Az egészségügytől az adók behajtásáig a bűncselekményeken és peres ügyeken át. Érthető tehát hogy rátermett ember kellett a feladatra. A szolgabíró állításának feltételei között szerepelt, hogy kizárólag a megyében lakó, jelentős birtokkal rendelkező, társadalmilag, elismert tekintélyes család leszármazottja lehetett az illető. Nincs okunk kételkedni abban, hogy nevezett falunkbeli, mindezen kívánalmaknak megfelelt. Fontos időszakban viselte ezt a nem könnyű hivatalt. Ekkorra esik Lajos király nápolyi hadjárata, amelyben fontos szerepet töltött be a megye

akkori Bebek családból származó ispánja. Az alispáni tisztet ekkor Ákos nemből való Sándor fia János viselte (a Zács Feliciánt ártalmatlanná tevő, egykori királyi asztal mester helyettes), és a négy szolgabíró ügyelte a mentet a Vármegye életében. Nem volt könnyű dolga földinknek, Erdőtelki Jánosnak. A király és az ispán távollétében kellett fönntartani az uralkodói hatalmat. Mindezt fűszerezte még, ekkor egy egész Európát súlytó szörnyű pestisjárvány is, aminek ha hihetünk a följegyzéseknek, nem volt ugyan olyan nagy áldozatokkal járó mint a nyugat-Európai, de itt is komoly volt a járvány lefolyása. Mi sem mutatja ezt jobban, mint hogy maga Nagy Lajos király is megfertőződött, de istennek hála, átvészelte a kórt. Följegyzések nem tudósítanak róla, de minden bizsonnyal Erdőtelki Jánosnak is föl kellett vennie a küzdelmet a kórral környékünkön. A rákövetkező évben 1348-ban mint nádori emberekről beszélnek az emlékek hősünk vonatkozásában, ahol már fiát *Lászlót* is említik

Ugyanebben a történelmi korban találkozhatunk, egy hasonló előnevű emberrel a Vármegye területén, aki nem tudható biztosan, hogy kapcsolható-e közvetlenül településünkhöz erről ugyanis hallgatnak a források, neve miatt azonban mindenképpen meg kell említenünk. A siroki vár alvárnagyát 1351-ben *Erdőtelki Polhos Istvánnak* hívják. Ha az említés vonatkozásában, nem is él településünkön eme becses férfiú, származását tekintve azonban nem lehetnek kétségeink Újabb bizonyíték arra vonatkozóan hogy a Vármegye egyik meghatározó nemesi családjával, vagy családjával van dolgunk mikor az Erdőtelkieknek nevezett embereket vizsgáljuk a század folyamán. Hiszen az imént arról volt szó, hogy szolgabíró csak olyan ember lehetett aki, tekintélyes, vagyonos és elismert családból került ki. Ne legyen kétségünk a felől sem, hogy ugyanezek az ismérvek kellett hogy jellemezzék a várak vezető embereit is.

Különösen igaz ez a megállapítás a Sirokban álló várra, hiszen ebben a történelmi korban a siroki vár kapitányi, vagy másképpen várnagyi rangja, minden várnagy esetében összekapcsolható az ispáni címmel a Vármegyében. Így igaz ez 1351-ben is amikor Domoszlai Miklós volt a megyei ispán és a vár kapitánya, és rangban őt követte alvárnagyi címen Erdőtelki Polhos István. Ezek tudatában ne becsüljük le a vár irányításában Polhos István szerepét hiszen a várnagyi cím mindössze jelképes lehetett a siroki várban. (Sőt

megkockáztathatjuk hogy Domoszlai Miklós esetében az ispáni is, hiszen Nagy Lajos királynak régi, jó, kipróbált embere lévén, sorra járja a követségeket a külhoni országokban.) Feltételezhető tehát hogy ez idő szerint a siroki várat minden bizonnyal mostani hősünk Erdőtelki Polhos István irányította. (A vármegyét pedig nyilván az akkori alispán.) Óva intenek azonban bárkit is attól hogy rögtön „Dobó Istvánnak” tartsa földinket, Polhos uramat, hiszen a siroki vár soha sem tartozott a fontos erősségek közé, és ekkortájt még nem volt szokásban az sem, hogy holmi idegen csapatok ostromolják a magyar várakat. A vár szerepe ez idő szerint az északi irányba, elsősorban Lengyelország felé menő kereskedelmi utakat védelme és ellenőrzése volt. Nem csekély feladatot róva ezzel Erdőtelki Polhos Istvánra, hiszen kereskedők, utazók, no meg zsványok mióta áll a világ tán’ voltak, meg lesznek is mindig.

Az elkövetkező időkben az általam talált források és említések hallgatnak településünkről, hiszen nem egész ötven esztendő múltán találhatunk újabb utalást falunk vonatkozásában. Akkor is feltehetően birtokrendezési ügy kapcsán, hiszen 1399-ben följegyzik a krónikák hogy a falu birtokosa, bizonyos Kápolnáserdőtelki Miklós. Így köszön hát el a falunktól a XIV. század. Szinte jelképesnek is mondható, hiszen a későbbiekben az Erdőtelki vagy Kápolnáserdőteki nemesek egyre elszórtabban találhatók a história lapjain, és a későbbiekben már az említett személyek soha sem kapcsolhatók birtokosi rangban a faluhoz. Ezen személyek tárgyalása már nem kapcsolható szervesen a falu múltjához, így nem is képezik szorosan a téma hatáskörét. Egy emberrel azonban még kivételt kell tenni, hiszen még a Vármegye területén találkozhatunk vele, az említettekhez képest nem is oly’ soká. Előbb azonban ha az idő szerint kívánunk haladni, meg kell emlékeznünk az 1423. évről.

Ebben az időben már Zsigmond az úr az országban. Talán ennek is szerepe lehet abban, hogy bizonyos, korábban tekintélyes, és fontosnak mondott családok eltűnnek az említésekben. Minden uralkodó igyekszik a saját embereivel megrakni a hivatalokat, hiszen nagyon logikus vélekedés alapján azok képesek az akaratát maradéktalanul végrehajtani. (A manapság kormányra kerülő pártok szinte lemásolják négyévente ezt az évszázados gyakorlatot.) Az igazsághoz hozzátartozik, ha minden fellehető említést jegyezni akarunk, 1400-ban egy Egri Káptalan által vezényelt Legend nevű birtok felosztása során egy hivatkozás még történik, egy bizonyos „*Pelbardus de Erdewthelek*” nevű személyre, illetve Anna nevű hozzátartozójára. A hely azonban ahol ez szerepel nem egészen világos, hiszen ezt az aláírás szerinti 1400-as adatot, - ami vitathatatlan, hiszen Zsigmond királytól ered- miért szerepelteti az okmánytár 1231-ben majd később 1296-ban is, ezért nem is foglalkozom vele bővebben.

Annál érdekesebb viszont a következő oklevél, ami a már fentebb említett, 1423-as esztendőhöz kapcsolható. Ebben az évben Zsigmond király IX. hó 28.-án keletkezett írását az Egri Káptalan X. hó 27.-én iktatja, és írja át. A furcsaság ebben a dokumentumban az, hogy településünket gyakorlatilag két soron belül, két különböző névvel említi. Egyrésztől első alkalommal találkozhatunk *Egyházaserdőtelek* megjelöléssel, ami ugyan nem különös, hiszen gyakorlatilag szinonimájának tekinthető a korábbi Kápolnáserdőtelek megnevezésnek. Az igazi érdekesség azonban az, hogy egy sorral alább már mint Erdőtelket emleget.

településünk kapcsán említik ugyan, de a Vármegye területén él, ezért feltételezhető hogy családi kapcsolatai még ide kötik. *Magister Andreas de Erdewthelek*, vagy magyarul *Tudós, Mester Erdőtelki András*ról van szó, aki a fenn említett évben úgy van jegyezve, mint az Egri Káptalan kötelékének éneklő kanonok helyettese. Nem nehéz kitalálni hogy az egyházi pályán működött nagytiszteletű András testvér. Íme egy pap is találtatik a hivatalnok és a katona után az Erdőtelkiek nemzetségéből. Nem is akármilyen, hiszen a Magisteri cím gyakorlatilag tudományos fokozatot jelent ebben a történelmi korban. Magasabb iskolai végzettséget feltételez, ami igen nagy szó abban az időben, mikor a mai értelemben vett iskolák még nem működtek. Sok más magisterrel ellentétben, sajnos nem tudható hogy hol végezte iskoláit András testvér. Elvileg a káptalani iskolák elvégzésével is elérhető ez a fokozat, azonban az sincs kizárva, hogy netalán valami egyetemen szerezte a címet. Több európai egyetemen végezték tanulmányaikat a hasonszőrű diákok ekkoriban. A teológiai ismereteket azonban elsősorban Rómában és Párizsban oktatták, ezek voltak a leghíresebbek. Megjegyezhető azonban hogy ez idő szerint Budán is működött egy egyetem, Zsigmond király alapításában 1389-től 1437-ig. Az évszámokat vizsgálva András esetében ez is szóba jöhet, mint lehetséges, és legkézenfekvőbb lehetőség. Arra vonatkozóan semmi adat nem található, hogy András annak a Veres családnak a tagja-e amelyiket már korábban is említettek a följegyzések. Bár a család társadalmi pozícióját vizsgálva, nem tűnik túl nagy képtelenségnek. A megyei nemesek sorában levő család tagjaival találkozhatunk a birtokosi voltuk mellett hivatalnokként, katonaként, papként. Íme egy középkori nemesi család társadalom szerepvállalási palettája...

Feltűnnek azonban mások is, akik egyértelműen erdőtelki birtokosnak mondhatók, és egyben igen fontos és befolyásos embereknek, hiszen mint királyi adományozások biztosai, ellenőrei, tanúi, szerepelnek előbb Zsigmond, majd a rövid uralkodási idejű Albert király okleveleiben. Ehhez azonban egy kicsit vissza kell számolnunk az időben valamelyest, mert az első új nevű birtokosi és nemesi családok még Zsigmond idején 1422-ben tűnnek föl először az oklevelekben. Érdekes módon falunk nyomainak föllelése, mellékesen a fent említett évben a csehországi Hradistyon-ban kezdődik januárban. Történt, hogy egy bizonyos Mócza család a csehországi hadjárat idején vitészségével úgy kitűnik, - noha a tehetséges huszita vezér, Zizka Zsigmond hadait visszaveri - hogy a király egy falut ajándékoz nekik. Ez a falu Kisér (a mai Jászkisér). Majd a hazatérő király nem felejtkezik meg alattvalóiról és júliusban, Győr városában utasítja az Egri Káptalant, hogy a birtokba a nevezett családot iktassa be. Itt lelünk aztán nyomaira falunk említésének is ismét. Hiszen minden ilyen fajta művelet ellenőrzése királyi biztosok felügyeletével, ellenőrzésével mehetett csak végbe. Királyi embereknek nevezve őket. Mindjárt két erdőtelki illetőségű személyt is említ az oklevél. Az egyik egy bizonyos *Madarász György* nevű, a másik egy *vörös* jelzővel illetett *István*. Az ügylet megtörténtéről augusztusi oklevelében a Káptalan is jelentést tesz, ekkor már mint *Veres István* nevű erdőtelki embert említve. Minden bizonnyal azon család soron következő tagja, amely más vonatkozásban *Weres* néven a század második felében Mátyás király jegyzésében említésre kerül majd, valamint az elmúlt század folyamán, mint királyi hivatalnokokkal találkozhattunk. A későbbiekben is nyomon követhetjük különösen Madarász Györgyöt, akit később, 1438-ban is mint királyi embert említenek a krónikák. Ekkor az új király, Habsburg Albert a főispánnak Rozgonyi Istvánnak birtokokat adományoz és ennél az ügyletnél van újra két esetben is említve „*Giorgio Madaraz de Erdewtelk*” A Székesfehérvári Káptalan jelentése nyomán, értesülünk erről első esetben 1438. V. 20.-án. Feltételezhető hogy sok más említett nemes között Madarász György, –szomszéd révén- a Kápolna, és Poroszló falvak Rozgonyi birtokába való kerülését ellenőrizhette.

Nem sokkal ezek után Albert király utasítja az Egri Káptalant, hogy iktassa birtokba Szászberek falujában Rozgonyit, 1438. IX. hó 15.-én. Itt ismét, mint, királyi emberről tesz említést Madarász Györgyről. Ebben az esetben érdekesebb a kép, hiszen míg Kápolna és

Poroszló esetében szomszédos településekről beszélhetünk, Szászberekről nem mondható ez el. (Ma Jász-Nagykun-Szolnok megyében található, Jászapáti felől haladva nem sokkal Jászládány után.) Úgy tűnik hát a dolog, hogy nevezett földink meglehetősen megbízható embere volt a királyoknak, hiszen évtizedeken át volt ebben a szerepben. Nem is beszélve arról, hogy a gyéren fennmaradt XV. századbeli krónikákban több helyen is találkozhatunk – mint ahogyan azt láttuk is- nevezett emberünkkel. Feltehetően nagy birtokkal rendelkezett falunkban és környékén, ebből pedig világosan következik hogy Erdőtelek faluja a fontos és számon tartott települések között szerepelt e század folyamán is, valószínűleg hogy nem csak lokális szinten.

Az 1442-es esztendő ismét tartogat számunkra adatokat településünkre vonatkozóan. Egészen pontosan 1442. augusztus 8. –ai keltezéssel. Újfent az egri Káptalanhoz kell fordulnunk, ami természetesen is tekinthető, hiszen nyilván minden hivatalos ügyintézés, már csak írástudó volta miatt is a Káptalannak kellett végeznie. Ebben az esetben is birtokügyletről van szó, bizonyos *Jenői*, vagy Jenei család esetében. A családfő, *Jenői János* halála után, az örökségről szóló békés egyezség az, amiről a leirat tanúskodik. Az ügyben részt vevők, az örökösök, akiket úgy említenek, mint Jenői János fia, *Benedek*, és Jenői János özvegye, *Márta* asszony. Nem világos hogy ők ketten miféle viszonyban állottak egymással. Nem valószínű hogy anya- - fia kapcsolatról van szó, hiszen erről egyrészt az oklevél sem tájékoztat, másrészt ilyenfajta rokonság mellett nem általános a birtok megosztása. Valószínűbb, hogy noha Márta asszony hitvese volt az elhalt János úrnak, de nem volt anyja, a nevezett Benedeknek. Ebben az esetben világos, hogy miért kellett Káptalani, hivatalos ügyintézés kéri az örökség rendezéséhez. Ingatlanról egyébként nincs szó az ügy kapcsán, kizárólag ingóságok felosztása történik. Az örökség kedvezményezettje a Káptalan szerint Jenői Benedek. Aki a jelek szerint békésen megegyezik mostoha anyjával a tétel szerinti ingóságok felosztásában. Ezek a tételek: gabona, marhák, lovak, tehének, ménes, juhok, és jogbiztosító iratok. A természetesen latin nyelven született szöveg fordítása, nem tájékoztat arról, hogy miért tesz különbséget a lovak és a ménes, illetve a tehének és a marhák vonatkozásában. A fordító volt-e nem kellően jártas a jószágok világában, avagy más az ok. A lovak és a ménes vonatkozásában nem is olyan érthetetlen a dolog, hiszen lehettek a mindennapi használatra a ház körül tartott lovak, amiket el kellett osztaniuk, és lehetett ménesük valahol a falu határában a legelőn, amin szintén meg kellett egyezniük, de hogy mi különbséget lát a fordító, vagy mi volt a különbség a korabeli viszonyok között a marha, és tehén megnevezés között azt nem lehet eldönteni. Szó esik még bizonyos jogbiztosító iratok elosztásáról is, amelyek minden kétséget kizárólag olyanfajta okiratok lehettek, amelyek a fentebb említett ingóságok tulajdonviszonyát, netán ingatlanok birtoklását igazolhatták vitás esetek kapcsán. Nem is olyan képtelen dolog ez még középkori viszonyok között sem, nem beszélve arról, hogy meglehetősen sok esetben kapunk tudósítást iratok hamisításáról a század folyamán. (Ennek magyarázatát majd a következő témakörben adjuk meg, amikor is Mátyás korabeli forrásokban keressük településünk nyomait.) Ezért különösen értékesek lehettek az eredeti iratok olyan viszonyok között amikor a megyét elárasztják a kétséges eredetű igazolások, oklevelek. Jelen eset kapcsán még annyit szükséges megjegyezni hogy, a fent említett osztozkodás helyszíne, Kápolnáserdőtelek falu. Vagyis a két lehetséges településről kapunk ismét hírt, az oklevél jóvoltából.

S hogy miért volt sok hamisítás annak idején, hát arra is van válasz. A Zsigmond halálát követő időkben, egészen Mátyás uralkodásáig meglehetősen nagy volt a zűrzavar. Ezt fűszerezte még a huszita tanok elterjedése is, főleg Nógrád és Heves Vármegyében. E két megye volt a leginkább érintett a huszita tanítástól az egész országban. Az egyház és az uralkodó igyekezett föllépni ezzel szemben, ez viszonylag nagy birtok, és birtokos cseréket eredményezett szerte a megyében. Az általános hatalmi, közigazgatási káosz, és a birtokos cserék, - a nehéz követhetőség folytán- szinte csábítottak az okirat hamisításra. A most tárgyalandó Mátyás korabeli bűnösök lajstromán is meglehetősen sok hamisítási ügyel van

doljunk. Bár településünket ez közvetlenül nem érinti, megjegyzés szintjén érdekes lehet. Megmagyarázhatja, hogy a Jenői család osztozkodásánál miért szerepel hangsúlyosan a jogbiztosító iratok megosztása.

Az említett bűnelkövetők lajstroma minden bizonnyal 1466-1467-ben készült, és a május 22.-ei hevesi közgyűlésen Ország Mihály nádor által lett megítéltetve. (A nádor a király kifejezett kérésére vezette a megyei közgyűlést.) Településünk vonatkozásában három említést is találhatunk ezen a nem túl dicsőséges listán. (Jelen esetben azonban nem a dicsőség a fő szempont.) Lássuk mindjárt az egyszerűbb esetekkel. Itt van rögtön *Erdőtelky János*, aki a vádirat szerint „gyilkos és átkozott tolvaj”, vagyis a mai szóhasználat szerint rablógyilkos volt. Neve ellenére nem falunk lakóját tisztelhetjük benne, hiszen „kiskáli” lakosnak mondja a szöveg. Neve alapján azonban mindenestre, erdőtelki származású lehetett, ha más nem hát a szülei, de az is lehet hogy ő maga is. Kiskál település, ha hihetünk a feljegyzéseknek valahol északabbra, Verpelét környékén feküdhett. Ide került aztán valami úton-módon emberünk, ahol származási helyéről emlegették, noha fölmerülhet a rokonság valamelyik korábban említett Erdőtelki családdal is, hiszen a vádirat kizárólag nemesi származású embereket tartalmaz.

A következő ember ezen a listán, már pont fordított esetben jön elénk. Ő lakhelyére nézve erdőtelki de nevében nem hordozza lakóhelyünket. Ő *Bikkszegi Benedek*. Az ő esetében emberölés a vád, még hozzá előre kitervelt gyilkosság formájában. Sőt valamiféle papi személy gyilkosát találhatjuk benne. Hatványozza a bűnököt Benedek Úr. Arról hallgat az írás hogy mi volt az oka a gyilkosságnak, bosszú, haszonszerzés, netán a következőkben emlegetett vallási meggyőződés? Nem tudjuk ma már. Mindenesetre nem valószínű, hogy megdicsérte érte a nádor. Az érdekességként megemlíthető, hogy míg a többi említett személy a listán lenyomozható családi háttérrel rendelkezik, addig Bikkszegieket nem említenek mindeztáig a följegyzések. Kétséget kizárólag nemesi származású, hiszen mindenki az ezen a listán. Sem előtte, sem utána nem található említése semmilyen formában. Bikkszegi Benedek kapcsolódási pontok nélkül áll előttünk, mint egyetlen, és nem is igen pozitív tagja a nemzetségének.

Nem ez a helyzet *Weres László*val akinek családja régi kedves ismerősünk. Ő az, akinek felmenőit már a korábbiakban is tárgyaltuk, és akinek már több mint száz esztendővel hamarabb is itt éltek az ősei, csak akkor még Erdőtelki előnévvel voltak megjegyezve. Ez az előnév az évtizedek során lekopott róluk és most már, mint Werese család állnak előttünk. No, nem olyan sokáig. Adott bűnvád, mint eretneket említi, igaz ebbe a vétségbe nem maga László keveredett, hanem felesége és az ő atyai családjából még valaki. A történelmi konstellációt figyelembe véve ez az eretnokség nem volt más, mint a már több mint fél évszázada, Csehországban kivirágzott huszitizmus. Nincs ezen mit csodálkozni, hiszen közismert tény hogy a huszitizmus Magyarországi elterjedése Nógrád, és Heves Vármegyékben volt a leghangsúlyosabb. S ha a vádiratot nézzük abból az állapítható meg, hogy a tárgyalt 31 eset közül, csupán 5 esetben eretnokség a vád. Ebből négy eset itt a közvetlen környezetünkben fordult elő. Három esetben Tenken, egy esetben Erdőtelken. Nem gondolom, hogy véletlenről lenne szó. De hogyan is kerülnek ide falunkba a messzi Prágából a huszita tanok? Nem oly' nehezen, hiszen a dolog történetkor, még a nem is olyan távoli Gyöngyöspata várát is a cseh husziták birtokolták. Teljesen természetes hogy a fegyverek árnyékában vándor, vagy nem is oly' nagyon vándor prédikátorok is megfordultak a vidéken. És nagyon kapós dolgokat prédikáltak a hitről. Például hogy egyedüli igazság maga a Szentírás, nincs szükség különleges magyarázatokra, bárhol lehet istent imádni, nem kell ahhoz feltétlenül a templomba menni, minden népnek a maga nyelvén kell hallgatnia az ígét nem latinul, minden Szent tisztelete bálványimádás, két szín alatti áldozás...stb. Hasonló dolgokat már korábban is fogalmaztak meg egyéb kitagadott, eretneknek mondott szekták, (pl. a valdensek) és majd hasonló programmal fognak előállni, úgy 50 esztendő múlva a

reformátorok is. És azon sem kell csodálkozni, hogy találtak maguknak követőket, hiszen a Katolikus Egyház nem állt ezekben az időkben a helyzet magaslatán, az ellenreformációra volt szükség ahhoz, hogy mederbe kerüljenek a dolgok. De hogy hogyan is került közelünkbe a huszitizmus, az is egy külön történet. Albert király halála után (1439-ben) az özvegyen maradt Erzsébet királyé négy hónap múlva fiút szül, és neki szánja a koronát, a magyar rendek viszont érett uralkodót akarnak a trónra, be is hívják Lengyelországból I. Ulászlót. Aki ellenében Erzsébet férje egykori Cseh alattvalóihoz fordul- lévén, hogy Albert cseh király is volt, elődjéhez, Zsigmondhoz hasonlóan- és behozza ökelméket, katonai támaszként az ország északi részébe. No ha bejöttek nem is mentek ki egykönnyen, majd csak Mátyásnak sikerül kiűzni őket 25 évvel később. A Felvidéken berendezkedett huszita csehek, 1442-ben még Eger városát sem általlották megtámadni, felgyújtani és kirabolni, még ha itt rajta is vesztettek utóbb. (Ennek a támadásnak állít emléket Arany János, Az egri leány című balladájában.)

Tehát itt voltak a tanok elérhető közelségben, és mint látjuk volt is meghallgatásukra hajlandó lélek. Noha nem tudtak kiteljesedni, hiszen a hatalom éberem őröködött, és levágta a vadhajtásokat. Ezért is lett például a Weres család számúve Erdőtelekről és a Vármegyéből. Noha még 1519-ben a Külső- Szolnok megyei hivatalnokok között feltűnik egy leszármazottjuk. Nem tudtak elterjedni a huszita tanok, hiszen a tanítástól függetlenül a csehek mégis megszállók voltak és a csehekkel való szövetkezés olyan hazaárulásnak minősült, mint a huszita eretnokség, noha tagadhatatlanul voltak előremutató hittételeik is.

Hódítani készülő, ezúttal lengyel hadat, lát falunk is 1471 őszén. A Mátyás ellen fellázadt főurak hívják be az országba Kázmér lengyel királyfit. Kázmér abban a hitben, hogy az ország nemessége egyöntetűen csatlakozni fog hozzá, október elején a duklai szoroson át hazánk területére lép. A király időközben Kassát megerősítette, ezért Kázmér ezt jobbra elkerülve Egerbe innen Gyöngyösre, majd november 8-án Hatvanba ér. Seregének vonulási útja itt megy el közelünkben, nagy a valószínűsége annak, hogy falunk nemeseit is megkereste a lengyel küldöttség a csatlakozással kapcsolatban, sőt talán még élelmet is vételeztek, hiszen a források élelem hiányról beszélnek a haddal kapcsolatban. Konkrét, erre vonatkozó adataink nincsenek, azonban ha logikailag végiggondoljuk Kázmér lehetséges lépéseit, ez a vonulási út menti lázítás, teljesen logikus tevékenységnek látszik. Nem úgy volt azonban ahogyan azt eltervezte, nemhogy tömegesen nem, de alig kapott szövetségest a király ellenében. Minden bizonnyal nem volt ez másként falunk nemesei vonatkozásában sem. Úgyhogy nem is vállalta a Buda előtt álló királyi haddal a csatát, Vác felé kitért és Esztergomnál és Nyitrán próbál megállapodni. Itt sem sikerül azonban, Karácsonyra már sereg nélkül fut haza Lengyelországba. Széledő, fosztogató csapatait a fellázadt lakosok és a király csapatai számolják föl véglegesen december folyamán. Így végződött egy hamvába holt koronaszerezési kísérlet, amelynek egy részét, falunk akkori lakosai szinte páholyból nézhetek végig. Nagy szó volt ez, hiszen gyakorlatilag a tatár idők óta nem taposta idegen had a vidék földjét.

Nem sokáig lesz azonban már így, sajnos. Előtte azonban még, saját csapatokat is lát a falu utcája. Nem is akármilyeneket. Föllázadat pórokat, és ellenük kardot vont nemeseket. Mert alig hogy Mátyás királyunkat magához szólítja a teremő, mondhatni anarchiába süllyed az ország. Szinte törvényszerű ez, egy erős kezű uralkodó után. A XVI. század elején mindezt fölkarvarja még egy soha sem tapasztalt parasztlázadás. A Dózsa nevéhez kötött, 1514. évi. Noha az is igaz hogy Székely Dózsa György véletlenül keveredett az élére. Ennek az országos méretű parasztlázadásnak egyik mellék hadszíntere volt vidékünk. Sőt, szinte az is biztosra vehető hogy falunkat is közvetlenül érintette a lázadás szele, és azt követő események sorozata. Eredetileg a török ellen hirdetett keresztes hadjáratnak indult az egész. A Pápa annak hirdette Bakócz Tamáson keresztül. Majd a már nemesek ellen forduló paraszthatat Dózsa szétosztja. Egyik része a gubacsi táborban marad, másik részével ő maga elindul lefelé az Alföldön, egy harmadik részt pedig Barabás pap vezetésével Egerbe indít, hogy a

Hevesben gyülekező „kereszteseket” magához vonja, és onnan vonuljanak egyesülni, le Szeged felé. A források, megemlékezések, igen tüzes fészeknek emlegetik ekkortájt Heves megyét. Az eseményeket kicsit kívülről figyelő Taurius Stieröchsel leírásaiban külön is megemlíti megyénket, mint a pórok által elkövetett istentelenségek egyik legfőbb helyszínét. Így állunk hát, amikor nevezett Barabás pap elindul Eger felé. A megyebeli parasztok elégedetlenségének egyik fő oka volt, az akkori Egri Püspök, Esety Hippolyt, által a pórokra kényszerített, mérhetetlen adóterhek súlya. Nem meglepő tehát hogy csapatostul állnak be a lázadók közé. Azonban a dúlás, fosztogatás előrehaladtával a nemesek is elővették a jobbik eszüket és kivonták a kardot. A Barabás pap által vezetett sereget döntően megverik június 10.-e körül Pásztó mellett. Erre az időre azonban újabb két sereg verődött össze még hozzá Heves és Várkony mellett. Számunkra nyilvánvalóan a hevesi sereg az érdekesebb. Ezek a nagyjából a Tiszántúlról átjött pórok itt egészültek ki a környékbeliekkel. Nem tudni hogy ki birtokolta ez idő szerint falunkat, de hogy jelentős károkat szenvedett, - ha túlélte egyáltalán - nem túl merész kijelentés. A hírek szerint a hevesi had mintegy 7000 kaszás, cséphadarós parasztot számlált. Akik között minden bizonnyal erdőtelkieket is találtunk volna, ha lajstromba veszik a sereget. Június 21-én aztán a hevesi had fölkerekedik, és az írások tanulsága szerint a Csörszárkán keresztül vonulva, Egerre igyekszik törni. Minek utána a Hevesről Egerbe menő út a Csörszárkán keresztül falunkon vezet, megállapítható hogy a lázadás végigvonult településünkön. Feltételezhetően pusztítást, és dúlást okozva a falu nemesi portáiban. Hacsak addigra a helybeliek meg nem előzték őket, ebben a derék multságban. Nem jutnak azonban Egerig. Debrő mellett rajtuk ütnek a pásztói győzelem után, a lőrinczi pusztáról idesiető nemesi hadak. Irtózatos harc kerekedett, melynek eredményeképpen holtak borították az egész debrői síkot. A számbelileg ugyan hátrányban lévő de a hadviseléshez értő nemesek, szétszórják a parasztokat. (A csatában életét veszti az utolsó Debrőy nevű nemes István is, ezzel magja szakad a családnak, a birtokot a nemesi hadakat vezető Drágffy János kapja.) Mondhatnánk hogy ezzel véget ért a parasztháború a vidéken. Ez azonban csak részben igaz. A lázadók, akiket a történelemben először kurucoknak neveznek, Hevesen hagytak egy különítményt. Nem tudni mi volt vele a céljuk, azonban nem sokkal a debrői csata után, őket is fölszámolják a nemesi kardok. Ez három nappal később június 24-én történik. Vagyis a bámészkodásra hajlamos népek a faluban, nemcsak a vonuló paraszti hadat csodálhatták meg a falu főutcáján, hanem a Debrőnél győztes, Hevesre igyekvő nemesi csapatokat is. Egyes vélemények szerint ennek a csatának az emlékét őrzi a hevesi nagyáruháza építése során talált sodronying is. (Nem vehető azonban biztosra, tekintve, hogy ezt az eszközt több száz évig használták a történelem folyamán.) Néhány héttel később Dózsát is végleg megverik Temesvár mellett és ezzel lezárul a nevéhez kötött lázadás. Pusztítást hagyva maga mögött, kivéreztetve az országot, miközben az oszmán a déli határ mögött mosolyogva köszörülte a kardját....

Török idők.

No, ha köszörülte, hát nem hiába tette. Belé is vágott az ország testébe 1526. augusztus 29.-én.

A mohácsi csata ténye és tragédiája, mindenki számára közismert. Faluk életét azonban nem érintette közvetlenül. Hiszen Mohács a Duna túl felén van, és a török ugyan bevonult Budára, egyenlőre azonban, megelégedett annak kifosztásával, és a Dunántúl megdúlásával. A Dunán nem keltek át, és a hidegebb idők beálltával kivonultak az országból. (Arra vonatkozólag, hogy a mohácsi csatában részt vehettek-e falunk szülöttei, még csak töredékes, következtetésre alkalmas információink sincsenek. Ha voltak adjon az Isten nekik nyugodalmat ott a mohácsi tömegsírok fenekén.)

Mikor tizenöt esztendő múlva aztán, 1541 augusztus 29. újra beveszik Budát,- ahogy ez sikerülhetett, az a maflaság iskolapéldája - már nem vonulnak ki, hanem megkezdik hatalmuk kiépítését Budán és az egész országrészen. Ez viszont már falunk életében is döntő változásokat okoz. Igaz, hogy erre még egy kevés időt várni kell, de ilyen távlatokból vizsgálva néhány év szinte nem is számít. Annyi bizonyos hogy feltehetően, 1544-ig nem lehetett különösebb baj. Ebben az évben azonban Jajha-oglu Mohamed török vezírpasa elfoglalja Hatvan várát, és ezzel rászakad a török világ a környékre is. Falunk vidéke valamifajta peremterületnek számíthatott azokban ez időkben, hiszen Eger vára ekkor még a magyaroké.

Az 1548-as dézsmajegyzék erről hű képet is mutat. Erdőtelket, mint „deserta”, vagyis pusztát településként jellemzi. Egyéb környékbeli falvakkal együtt. Noha, a kor zűrzavara miatt egészen nem hagyatkozhatunk a dézsmajegyzékek hitelességére. Hiszen vannak olyan falvak melyek egyik évben pusztaként szerepelnek, másik évben pedig már adózó településként olvashatók a listán. Nehezen képzelhető el ilyenfajta pulzálás a falvak életében. Településünkre azonban, sajnos mindez nem igaz. Sem az 1548-as, sem a '49-es dézsmában, sem pedig az 1550-es évi török dzsizje összeírásban nem szerepel a falu neve. Az 1552. évi egri ostrom sem kedvezhetett a települési kedvnek, hiszen még az 1556-os dézsmában sem olvasható falunk, mint élő működő település. Majd csak jóval később 1570-ben találkozhatunk újra falunkkal, a Hatvani Szandzsák adólajstromban. Egy minimálisan 25 éves intervallummal számolhatunk tehát, amikor a településen nem voltak lakosok. Azt hogy az újratelepülést, új lakosság, vagy a régen megfutottak, esetlegesen azok leszármazottai végezték-e ma már kideríthetetlen. Ez idő szerint az erdőtelkiek két úrnak is szolgáltak. Mivel, úgy török adójegyzékek szerint, mint a korabeli dézsmajegyzékek szerint is fizettek adót. Lássuk előbb a Hatvanban ülő török jegyzéket, 1570-ben Kászim napján. E szerint a faluban 16 adózó kapu van. Ez Felsőerdőtelek falujában található, Alsóerdőtelek falu a török összeírás szerint lakatlan. Ennek ellenére a bevételhez ebből a lakatlan faluból is be van könyvelve 1458 akcsa, ami több mint a lakott Felsőerdőtelki részen beszedett adó! Ennek okát az adólajstrom nem tárgyalja. A lakott Felső részen a 16 kapu összesen 800 akcsa pénzbeli adót fizet. Ezt követően továbbá még: 10 kila búza után 120 akcsát, 15 kila kevert gabona után 90 akcsát, egyebek után 200 akcsát. Összesen ez 1210 akcsa török adót tesz ki 1570-ben. S ami ettől is érdekesebb, feljegyzik az adózók névsorát. Az adózó lakosok ezek szerint a faluban:

*Kötös Ferenc
Csoma János
Csoma János fia Dimitör
Szuhai András
Szuhai Gécsi
Baráth Ferenc
Baráth Ferenc fia Lőrinc
Csoma Dijános (?) (Dénes?)
Susa Orbán
Tasol Orbán
Tasol Orbán fia János
Csoma György
Domok Ambrus
Balog Gáspár
Balog Gáspár fia Pál
Bula Gáspár
Kása János
Kása Dijános(?)
Kása Dijános fia Tamás*

Jól látható módon ez több mint tizenhat név, jóllehet a lajstrom csak ennyi kaput számlál. Az eltérés minden bizonnyal abban állhat, hogy voltak olyan fiuk, akik még együtt laktak apjukkal és velük együtt is adóztak, és ezt külön nem jegyezték föl az írnokok.

Érdekes e mellett megvizsgálni a kor dézsma befizetéseit is. Ha végignézzük az igen hézagosan fennmaradt, de a század végéig többé-kevésbé folyamatos befizetéseket, néhány érdekes megállapítást tehetünk. Első ránézésre az látszik hogy az adózók száma valamivel nagyobb, mint a török jegyzékben. Ugyanakkor az is látható, hogy igen rétegzett a falu. Megtalálható itt zsellér, telek nélküli paraszt, féltelkes, és gazdag, egész telkes paraszt is. Másrészt az is kiviláglik hogy meglehetősen nagy a népesség mozgása. Ez azonban nem csak falunkra, hanem az egész vidékre jellemző. A nagyhevesi járás népességének 55%-a tűnik el a század végére! Nem is csoda, hiszen a XVI. század második felét folyamatos végvári harcok jellemzik, a hatvani török és az egeri magyarság között. Nyilvánvaló hogy a folyamatos hadi járások nem kedveztek falusi gazdálkodó életmódnak. Tart ez egészen Eger 1596-os bevételéig. Ez falunk népességének alakulásában is konkrétan nyomon követhető, elég ehhez a kor dézsmajegyzékeit figyelemmel kíséreni.

A dézsmafeljegyzések a 70-es évek folyamán - a törökkel szemben- egy Erdőtelek nevű faluról tudósítanak, majd csak a 80-as években szerepelnek a jegyzékekben Felső- és Alsóerdőtelek nevű falvak külön-külön.

A 70-es évek elején nagyjából egy időben a török dzsizje összeírásokkal, a dézsma egy Erdőtelek nevű faluról tudósít minket, amiben 13 zsellér állapotú lakos 6 „pauper”-nek nevezett paraszt, 5 féltelkes és 6 gazdagparasztnek nevezett ember fizet adót. Ez összesen 30 adózót jelent ami éles ellentétben áll a török összeírásokkal, nem is beszélve Felső- és Alsóerdőtelek anomáliájáról. Ezek az adózók vagy pénzben, vagy a tavaszi gabona lekaszált holdja után fizettek adót. Ugyan minden tizedik boglya gabona volt volna az egyházé, azonban a jobbágyok, hogy ezt elkerüljék, nem rakták inkább boglyákba a gabonát hanem a lekaszált gabona holdja után fizettek pénzbeli adót. Ezzel valószínűleg jobban jártak. Úgyhogy amikor a dézsmát átengedi a püspökség az egeri vár javára, Rákóczi Zsigmond várkapitány utasítja az adószedőit: „.....ilyen disznóságokat cselekszenek, hogy mely búzát megarathatták volna is, megkaszálhatják, azért ti azoktól pénzt el ne vegyetek boglyánkért, hanem minden tizedik boglyának egyikét elvegyétek.” Jóllehet a fentiekben tavasz gabonáról

beszéltünk, a várparancsnok viszont búzáról, gondolom ez nem ellentmondás mert ugye van tavaszbúza is, no meg a módszer valószínűleg nem csak erre a gabonafajtára vonatkozott.

A gabona adón kívül, még érintette falunkat a juhok és bárányok után járó adó is. (Bor, méz, és sertés adójával nem találkozhatunk településünk vonatkozásában.) Ebben az időszakban, ha hihetünk a feljegyzéseknek Erdőtelken egy adózó gazda volt, aki 161 juh után adta meg az adót. Más településekhez viszonyítva ez a népesebb nyájak közé tartozott. Továbbá az is valószínű, hogy nem csak ennyi birka volt a faluban, a többi tulajdonos minden bizonnyal az adó határ alatti mennyiséggel rendelkezett. (Ugye, sávós adózás...)

Elgondolkodtató összevetésre ad alkalmat az 1576, 1577, és 1579-es adólajstrom. Ennek tanulsága szerint Erdőtelek falujában az 1576-os esztendőben 32 adózó jobbágygazdaság működött, 1576-ban már csak 22, és 1579-ben csupán 17 ilyen jegyeznek a krónikák. Vagyis a megye fogyása lakhelyünk viszonylatában is tetten érhető. És hol van még a század vége. Viszont ránk maradt a mindhárom esztendőben adózók névsora ami a következő:

Kenyeres András

Csoma Orbán

Pálffy István

Csaga Barabás

Csoma János

Szuhai András

Hámos Péter

Pálffy Pál

Kis Orbán

Jó György

Csarnai Miklós

Özvegyi állapotú „Salaphe” (Sarolta?)

Jól látható hogy a törökök névsorához képest is meglehetősen nagy a változás, jóllehet az a névsor Felsőerdőtelekre vonatkozott. Gyakorlatilag csupán három ember az aki mindkét listán szerepel. Ez azt mutatja, hogy a falu közössége évről évre meglehetősen nagy változásokon ment keresztül. Vagyis a megyére vonatkoztatott tendencia jellemzi településünket is. Ekképpen köszönt ránk a 80-as évtized, amelyben még nyomát találjuk falunknak. Mindjárt 1583-ban, az őszi búza adójánál. Ekkor azonban már a dézsmajegyzékek is két faluról tudósítanak.

Felsőerdőtelek falujában a 15 adózóból egy zsellér állapotú, öt „pauper”, kettő féltelkes, és hét gazdagparasztnek minősülő adózó van. Akik összesen, a pénzbeli adó mellett, a lekaszált de kalangyába nem rakott gabona után, még 159 boglya ki nem csépelet búzát is beszolgáltattak az egri vár javára.

Alsóerdőtelek vonatkozásában, tizenhat adózóról tudunk. Ebből négy zsellér, három „pauper”, hét féltelkes, és mindössze kettő gazdagparaszt. A dénárok mellet ők is boglyánként adóznak és ugyan más megoszlásban, mint szomszédaik de ők is 159 boglyával járulnak hozzá a vár fenntartásához.

A két falu, vagy nevezzük inkább falurésznek, közti összehasonlításból az derül mi hogy míg Alsóerdőtelken valamivel több volt a szegényebb állapotú jobbágy addig a felső részen lényegesen több a gazdagjobbágy. Vagyis összességében véve a falvakban nagyobb a jobb anyagi helyzetben levő parasztnak száma. A két faluban együtt 18 olyan gazda van aki féltelkes, vagy gazdag, addig 13 azoknak a száma akik „pauper”-ek, vagy zsellérek. Nem perdöntő a különbség ugyan, de megállapítható hogy a zavaros időkben azok maradhattak meg inkább, (ameddig lehetet) akik jobb anyagi kondíciókkal rendelkeztek, illetve nem egykönnyen hagytak itt csapot - papot.

Az évtized folyamán ránk maradt még Felsőerdőtelek falujának juh dézsmája is. Ebben az esetben is csupán egy adózót tüntet fel a jegyzék 173 juhval. Kérdés hogy ugyanarról az emberről van –e szó, aki már a korábbiakban is adózott juhai után. Mennyiségileg nem jelentős az eltérés a két nyáj között, ezért lehet, hogy mégis egy adózóról kapunk hírt, néhány év eltéréssel. Ebben az esetben viszont azt kell feltételeznünk, hogy a korábbi följegyzések, melyek Erdőtelek falujáról szóltak, Felsőerdőtelek falujához köthetők. Ebben az esetben nem állított alaptalanságot 1570-ben a török följegyzés, miszerint Alsóerdőtelek pusztá lenne. Ezért talán az 1570-es évtized folyamán a dézsmajegyzékek erről nem vehettek tudomást, így az egy megmaradt Erdőtelket jegyezték csupán alsó, vagy felső jelző nélkül, mivel úgyszólván csak egy volt belőle. Aztán a 80-as évekre az alsóerdőtelki rész is újratelepülvén már szükségessé válik a megkülönböztetés.

Falunk ez idő szerinti utolsó nyomait, az egri várkapitány Rákóczi Zsigmond szavai jelentik, miszerint az 1589. és az 1590. esztendőre az Alsó- és Felsőerdőtelken lakók, az egri vár javára befizették a reájuk rendelt egyházi dézsma adóját. Az ennek utáni idők feljegyzései hosszú ideig nem tartalmazzak a falunkról semmi adatot, ha igen, akkor csupán olyan vonatkozásban, hogy elpusztult, üres település. A falu pusztává válásának pontos idejét, és körülményeit nem ismerjük. Azonban valószínűsíthető lehet hogy az egri vár második ostroma során, netalán az azt követő török világ elején történhetett. 1596 őszén ugyanis hatalmas sereg kerekedik fel Eger meghódítására, maga a szultán II. Mohamed vezeti a sereget. Mindez a tizenöt éves háborúnak nevezett időszak alatt történik. Szeptember 30.-án ér a török Eger alá, és tíz napi ostrom után az ekkor már java részben német zsoldosokból álló várkatonáság október 13.-án szabad elvonulás fejében átadja a várat. Kivonuláskor azonban a törökök halomra vágják valamennyiüket. Bosszúból a Hatvan várában történtek miatt. A felmentésre igyekvő magyar-német egyesített sereg elkésik, és noha győztes állásból ugyan, de mégis csatát veszít a Mezőkeresztesnél elébe álló török szultán ellen, október 21-22-23.-án. Ekkor kerül a vidékkel együtt településünk földje is török fennhatóság alá több mint 90 esztendeig. A csatákat követő prédálásnak esett áldozatául sok település szerte a vidéken. Meghaltak, elmenekültek, vagy rabszíjra kerültek, és Ázsia valamelyik rabszolgapiacán találták magukat. A fiatal fiú gyermekekből pedig janicsárt neveltek, a Oszmán Birodalom javára. Ezt tetézte aztán az 1598-99-es tatár pusztítás melynek során, elpusztulnak többek között az egész mátraalji települések.

Az elkövetkező évtizedekben nem találunk lakosokat településünkön. Az írások szerint 1600-ban a falu tulajdonosa bizonyos *Méhkeréki Sági Gáspár*. Nem tudni miként került a birtokába a falu, és hogy a jelképes birtoklásán túl volt-e valamiféle haszna Gáspár Úrnak, akit előneve alapján délalföldi eredetűnek kell tartanunk. Ugyanakkor egyes források arra is utalnak a török időkben, hogy bizonyos *Perviz Báli* egri szpáhi tímárbirtoka volna Erdőtelek, éves 2000 akcsa jövedelemmel. Ez igen tekintélyes összeg, ha megvizsgáljuk, hogy az 1570-es évszázad feljegyzésekben a lakott, és lakatlan két erdőtelki falunak összesen volt 2668 akcsa adója. A 2000 akcsa egy lakatlan falutól meglehetősen szép summa. Persze a két adat között évtizedek vannak, és nyilván az árfolyam akkor is változhatott, ezért nem korrekt a két adat összehasonlítása. Mindenesetre 1570-ben is a pusztá faluként említett Alsóerdőteleknek is 1458 akcsa volt a jövedelme. Ennek tükrében az 1600 évek elején, a 2000 akcsa nem tűnik hihetetlennek. Lakosság nem lévén minden bizonnyal bérbeadásról lehet szó.

Innen a század közepéig vizsgálva aztán semmi nyom. 1650-ben azonban Alsóerdőtelek birtokosa bizonyos Bornemissza Margit utód nélkül való elhalálózásakor, a birtok a koronára száll. Régen volt már királyi birtok a falu, még az Árpád kor idején. Most sem sokáig lesz. A nádor ugyanis elajándékozza, egy bizonyos Gellérffy Istvánnak. Ugyanakkor a felsőerdőtelki birtokról a közgyűlési jegyzőkönyvek útján értesülhetünk. Felsőerdőtelek birtokosa 1656-ban Szentmáriay István, aki ekkor eladja a területet Ragályi Menyhértnek. Aki ellen 1657-ben, Gyagybátori Bátor László keresetet nyújt be a megyei közgyűléshez, miszerint az anyját –

Hetessy Katalint-örök jogon illető felsőerdőtelki birtokrészt, ez az említett Ragályi Menyhért elfoglalata volt. Kihaszználva a nemrég lezajlott Rákóczi féle hadjárat zavaros idejét. Minden bizonnyal a több birtokossal rendelkező, felsőerdőtelki birtokon, az adásvételi szerződés után Ragályi Menyhért talán szándékosan, talán tévedésből, nagyobb darabot tekintett magáénak mint az egyébként járt volna és ez ellen emelt kifogást Bártori László. Feltehetően az ezt követő időkben, valamikor, - sajnos a pontos évszám nem áll rendelkezésünkre- kezd újra benépesülni a település. Mert az jól látható hogy birtokosokból nem volt hiány, még a pusztai időkben sem. Ezeknek a birtokosoknak pedig elemi érdekük, hogy lakossággal töltsék meg falvaikat hiszen a birtok akkor jövedelmez, ha vannak rajta jobbágyok, akik pontosan kifizetik az adót. Valamilyen formában ez sikerült is, hiszen 1675-ben már mint újra népesült települést említik falunkat a megyei iratok. Itt érdemes egy pillanatra megállni a lakosságnál. Feltehetően az akkori népességben kell keresnünk a mai Erdőtelek lakóinak őseit. Mert ez a lakosság szinte biztosra vehető hogy nem volt vérségi kapcsolatban a mintegy 60-70 esztendővel azelőtt elmenekült, elpusztult népességgel. Ékes példája ennek hogy a korábbi adóösszeírásokban nem találhatunk olyan családi névvel rendelkezőket akiket ma tősgyökeres erdőtelkieknek tartunk. A XVII. század második felében érkezők azonban már az ezt követőekben nem hagyják el az erdőtelki tűzhelyeket a későbbiekben, noha megpróbáltatásokban, az elkövetkezőkben sem lesz hiány. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az elkövetkező évszázadokban a falu népessége folyamatosan emelkedik. Nagyobb mértékben, mint azt a természetes szaporodás indokolná. Tehát folyamatos beköltözésekkel kell számolnia annak, aki családjá történetére kíváncsi. Ezért egyáltalán nem biztos, hogy őseit ezek közt az első újratelepülők között kell keresnie. (A Ficsór család az egyetlen, akinek ekkori érkezését a följegyzések a véletlen folytán megemlékeznek.)

A betelepülés után már nem sokkal értesülünk is falunkról ismét. Méghozzá 1677-ben, amikor a közgyűlési iratok bizonyos kurucok erőszakoskodásáról tudósítanak minket lakhelyünk vonatkozásában. Itt ezt olvashatjuk:

„Vallottak (ti. az erdőtelkiek) legalább másfél ezer tallérig terjedő károkat. Papot pedig falujokban nem tarthatnak, mivel az régi jó fenyítésekért, mellyel az papjok eőket bönökrül megfeddette, feje-bőre lenyúzásával és egyéb sanyargatással fenyegették, azkik kuruczokká lettenek közülök. Az földeknek mostohasága és az kuruczoknak közöttök való lakása miatt árpakenyérre szorulván és abban sem mindenkor érvén eleget, nem tudják, mint maradhatnak meg.”

Ez a nyúlfarknyi irat több dologról is tájékoztat minket, mint gondolnánk. Egyrésztől miszerint, az alig megtelepült lakosságot kurucoknak nevezett katonafélék gyötörnek, és ennek vannak anyagi következményeik is, nevezetesen legkevesebb 1500 tallér. Másrésztől kurucok nemcsak hogy érkeztek, hanem közülük is beálltak hozzájuk némelyek. Harmadrésztől pap nélkül vannak, hiszen papjuk elmenekült, félve a kuruc fenyegetésektől. (Lám, nem mindenki vállalja a mártíromságot.) Nem tudjuk biztosan, de valószínűsíthetjük hogy eme egyházi férfiú az a *Hamar István* lehetett, akire a későbbiekben, mint a falu papjára a Ficsór család évtizedek múlva is emlékszik. (Állításuk szerint, így hívták a falu papját 1671-ben.) Ez lehet némi bizonyíték arra, hogy a falu újra településének időpontja nem lehetett mégsem az a bizonyos 1675-ös megyei említés. De kik is ezek a kurucok, és legfőképpen hogyan kerülnek településünkre? Nem ez az első említése ennek a nevezetes katonanépnek. Ha emlékszünk, ekképpen emlegették Dózsa parasztjait is annak idején. Az elnevezés egyes vélekedések szerint a török „kurudzsi” szóból ered, aminek jelentése az, hogy bátor. Vizsgálva a történelmet, nem minden alapot nélkülöző elnevezés. (Majd a későbbiekben Thökölyi és Rákóczi katonáit is így nevezik.) Falunkba meg úgy kerülnek, hogy az maga a történelem.

A század folyamán már érezhetővé vált, hogy a török nem tudja a lépést tartani az európai hadi fejlesztésekkel, hadtudománnyal. Ennek több oka is van. Minden esetre jól látható volt,

hogy az egyesült osztrák és magyar hadak, ha komoly csatára kényszerítik a törököt, az szinte minden esetben csatát veszít. Ekkor felcsillant a török kiűzésének a lehetősége a magyarok előtt. Azonban mikor 1664-ben a nagy győzelmet hozó szentgotthárdi csata után az osztrákok nem űzik a törököt, és Vasváron arcpirító békét kötnek vele, a magyarok végképp elkeserednek. Világossá válik előttük, hogy az osztrák egy fokkal sem jobb a töröknél. Értelemszerűen azonnal Habsburg elleni szervezkedés kezdődik. Ekkor ökleli föl furcsa módon Zrínyi Miklóst az a fránya vadkan. Majd valamivel később Zrínyi Péter, Frangepán, és Nádasdy likvidálásához már vadkanra sem volt szükség. Felségárulási perek folynak végighosszig. A menekülő tízezrek a török ellenőrzése alá eső területeken keresnek menedéket. Ahol azonnal szerveződnek, és kardot húznak az osztrák ellen. Mindez történik 1672-ben. A számító, és okos török, természetesen minden segítséget megad ehhez. Ezek a felbőszült, és eszközeikben nem válogató lázadók voltak azok a bizonyos kurucok. Tudomásunk van róla, hogy a császár ellen lázadó kurucok, egyik serege az egri pasa területén állomásozott. Ide már nem ért el az osztrák büntetés, de elég közel volt ahhoz, hogy támadhatóak legyenek a császári területek. Ebben a seregben levőkkel találkozhatunk feltehetően Erdőtelek vonatkozásában is az említett forrás kapcsán. És nagyon úgy tűnik, hogy az itt lévők közül is rokonszenvezett velük néhány ember, akik a jelek szerint közéjük álltak, a katolikus tiszteletes legnagyobb bánatára. Nem tudható hogy pontosan mi volt a feddés oka, amiben a tiszteletes részesítette őket. Azonban azt tudjuk, hogy meglehetősen kíméletlenséggel, sőt kegyetlenséggel viseltettek ezek a kurucok az ellenfeleikkel szemben. A karóba húzás, és az élve megnyúzása a mindennapokhoz tartozott. Ugyanakkor lehetett protestantizmus is a feddés oka, tekintve, hogy a bujdosók jelentős része a protestáns felekezetekhez tartozott, hiszen őket érintette elsősorban a Habsburgok rekatolizációs bosszúálló törekvése.

Nem sokkal később már Thökölyi zászlaja alatt találjuk a kurucokat. Akinek nem kis része volt abban, hogy a török az utolsó hadjáratát indítsa Bécs ellen 1683-ban. Ha igazak a leírások a hadjáratot közvetlenül megelőző időben a Felvidéken tartózkodó Thökölyi felkeresi a nagyvezírt az eszéki táborában. Útja, mind az oda, mind a visszaútja során átvezetett vidékünkön. Azt hogy falunkat érintette-e a fejedelem lába, arra vonatkozóan nincs információnk, azt azonban tudjuk hogy Átányban éjszakázott a visszaútja során, és a hadi készülődés okán több tucat lovat magával vitt a faluból. Majd nem sokkal ezek után megérkezett a hadba szólító üzenet a falvak népének, így feltehetően Erdőtelek falu lakóinak részére is. Hogy szállottak-e a táborba az erdőtelkiek nem tudjuk, de ismerve a korabeli viszonyokat, feltételezhetjük hogy nem túl nagy volt az elszántság. Különösen azok után hogy a Krímből kiszálló, és a török segítségére siető tatár nagykan csapatai, Giraj kán vezetése alatt mind a Bécs alá történő oda, mind a visszavonulásuk során kellően megdúlták a vidékünket. Erdőtelek vonatkozásában nem maradt forrás ezen utolsó tatárjárás vonatkozásában. Annyi bizonyos hogy a falu, ha meg is lett dúlva nem néptelenedett el, hiszen egy évről későbből van némi írott adatunk a falura vonatkozóan.

Itt 1684-ben említik a megye közgyűlési iratai hogy az erdőtelki bírák panaszolják az alispán előtt, hogy amikor egyik társuk a falura rendelt adót, 237 Ft-t, az Gyöngyösön befizette, ott nem kapott róla igazolást, hanem csak további 100 Ft-t befizetése ellenében ígérték meg a kiadását. Nem példa nélkül álló gyakorlat ez a korabeli viszonyok között. Más falvak esetében még is előfordul, hogy a keveslett adó, vagy egyéb járulék után, a faluból az akinek hatalma volt hozzá, túszt szedett, és ezzel kényszerítette a falut további befizetésekre. Ebben az esetben azonban hivatalos szerv fordul ehhez az igen csak elítélhető eszközhöz, a törvényes befizetésen túli áldozatra szorítva a falut. Még akkor is ha itt nem közvetlen „túszejtésről” van szó, hanem egyszerű zsarolásról. Hivatalnok minden bizonnyal a zavaros időket kihasználva próbált egy kis mellékesre szert tenni. Bár azt sem lehet következetesen kizárni, hogy a falu próbált így meg kibújni az adófizetés alól. Állítva, hogy az már befizetésre került, de a hivatalnok nem adott róla írást, még hozzá azért nem, mert 100-Ft-t követelt ennek fejében.

Bárhogy is volt, ma már nem tudunk igazságot tenni. Erdőtelki lakosként azért mégis arra hajlik inkább az ember, hogy a megyei hivatalnok volt a ludas a dologban .... Mindenesetre ez azt legalább bizonyítja, hogy ez idő szerint még élő településsel van dolgunk, akinek még arra is van energiája, hogy hivatalos ügyeket intézzen, dacára a zavaros háborús körülményeknek.

Nem sokáig lesz azonban már így, mert bizony futni kell újra. A török Bécs elleni kudarca után a német elhatározta, hogy leszámol a törökkel. 1686-ban beveszi Budát, majd sorra szorítja ki az ország területéről az oszmánokat. A következő év során a hevesi palánkvárat is elhagyja és felgyűjtja a török, és a jóval erősebb egri várba vonul. Ugyanakkor az Alföldről is kiszorultak, így Eger egy török szigetté válik a német, magyar és egyéb hadak szorításában. Ostromnak nem nevezhető hosszas kiéheztetés után 1687 decemberében történik meg a vár cseréje, szabad elvonulás fejében. A környék azonban jobban megsínyli az ostromot mint a török. Számos település kényszerül futásra a háborús viszonyok miatt. Nincs ezzel másként településünk sem. Ekkor pusztul el végleg Felsőerdőtelek faluja. Alsóerdőtelek vonatkozásában megoszlanak a vélemények. Van aki azt állítja hogy elnéptelenedett, van aki azt hogy kisebbre zsugorodva, de átvészelte a háborús időket. Akárhogy is van, falunk lakásának folytonossága ebben az időben nem szűnt meg. Mint ahogy arról néhány évtizeddel később a határok rendezése során a tanúvallomások utalnak. Számos tanú úgy kezdi, hogy már a török idők alatt is a faluban lakott, sőt arra is van utalás, hogy a megfutottak a „Nyírben” tehát a Nyírségben kerestek menedéket a harcok elől. Majd a körülmények rendeződése után visszatértek az elhagyott tűzhelyeik mellé. (Erről a későbbiekben részletesen fogunk szólni.)

A harcok után visszatért, vagy itt maradt lakosság száma azonban nem volt elégséges, ezért a falu akkori urai, a viszonyok rendeződése után szerették volna, ha falujukban a lakosok száma emelkedik. Ezért intézkedtek a falu „megszállításáról”. Engedélyt, és lehetőséget biztosítanak azoknak a jobbágyoknak, akik le szerettek volna telepedni falunkban. Elénk adja ezt egy 1692.-ben keltezett levél, amely Miskolcon született.

„ Mi Dőry András, Labancz Miklós, felesége Gellérffy Erzsébet Poroszlay Lőrinc, felesége Gellérffy Sára, úgy néhai Király János özvegye Gellérffy Susanna adjuk jó értésére minden jóakaró urainknak: jövének előnkbe és találának meg bennünket Erdő-Telky szegény lakosok és kérének azon, hogy megnevezett és elhagyott lakóhelyekben vissza szállónának hogyha Istentől engedve lenne, és hogy másunnan valók is lakásokat akarnának, adnánk örökös szabadságot az megszállásra kinek-kinek bizonyos taxájára és az taxán kívűl búza és tavaszbeli summájokra. Melyhez képest az mostani siralmas időkhöz képeset mi is megtekintvén méltó kívánságokat és kéréseket, tekintetbe is vevén adtunk ezen hatalmat mindenkinek, valakik foglalni akarják lakásokat, föllebb megnevezet Alsó-Telke nevű falunak territoriumán, szabadossan jöhessenek, lakhassanak minden megbántódás, háborgatás nélkül. Úgy mindazonáltal, hogy minden gazdaember tartozék annuatim, azaz esztendőnkint taxabéli pínzzel: 2-2 tallérokka, két kila buzával és hasonlóképpen tavaszbeli acciendiákbul két-két kila tavasszal akármiféle is légyen. Mindezekén kívűl pediglen minden sellér ember tartozik egy kila buzával, hasonlóképpen tavasszal, fél itze vajjal.

Az mi pediglen illeti az gazda embereket, tartoznak egész itze vajjal, várván ezen taxát, summát mindenkori hites biró kezétül úgy pediglen hogy az búza és tavasz élet elkészülvén, minden fogyatkozás nélkül, Sz. Lukács napjára fölszolgáltassék mind az pinzbéli taxánakaz felével, az fele pedig az következő Sz. György napján maradjon. Kinek is állandóbb bizonyosságára és erősségire adtuk ezen örökös szabadságos levelünket minden hozzá tartozó utilitatis pertinentiával egyetemben pötsétünkkel megerősítvén az alább coramizált nemes személlek előtt.

Datum in Miskolcz die 27. mensis Junii. Anno 1692.

Azt mondani sem szükséges, hogy a török-német hatalomváltást követően, faluk is merőben új helyzetbe került. Bár ez elmondható az összes többi településről is. Már csak ezért sem függetleníthetők az egyes falvak fennmaradt történeti emlékei az országos „nagy történelemtől”. Erdőtelek azonban ebben a vonatkozásban is tipikusnak mondható. Ehhez azonban át kell tanulmányoznunk a falu birtokviszonyait, az ezt megelőző időkben. Tekintve, hogy új birtokos jelenik meg a falu életében, akit a történelmi változás taszít falunk ölére, mint a megszálló hatalom egyik képviselőjét. *Báró Buttler Jánosról* van szó, aki a falu közgondolkodásában széles körben ismert egykori birtokos. Nem szükséges külön bemutatni. Lássuk, hogyan került birtokába a település.

Ott hagytuk annak idején abba, hogy Felsőerdőtelek faluját megszerzi magának Ragályi Menyhért 1657-ben. Az Alsótelki rész ez idő szerint a már korábban is említett Gellérffy családé.

A falu határa azonban még más birtokosokat is rejt. Itt van mindjárt Zsadányon lakos *Horváth Kissevich György* urunk, aki 1668-ban az erdőtelki pusztán levő birtokait elzálogosítja bizonyos *Szalay Mátyásnak*. Néhány évvel később először a falu életében, képe kerül a Pusztahanyin levő birtok is, melyet a tulajdonosa, *Thassy Mihály*, aki 1677-ben elzálogosítja azt bizonyos „*finkei*” illetőségű nemeseknek. Az ezt követő évtizedben azonban nemigen lehet követni a falu birtoklását, tekintve, hogy komoly háborús helyzettel kellett szembe néznie a lakosokon kívül a birtokosoknak is. A törököt kiűző, és az egri várba széket foglalt német hadsereg soraiban ott találjuk azt az előbb említett Báró Buttler, aki feltehetően meghatározó alakja volt a környéken berendezkedő német hatalomnak, figyelembe véve, hogy nem sokkal a hatalomváltás után 1689-ben - ezredesi rangban-, már mint egri várkapitánnyal találkozunk önagyságával. Pár évvel ezek után már falunkban szerez szinte kizárólagos birtokosi jogokat, miután 1691-ben *Kovács György* Erdőtelki birtokait elzálogosítja jószágát *Princzfalusi Jánosnak* aki továbbadja a birtokot zálogjogát az egri várparancsnoknak *Buttler Jánosnak*. A báró egy évvel később megvásárolja a hozzá eredetileg csak zálogba adott birtokot. (1692)

Mindeközben a *Gellérffyek* az erdőtelki birtokaikat elzálogosítják *Dőry Andrásnak*, aki 1693-ban előbb Alsóerdőtelket, majd 1695-ben Felsőerdőtelek negyed részét eladja *Buttlernek*.

Mindezek mellett, időközben a „*finkei*” nemesektől egy *Szaniszló István* nevű haladóhoz kerül Pusztahanyi, aki eladja azt, 1692-ben *Buttler Jánosnak*.

Mindezen végbement adásvételek után, a birtokba előbb 1694-ben mint felsőerdőtelki és pusztahanyisi tulajdonost beiktatják Buttler, majd valamivel később 1697-ben alsóerdőtelki birtokosi jogába is bevezeti bárónkat a nemes vármegye.

Tíz esztendővel a török után, falunk földje egészében és tökéletesen német uralom és ellenőrzés alá kerül. Modellizálva ezzel az ország valóságos helyzetét. Szomorú dicsőség.

Azonban ha már itt tartunk, ne menjünk el szó nélkül a Báró mellett sem, hiszen mégsem volt akárcsi.

Családja meglehetősen messzi eredetre nyúlik vissza, noha nem a közelben kell keresnünk az ősi fészket, ahonnan Erdőtelekre is szállott egy késői fióka. Nem is hiába volt emberünk fontos katona a maga korában. Ősi német, egészen pontosan, hesseni lovagi dinasztiaival van dolgunk. A család előneve egykor Elbersbergi és Ischlitz volt, mivel hogy ezekből a helységekből származott a família. Amelynek eredeti neve a *Buttlar* volt, ősi birtokai pedig Elbersberg, Rieda, Kirchberg, Ziegenberg és Stiedenroda voltak. Ősi vára Butler, az Ulster folyó partján emelkedett. Ősei közül Gebhardt 1100-ban, Hartwig 1170-ben említve vannak. Simson 1235-ben és András 1369-ben, mint híres lovagok szerepelnek a német följegyzésekben. 1350 táján a család a neuenbürgi, wilprechtrodi, grumbachi és a treuschi ágakra oszlott. A neuenbürgi ág 1500-ban, a grumbachi ág valamivel később kihalt. A másik két ág Hessen-hasselbeuban és Bajorországban virágzott. A XVI. század végén a család egyik

ága Sziléziába, majd onnan Lieflandba, Kurlandba (Islitz városába, a mai Oroszországba) szakadt. Ennek az ágnak sarja a mi János bárónk, aki a törökverő német haddal Magyarországra jött, s 1689-ben ezredesi ranggal Eger várának parancsnoka lett. Buttler Jánost az 1687. évi országgyűlés honfiúsította. Az erről szóló oklevél 1696-ban kelt és Heves vármegyében hirdették ki. Igyekezett is megszolgálni a jót hősi, hiszen mint harcos várkapitány nem feledkezett meg a török háborúk elmúltával sem a harcokról, török híján azonban a maradék Thököly kurucokkal kellett fölvennie a harcot. Akiket 1695 júliusában Kálló mellett alaposan meg is ver, tőlük három ágyút, és hét zászlót zsákmányolt. Ugyanakkor a mintakatonát, egy évvel korábban felszólítják, hogy a várra rendelt közmunkát saját céljaira ne használja. A kezdetek kezdetén, birtokosnak sem lehetett makulátlan, hiszen ugyanebben az 1694-es évben azzal a panasszal fordul a megyéhez, hogy a jobbágyság, köztük az erdőtelkiek, és a hanyisiak, no meg a tenkiek elbujdostak valamire, információi szerint a Jászságba. Kéri a Vármegyét, hogy küldje ki a szolgabírókat a felderítésükre, és a hazaszállításukra. Sajnos arra vonatkozó adatok nem állnak a rendelkezésünkre, hogy ez a művelet mennyire volt sikeres, figyelembe véve azonban, hogy ettől az időponttól a falu lakossága egyre csak nő, azt kell feltételeznünk hogy nemcsak a szolgabíró járt sikerrel, hanem maga a Báró is tanulhatott valamit időközben a magyar néplélekről.

Az új földesúrtól függetlenül is mennek azért e dátum szerint is a dolgok a falu életében. Itt van mindjárt az egyház dolga. Mert élővé egy falut csak működő hitélet tehet. Erről még vitatkozni sem érdemes. Tudta ezt a falu, tudta az egyház, és legfőképpen tudta az Isten....

1694-ben a már erősödő faluban, ha még nem is pap, de egy Parádi Jakab nevű licenciátus végzi az egyházi dolgokat. De csak addig, amíg a hódoltság utáni első papja a falunak, meg nem kezdi a szolgálatát a hívek között. Ezt a plébánost *Bereczki Györgynek* hívták. A kor viszonyaira jellemző hogy nem lakott településünkön, vagy nem állandóan lakott itt, hiszen ő magát hol hevesi, hol erdőtelki plébánosnak írja, noha még Tarnabod is a hivatali területéhez tartozott. A zavaros időkre hivatkozva írják, hogy hol Hevesen, hol Erdőtelken lakot. A zavarosnak nevezett idők pedig a Rákóczi féle szabadság küzdelem éveit jelenthetik, hiszen az írások szerint Bereczki György 1696-tól látta el a papi teendőket a faluban, 1714-ig. Vajon mekkora része volt a derék, jámbor tiszteletesnek abban, hogy a falu végképp magára talált, és megerősödött, e nem egész két évtized alatt? Sosem tudjuk meg a választ. E materialista kort meg talán nem is érdekli igazán... Pedig, gondoljuk csak végig, lehet hogy tett annyit, mint az a híres birtokos Báró.

Ja, és valószínűleg nem a haszonért tette.

Ebből a mozgalmas századból már csak egy emlékünk maradt hátra megemlítendő. 1699-ről van szó. Az országra és a vidékre rátelepedő német hatalom, vérebeit, a zsoldos sereget, nem csak a kaszárnyákban tartja. Hanem a vidéknek is juttat ízelítőt. Egyrészt számára olcsóbb, - hiszen fizessék is meg a bugrisok az elnyomatást- másrészt jobb ha tanulják a rendet.

Nohát Erdőtelken tanulták is rendesen. 1699-folyamán nyolc császári zsoldos ellátásáról kellett gondoskodniuk. Ráadásul még a nyolc katonából három házas lévén, dupla terhet jelentett. Így tizenegy személyt volt szükség tartani a falu költségén. Érdekes, hiszen a nagyobb határral rendelkező Átánynak csak három, Tarnabodnak meg csupán egy katona volt a nyakán. Meg is fenyegették urukat az erdőtelkiek, ha ez nem változik, akkor elhagyják a falut. Ha igaz, akkor Buttler közvetítette a panaszt a felsőbb szervekhez, és feltehetően lett is némi orvoslás, hiszen a fenyegetés - a mai lakosok javára- nem következett be.

Ezzel veszünk búcsút a XVII. századtól. A későbbiekben századonként igyekszünk emlékek után kutatni.

XVIII-XIX. század.

A XVIII. század az osztrák uralom kiteljesedésének időszaka. A közigazgatás megszervezése, adók, oktatás és más haladó vívmányok bevezetésének ideje. Minden vitán felül áll hogy mindez a haladást szolgálta, mindamellett azonban, megindult évszázadokon át megőrzött ősi kultúránk megzabolázása, eljelentéktelenítése. Mindez természetesen a Habsburg uralkodóház érdekeit szolgálta, és ennek átkait nyögjük mind a mai napig. E kötetnek azonban nem ez a témája. Térjünk meg szűkebb vidékünkre, ahol mindez természetesen nyomon követhető, de a mi szempontunkból azonban van pozitív hozadéka is. Az osztrák uralkodóház a meghódított új tartományt szinte azonnal fölméreti, kezdi kialakítani közigazgatásának kereteit. Ennek egyik jelentős állomása volt az 1701-es adóösszeírás, amelyből a falunkra vonatkozó értékes adatokhoz juthatunk. Ezek szerint a falu képe az adók szerint ekképpen nézett ki.

1. 15 éven felüli jobbágyférfi	52 fő
2. felnőtt jobbágnő	40 fő
3. saját ökör	106 db
4. saját tehén	84 db
5. saját ló	19 db
6. tinó egy éven felüli	107 db
7. csikó	9 db
8. más pénzén vett ökrök, tehenek	9 db
9. más pénzén vett lovak	--
10. akó, bortermés	--
11. juh, kecske	--
12. nagyobb sertés	177 db
13. bárány	--
14. féléves süldő	106 db
15. méhköpű	29
16. búza, kétszeres és rozsa kilója	523
17. borsó, lencse kilója	--
18. árpa, zab kilója	625
19. köles kilója	85

Az összeírás önmagáért beszél. A faluban lakó 30-40 jobbágy család, főleg gabonát termelt, és minden bizonnyal a földműveléshez az ökreit használta. A lovak mennyisége ugyanis nem arra utal, hogy általános méretekben lett volna elterjedve az iga alá fogott ló. Ha a tartott állatok mennyiségéből az étkezés milyenségére következtethetünk, akkor azt kell mondanunk, hogy már akkoriban is a sertés húsa volt az általánosan fogyasztott fehérjeféle. (Az elfogyasztott hús mennyisége azonban messze alatta maradhatott a mai átlagnak) A családonkénti két-három tehén nem ad a marhahús fogyasztás feltételezésére jelentős alapot. Inkább csak a tej biztosítását szolgálhatta. Viszonylag jelentősnek mondható a méhészet, ugyanakkor megállapítható, hogy ebben az időben még szőlő kultúrával településünkön nem számolhatunk. Jól látható hogy a kb. 150-200 főt számolható faluban, több mint 300 db lábasszóság, és csaknem 300 sertés található. Érdekes összehasonlítást kínál ez a mai korrallal. Érdemes végig gondolni. Ugyanakkor jelentős változás állt be a korábbiakhoz képest a juhok

viszonyában. Ha visszaemlékszünk, mintegy 150 évvel korábban a dézsmajegyzékek jelentős juhállományt említenek a faluban, viszont nem említenek sertést. Talán az új lakosság a változás oka, talán, a gazdálkodás átalakulása, nem tudjuk az okát. Persze az sem biztos hogy mindenre választ kell találni. Ebben az esetben is meg kell elégednünk a pusztán ténnyel.

A további okoskodás helyett nézzünk inkább újabb tényeket ebből az esztendőből. Az 1701-es esztendő hoz némi változást a birtoklásba, azt is csak azért hogy valódi változás mégse történjen. Buttler János egri várparancsnok, miután gyermeke nem lévén aggódott a frissen szerzett de ígéretes birtokok családi öröklődése miatt, örökbe fogadja unokaöccsét Buttler János-Lajost, aki így János bátyja halála után, mint teljes jogú birtokos rendelkezett az erdőtelki birtokkal. Akit honosítottak és grófi rangot kapott, majd valamivel később 1714-ben. Ő és leszármazottai fogják birtokolni településünket a soron következő időkben. Miután az örökbe fogadó János Báró még ebben az 1701-es esztendőben meghalt. A család tulajdonképpen magyarországi alapítójának tehát ezt a János-Lajost kell tekintenünk, kiről feljegyezték, hogy Isplitzen 1679. évben született, 1714. évi febr. 23-án honfűsítést, grófi rangot nyert, melyet az 1715. évi 134. t.-cz. iktatott be. Azonban ekkorra tizennégy éve az erdőtelki birtokon már tulajdonosi jogokat gyakorolt. Nem katona lévén minden bizonnyal, több időt töltött a faluban. Az ő alkotása a feljegyzések szerint 1715-ben épült kastély, amit ha igaz az utalás, egy régebbi kastély falainak felhasználásával építetett.

Az imént emlegetett idő ugye a Rákóczi féle szabadságharc éveit jelentik, azonban némiképp furcsa módon, semmilyen, még csak szórványos adatra sem bukanni ebből az országosan jelentős történelmi időszakból településünkre vonatkozóan. A kurucok 1703-as és 1704-es, majd a császáriak 1710-es egri ostroma nem tudni milyen mértékben érintette falunkat, illetve a nyilvánvalóan császári hűségen lévő birtokost Buttlert. A hadak mozgása minden bizonnyal érintette a falut, de ennél több feltételezés nem támasztható. Nem lehet azonban véletlen, hogy minden olyan jelentősebb esemény a falu életében, mint a birtokos grófi rangra emelése és a kastélyépítés, valamint a később tárgyalandó „hanyisi” kápolna emelése mind az után az időpont után van datálva, mikor is a kurucok zászlója lehanyatlott. Noha, már a szabadságharc kitörése előtt Buttler Lajos tulajdonába van a falu miután Buttler János meghalt 1701-ben. Nagyon könnyen lehet hogy nem is tartózkodott Lajos a faluban, hiszen 1710-ig az egri vár a kurucok kezén volt. Így minden bizonnyal az egri házát sem tudta használni, az erdőtelki birtokon pedig, ha igazak a hírek, csak a régmúltból itt álló már csak falak formájában ég felé meredező, régi kastélyrom volt a birtokában. Nagy a valószínűsége hogy a Rákóczi féle szabadságharc idejét Buttlerünk Bécsben vészelte át. Majd a császári hatalom megszilárdulása után megszállta a birtokot, és építkezésbe, gazdálkodásba kezdett. Ennek első jeleként 1715-ben a régi falak felhasználásával újjáépíti a kastélyt, igaz ugyan hogy még nem a mai formájára.

Hogy a falu nevenincs lakosairól is szóljunk pár szót, megemlíthetjük, hogy, a helyzet hatalmi rendeződése után a falu kuriális jellege megszűnik, ez nagyjából 1718-ra datálható. Ez nem mást jelent minthogy a lakosoknak járó állami adó kedvezmények, amelyeket még a újjátelepedéskor kaptak, megszűnnek, és a jobbágyok a rendes adókat kötelesek fizetni. Porciót s fuvaradót. Ebből támad is némi ellentét, hiszen a jobbágyok, mint arra már korábban is volt példa, elbujdosnak, elszélednek. A falu, a házak üresen maradtak, és ki itt, ki ott, erdőn, berekben bujdosott az adók elől. Sokáig azonban nem tehetette, hiszen a vármegye poroszlóival felkutatta, és visszazállította a faluhelyre a bujdosókat, és kivetette rájuk a rendes adóterheket.

A rákövetkező esztendő igen jelentősnek mondható a falu életében olyannyira hogy máig ható ereje van. Több mondája, meséje, elbeszélése is van hogy miért is épült Hanyin a kápolna, amelynél mind a mai napig búcsút tartanak, az Istent kereső jámbor katolikus lelkek. A leírások szerint Buttler Lajos János gróf építeti 1719-ben. Amely birtok szintúgy a tulajdona, mint településünk. A kápolnát már rögtön a megépítése után Szent Annának szentelik fel.

Egyébiránt a Hanyi falut 1720-ban 31 jobbágy lakta akiknek még 80-100 köbölös szántója is van. Közöttük említenek 11 egri származásút. A számadatok szerint tehát megvolt a lehetőség arra, hogy Hanyi hasonlóan településünkhöz, faluvá fejlődjön. Hogy mi volt az oka annak hogy már 1724-re elnéptelenedik, azt a felejtés homálya fedi. A kápolna mindenesetre ott marad és a pusztai népeket ettől az időponttól két harangocskájával minden kedden misére hívta. Van valami bizsergetően költői a képben. A pusztai pásztornépek kápolnája, a szinte végtelen sík tér közepén folyóvíz mellett, Isten kupolája alatt, ahonnan ellátni egészen addig „ahol az ég a földdel összeér.” Mintha az Ázsiából éppen bejött keleti magyarok isten dicséretét látnánk, csak a táltos szerepét már átvette ekkora a katolikus pap. És akkor még nem is szóltunk a Hanyin általánosnak mondható, de jellemzően pásztori sajátosságokkal rendelkező „oferák”, vagy másként „hóttetemek” szerepéről a későbbi búcsúi gyakorlatban. Ilyen istentől való lelki dolgok történnek ekkoriban a falu keleti végén. Átellenben a nyugatin azonban, talán maga az Ördög mesterkedik ez idő szerint. (Szinte jelképesnek is fölfogható ez a nézet.) Történik ugyanis hogy a török után beinduló élet keresi a maga kereteit. Nevezetesen Erdőtelek és Tarnabod, vitáznak a falvak között lévő határról. A régi határra hivatkozik mind a két település de furcsa módon nem egyezik a véleményük. Gyanítható hogy a képlékeny közigazgatási viszonyokra nézve, egyik fél valamicskét nagyítani akart a határán. Nem beszélve a grófról, akinek ilyen természetű ismerete egyáltalán nem lehetett, hiszen amikor az a régi határ még betöltötte a funkcióját, legfőljebb pendelyes legényke lehetett, a messzi északon levő Kurland tartományban. Szerencsére azonban, a vizsgálatok, amelyeket a vármegye lefolytat a helyzet tisztázására, számos tanúvallomást és nevet hagyott ránk, ami így szint 300 esztendő távlatából vizsgálva számos érdekes körülményt felfed településünkkel kapcsolatban. A vitatott terület a Debrőről Apátiba menő út melletti rész, ahol még két határpontot, a beszédes nevű Test- esetenként Vérhalomnak nevezett domb, illetve a Játszó- vagy Golyóbishalomnak kiemelkedés van megnevezve a történelemben. Érdekes egybeesést mutat Buttler Lajos valós birtoklásának megkezdésével a súrlódások és a vizsgálatok megindulása. A vármegyei iratok szerint az első tanúkihallgatások 1714-ben történtek, Erdőtelek határai címszó alatt.

„ A Debrőről Apátiba vezető utat keresztezően fut az Alatka – Erdőtelki út. E ponton levő határdombnál találkozik az erdőtelki, a hevesi, és az alatkai határ. Erdőtelek alatkával Hevessel határos. - így tudja a tanúk hosszú sora.

Bod soha sem volt határos a hevesivel: Bodi határ azon három helység határáig nem megyen, ez nem határos vélek.

Az erdőtelki határ és a bodit egymástól a deprőből Apátiba vezető országút választja el, illetve a két határ között fut az ország útja.

Tanúk vallják, hogy „török világban is az erdőtelkiek az Apáti útig tartották, és élték a földet és addig járták a nyomot” ... „..azon útig nyomosták...” A bodiak az országútján innen az erdőtelkiek a másik oldalon szántottal dinnye alá. A csősz is tudta hogy ez az erdőtelki határban volt már.

Akkoriban az emlékezet szerint a terület ura bizonyos Viza István volt akinek a fia 1714-ben kb. 50 éves volt.

A határok nyilvántartása mellett megtudhattuk ebből a nyúlfarknyi leiratból hogy bizony már a török világban is volt Erdőtelken dinnye termelés. Ez az első ilyen jellegű vonatkozás, hiszen a korábbiakból fenn maradt jegyzetekből, ahogy arról szóltunk is annak idején, csupán gabona termesztésről értesülhettünk. Az is világos hogy azon a homokos területen folytattak ilyet, amelyik határrész a vita tárgyát képezte. Sőt az is világossá vált, hogy bizony akkoriban is szükség volt csőszre aki a gyümölcsöt őrizte. Továbbá a kor viszonyaira és az azóta eltelt idők változásairól beszél az hogy a Debrőt Apátival összekötő országút igen jelentős lehetett, szemben a mai jellegével. (Az Alatka utáni, Szentandrás felé futó része ma is

földút csupán, valamint az Alatka –Kál között lévő is sokadrendű mellékút. Ez a közlekedési változás is oka lehetett annak, - egyebek mellett- hogy mind Alatka, mind Tarnabod az idők folyamán elszigetelődött az országos vérkeringéstől, és pusztuló, hanyatló sors lett az osztályrésze.)

Gondolhatnánk hogy ez a vármegyei vizsgálat pontot tett a vita végére, a határok kimondásra kerültek, és rendben van a dolog. Egy ideig mindenesetre így volt, de mint azt megtudjuk az 1727-es esztendő február 27.-én lefolytatott vármegyei vizsgálat anyagából, egyáltalán nem ez volt a helyzet.

„1726. szeptember 2.-án a bodiak egész falustul föllázadván az fellyebb irt erdőtelki Dinnye földekre / apáti-debrői út mellett és a Golyóbis játszó és Vérhalom által bezárt terület/ hatalmasul reá rontván, és rajta menvén azon földekben való dinnyét circa husz egy néhány Szekerekkel kit elvittek, kit öszve gázolták, taposták és semmivé tették...”

Ezt a területet a bodiak békességesen élték, de mint azt Vona Pál hevesi lakos vallja, Buttler Uram Eő Nagysága vettette bé tavaszal egészlen.”

Ezzel szemben Buttler a dinnyést *Felső Erdőtelken* lévőnek, mondja, és a magáénak tartja.

Azonban ezeket a földeket a bodiak magukénak tarják, és vallják: ... ”...*igaz saját Bodi föld... Buttler oly’ hatalmasul az Határookra Szántani beereszkedni attentált...*”

A per kapcsán megjegyzi hogy a „*Vérhalom: határnak mondják Erdőtelek és Kál között.*”

A vita lezárásáról nincs tudomásunk, azonban a vármegye a kezébe veszi az ügyet, és alapos vizsgálatot folytat tanúkat keresve az irányba hogy ki az, aki tud valamit is a két falut a régebbi időkben elválasztó határról. A tanúvallomásokban sok érdekes adatot találunk a kor viszonyaira, éppen ezért ne restelljünk beletekinteni.

Erdőtelken laktak már a török világban is:

Kiss Albert, /kb. 80 éves/ még kis gyermek korában Szucsról hozták Erdőtelekre s azóta is ott lakik. Viza László volt abban az időben a földesúr, „midőn a török Egerben lakott”. „...mint erdőtelki futott Ember,” több erdőtelki és „másra való Emberekkel, a Vérhalom alatt Bod felől maga is a fatens, (tanú) több ott megtelepedett Emberekkel Dinnyének szántottak, de szántástul senkinek semmit sem fizettek.”

„A Török világban a Bíró parancsolatjából mindenkor azon Apáti országuttyáig nyomozta az Erdőtelki határt, és Marhájokkal is azon Apáti Ország utig értek. Sőt ha azon tul Bod felé bé mentek, csak kárba ne mentek, szabadossan járták, viszont Bodiak is azon Apáti ország uton által háborgatás nélkül jártak.”

Kiss Albert „kondás lévén, Török világban szám nélkül örzötte a sertéseket.”

Ficsor György, kb. 80 éves. Ez tagadja az előző állítását, hogy a két falu lakossága ide-oda legeltethetett volna. Például a Bodiak egy áttévedt juhát, az erdőtelkiek levágták. Nevezet a török világban kb. 8 évig lakott a községben,- ma is ott lakik.

Gaál Simon 38 éves, elődei lakták Erdőtelket már a török alatt.

Tar István, kb.70 éves. „A mult Török világban 5 esztendeig, s az után meg csendesedvén az ország ismét vissza térvén a nyírből...”

Ő is az apáti-debrői országutig tudja Bod és Erdőtelek határát.

*Galambos Pál, kb. 60 éves. „Török világban Viza László kondásnak bojtárja lévén...”
Az apáti-debrői utnak „belső, Bod felül való széliben volt egy Tatár kut-nak nevezett kut, azon
uttól circa 20 lépésnyire...”*

*„...arra Szabadossan jártak itatni, és ott heverészvén Senki az Bodiak közül nem
háborgatta...”*

Ficsor János kb. 40 éves. „gyermekségitül fogva Erdőtelken lakott...”

*Nagy András, kb. 60 éves. „...mint egy eőt esztendővel Eger vétele után az Csász árka mellett
az királyi földön megtelepedvén, az holott circa másfél esztendeig több eszve gyült lakosokkal
laktak...”*

*„...Eger vétele után az Pogányságtul circa Eőt Esztendő mulva Erdőtelekre vette volna
lakását...”*

*Bakos János kb. 93 éves. „ Még a Török Egerben lakott hogy a fatens ide szökött
Erdőtelekre, lakott itt azon Török világban 12 esztendeig, s azután ismét hogy ez a föld a
Pusztulástul haza szakadt, ismét vissza jött lakni s azóta mindenkor itt lakik...”*

Az adatcédulákkal körülírt területen, a Golyóbis halom, a Vérhalom, és a Debrő-Apáti országút közötti területen az adatközlők szerint dinnyét, kölest és árpát szoktak termesztetni. A fenti tanúvallomások a feljegyzések szerint valamikor „1730 körül” születtek, és sajnos a per végeredményéről nem tudósítanak. A vizsgálat azonban nem zárult még le, hiszen a falvak határait még egyéb jegyzőkönyvek szerint 1734-ben, egészen pontosan április, május június és július hónapban. Nem kifejezetten a perrel kapcsolatos vallomások vannak benne, viszont a kérdéses határjelekre vonatkoznak, és érdekes adatokat szolgáltatnak a korról és a vidékkel kapcsolatban.

1734.IV. 3.

Szalóki Baltazár, jelenleg hevesi lakos, 58 éves. „...gyermek korában mind Annyostul Le Szakadván Erdőtelekre Eger Szalókrul még a Török Világban lévén, Suhanc kort midőn ért volna, járta ezen / Golyóbisjárszó halom / halmot...azon halmot akoronis Golobis jáczó halomnak hiták, törtint az is az Tanuval, hogy akori üdőben a Magyar katonák ezen Suhancz gyermekeknek kezekben levő pálcájokra fekete süvegeket fel tétetvén, mind addiglan azon halom tetején fel tartani és magokat tánczolni keményen parancsolták, még őket Szemékel távul látnák, akit ezen Tanu Suhancz társaival meghis cselekedett...”

Hát, a perrel kapcsolatban sokat nem tudhatunk meg ebből a vallomásból, de szinte nem is érdekes. Inkább képzeljük el az esetet. Katona virtusról van –e szó, vagy a helynek szóló tisztelet megkövetelése a gyermekektől? Ki tudja már, de azért valljuk meg, nem minden tánc marad meg az évszázadoknak. Úgy látszik azonban, hogy nem csak ezt az egyet véste fel az emlékezet.

1734. IV. 3.

Tarjáni István 50 éves hevesi lakos vallomásából:

„...egykor eőcsának Tarjáni Jánosnak leánt hozván Farnosrul Boczonádra, és az utban mikor jöttek volna azon halom, / Golyóbisjátzó halom / mellett, ahol az Tanú az hitit letette, Tarjáni Márton Bátya Le Szállította eőket a kocsikrul és fel vitte azon halomra, ottan őket megh tánczoltatta- mondván nekik, hogy ez azon halom Golobis jáczó halom volna, és hogy Alatkának és Erdőteleknek határa légyen...”

Újabb tánc a halmon. Merő véletlen volna? Nem gondolnám, még akkor sem, ha eljegyzés, lakodalom során, azért elég gyakran előfordul az ilyesmi. De minden bokor mellett azért mégsem szoktak megállni az ünneplők, mert ha igen akkor Farmostól Boconádig, még ma is tartana az a lakodalom... Sőt, még valamiféle hit letételről is olvashatunk a sorok között. Pedig hitet letenni vagy felvenni általában a templomban szokás. Legalábbis akkoriban még minden bizonytal ez volt divatban, így gondolja a jámbor lélek. Az ember hajlik a felé a megoldás felé, hogy nevével ellentétben mégsem játszóter lehetett az a halom. Az emberek játékból, a legritkább esetekben szoktak dombokat építeni. De a különböző halmok kérdése akár a környéken, akár szerte a Kárpát-medencében külön tanulmánykötetet igényelne. Nem különben a táncé. Mert a tánc is csak a mai időkben egyenlő a szórakozással. Sokat gondolkodtam már mindkét dolgon életem folyamán, hisz mind a halmok emelése, mind a tánc ősi rítusa, a lélek olyan szakrális dimenzióit jelentik, amelyről ma már szinte semmit sem tudunk. (A többség mindenestre.) És tessék, most itt együtt jelenik meg a két dolog, ráadásul még egyéb lelki folyamat is szövődik a történetbe. Talán mégis igaza van azon gondolkodóknak, akik azt hirdetik, hogy a mesterségesen emelt halmok egy része, ami éppen nem volt temető, valamiféle kultikus hely kellett legyen, ahol meghatározott szertartások formájában, a Világügyelővel léptek kapcsolatba a hívek. Ez egyáltalán nem zárja ki a táncot, hanem ha lehet, megerősíti ezt a magyarázatot. A hit letételéről meg ne is beszéljünk...

S, hogy miért nem tudunk minderről? Hiszen a nyugati típusú kereszténység felvételéhez képest szinte tegnap történt a dolog. Maradjunk annyiban, hogy a hivatalos egyházak, valamint a világi uralkodók érdekei erősen ütköztek ezekkel a pogánynak mondott rítusokkal. Márpedig a történelmet és a feljegyzéseket bizony ők írták, ebből kifolyólag nem biztos hogy minden egészen úgy történt ahogy le van írva. Lásd, a cenzúra nem volt azonban mindig teljes, csak olvasni kell a sorok között, meg szükség van némi háttér információra.

Hagyjuk is meg őket egymásnak, a dombokat is, meg a táncot is, meg a hitet is. Egyrészt mert végső soron mégsem ez a témánk, másrésztől lehet, hogy olyan dolgokat takarnak, amelyek megértésére nem vagyunk sem alkalmasak, sem méltóak. Hátha, jönnek majd egyszer boldog építők, kik kiássák a fundamentumot....

A vitatott területtel kapcsolatban a vármegye tesz egy leiratot, de nem sokkal kerülünk közelebb a kérdés megoldásához.

1734.V. 21.

A Debrőről Apátiba vezető út mentén, a bodi oldalon van a Testhalom. Itt is három község határa találkozik: Bodé, Kálé, és Erdőteleké. Az érintkezési pont: Szöglet alias Hármass Határ. A Debrőről Apáti felé vezető út erdőtelki oldalán lévő földeket a bodiak használták, szántották, vetették, dinnyetermesztésre és tavasziak alá használták, de hogy kinek az engedelméből, megoszlanak a vélemények.

A tanuk egy része nem tudja. Ezen a területen van a káli oldalon a TESTHALOM, a hevesi határ felé esően pedig a GOLYÓBISJÁDZÓ HALOM. Ezt a területet a „kuruc idők” után, emlékeznek hogy használták a bodiak, de hogy mi volt annak előtte, nem tudják.

A „török világban”- Ills (Illés?) János péterfalvi lakos /kb. 60 éves/ vallomása szerint-„a bodiak úgy az erdőtelkiek is a Vérhalomig nyomozták a határt, amint is a tanú ottan akkoriban gyakran heverészett.”

Úgyhogy a tényállás a következő: Vagy a bodiak vettek el az erdőtelki részből az ősi viszonyokhoz képest valamennyit, még a Buttler birtokosság megszilárdulása előtt, kihasználva a zavaros viszonyokat, vagy Buttler Önnagyságának tetszett meg a jó dinnyének való homokos terület, és kakukk lett a bodiak földjén. Évtizedek vitája után ennyi ami megtudható. Látod kedves olvasó, van azért ami nem változik a világban. A perpatvarok ügyintézése mindenesetre ilyen dolog.

De ha beszéltünk valamennyit a Golyóbis halomról, hát ne menjünk el szó nélkül a Test, vagy másképp' Vérhalom mellett sem. Minden esetre beszédes neve van. Feltételezhető hogy temetőt rejtett, vagy rejt a mai napig. Egy olyan temetőt, amelyet ekkoriban a XVIII.-században még számon tartottak az emberek. Pedig keletkezése nem akkortájt' történt. Olyan csatáról a környéken nincs tudomásunk a középkor folyamán, ami indokolna egy nagy halmos közös temetkezést. Sőt nem is volt általános gyakorlat ez a forma. Kurgán típusú temetkezés kapcsán meg legutóbbi lehetőségként a besenyők jöhetnek szóba. Erről azonban minden bizonnyal volna némi említésünk. Tőlük korábbról viszont bárkié lehetett az a temető, hiszen kurgános, halomsíros kultúrák már jóval időszámításunk előtt megjelentek a Kárpát-medencében. Minden esetre egy valami biztos, alig kétszáz esztendővel ezelőtt még –bármily' régi is volt az a halom- a természettel szorosan együtt élő emberek még javában számon tartották, mi pedig már semmit sem tudunk róla. Ezt nevezik többek között civilizációnak, meg fejlődésnek, meg modernitásnak, meg tudja a csuda hogy minek még. Én minden esetre szomorú vagyok miatta egy kicsit, bár, az is lehet hogy velem van a baj, no meg azzal a táncsalottal ott a másik halom tetején. (Bár könnyen lehet hogy ezen is táncoltak egykor, a zenélésben mindenesetre biztos vagyok.)

Vizsgáljuk azonban meg a tanukat akik ezeket a vallomásokat tették. Első ránézésre látható hogy szinte egyik sem él a vallomás idején a faluban. Nyilván való hogy a bizottság pártatlan embereket keresett hiszen a bodi lakosok a maguk igazát erősítették volna, nem különben Buttler Uramat, és jobbágyait itt Erdőtelek falujában. Tehát a tanúk olyan emberek, akik valamikor Erdőtelken éltek, így rendelkeznek információkkal, de az idők folyamán más falvakba költöztek. A tanúk viszonylag magas száma azt mutatja hogy meglehetősen nagy volt a lakosok közötti cserélődés, megoldhatatlan probléma elé állítva ezzel a családta kutatókat.

A fenti tanukon kívül még a következő emberek lettek kihallgatva a per kapcsán:

Ficsór Adalbert, 50 éves, Erdőtelken élt és kb.18 éve ment Ladányba lakni.

Boros Mátyás, 47 éves, Erdőtelken lakott „kicsinységétől” 11 éves koráig. Ma szolnoki lakos, - iskolába járt.

Pap János 70 éves: Török világban mind Erdőtelken, mind pedig Kálban lakott. Most Egerben lakos.

Császár Péter 55 éves: „A mult kurucz világban előtt” circ. 10 évig Erdőtelken lakott. Ma apáti lakos.

Kovács Pál: 48 éves: „ A mult kurucz világ előtt circiter Kilencz Esztendeig jóvén Erdőtelekre lakni, egész Kurucz világ végéig ott lakott. Most Jászberényi lakos.

Ez után a leirat után nem egészen egy hónap múlva egyéb határait is a településünknek, - azokat amelyek ezen a vitatott területen fekszenek- igyekszik a bizottság egyértelműsíteni.

1734.VII.17.

Az erdőtelki határt a hevesitől az apáti-debrői uton keresztülmenő boconádi út választja el. A „határhányás” a boconádi utból kiforduló tenki út mellett van. Ezt kezdetben csak a hevesiek ujitották, de „mostanában” az erdőtelkiekkel együtt ujitják. E terület szomszédságában kölest szoktak termelni.

A határok megújítása Szent György napján szokott történni.

A határok megújításának rendszere, szokása tavasz idején általános szokás volt, szerte az egész nyelvterületen, de valószínűleg nem csak nálunk. Egyszerűen logikus volta miatt. Az is általános hogy ez a gazdasági év kezdetekor, Szent György napján történt. A határok megújítása mellett ekkor szegődtek el a cselédek a béresek, a pásztorok és ekkor hajtották ki a legelőkre a téli istállóztató tartás után a nyájakat, a gulyát a ménest, a kondát, a csürhét. Ekkor kezdődik az élet a mezőn, a szántóföldeken. A legősibb idők óta számos népszokás kapcsolódott az ünnephez. Sajnos a falu vonatkozásában ilyenekkel nem találkozhatunk, pedig biztosan voltak a év indításának sajátosan erdőtelki rítusai is.

Ha már viszont a különböző rítusoknál, tarunk, onnan egy ugrásra vannak csupán a hiedelmek a hit, a lelkiség, vagy a materialisták szerint a babonáság. A következő esetet nem is kívánom besorolni semmiféle kategóriába sem az említettek közül, mert az is lehet hogy materialisták is olvassák ezeket a sorokat. Hagyjunk meg hát mindenkit a maga meggyőződésében, egyszer úgy is valamennyien meg tudjuk az igazságot.

Mert hiába mondta volt annak idején jó Kálmán királyunk, hogy „*boszorkányokról akik nem léteznek több szó ne essék*”, esik bizony nem is kevés, szerte az országban még a XX. század folyamán is. A XVIII.-ban pedig főleg. Elég, ha csak föllapozzuk a Heves megyei boszorkányperek jegyzőkönyveit. Ebből kiderül, hogy az utolsó boszorkányégetés 1754-ben történt a vármegyében, nem tudom lehetek –e rá büszke, de átányi illetőségű volt az istenadta némbér. Számunkra azonban az az igazán lényeges, hogy nem sokkal az említett eset előtt, egészen pontosan 1741 június 25.-én Erdőtelken is lefolytat a Vármegye egy boszorkányper. Bizonyos *Vas Mária* perét, akit boszorkánysággal vádolnak, és jó néhány falusi ellene vall Mária asszonynak. A per iratanyaga kapcsán nemcsak a boszorkányságról kapunk némi ízelítőt, de a falunk mindennapjaiba is bepillanthatunk jóvoltából, és ilyen jellegű és terjedelmű anyag a korábbiakban nem állt a rendelkezésünkre. Böngésszük hát át részletesen az iratot, még az is lehet hogy némely olvasó felmenőire talál a sorok között.

Vas Mária boszorkánypere

„1741. június 25.

/Hatósági bűnügyi vizsgálat Vas Mária boszorkánynak képzelt ellen, melyet 1741. június 25.-én Subics Pál szolgabíró és Szalaj Mihály esküdt végzett.

1741. június 25.-én Erdőtelek faluban Vass Mária boszorkánynak képzelt ellen a következőkben hatósági vizsgálat végeztetett el./

De eo utrum.

Valya meg a Tanú, eleitül fogvást Mioleta Erdőtelken Lakik Vass Marinka, Micsoda bűbájos Cselekedetett valóságosan vagy Gyanú képen Látott, Hallott és Tapasztalt. Környű álló képen beszélye meg, és ha valamit rontott é, vagy meg gyógyított.

1. Testis. Erdőtelken lakó Gál György kb. 40 esztendő, a következőket vallja a bizottság előtt. Ez előtt kb. hét esztendővel a Tanúnak az ánya,(1) Gál Simonnéval történt történt ilyen eset, hogy az Ura valahova kerülvén Szekérel, mint az ostort meg bontotta az ostor végiből egy darabka elszakadván az ánya homlokára esset, mely mint egy kevés kékséget tapasztaltak. Akinek harmadnap múlva szája félre vonódott, tagjai elmerevedtek, Lágyéka és húsa annyira meg esset, hogy Sokszor majd egy marékkal is által lehetett fogni, a melyek miat ágyba esvén iavasoltatott, hogy a Györki Dudással dolgokat közlenék iránta. Amint is valamely nap, -mondá a Tanú- mint egészséges ember Györkre ment a Dudáshoz, akinek a dolgot voltaképen meg beszélvén, orvosságot is adott. Aval a Borjú Csorda be hajtásakor haza felé indult, és minek előtte meg indult volna, mongya a Dudás a Tanunak: ne menyél barátom, mert késső vagy. Békével el nem mehecc, meg fognak kísírteni. Sőt, azt is mondotta, hogy vigyáz reá, mert holnap még az Tehén Csorda a faluból ki Sem megyen, az kire gyanakszotok, a borjait a Sіндеles házhoz hajtya, a ki ha az Ángyodnak csak valami ruháját is megérinti, az én orvosságom nem fog használni. Mind az által ugyan csak a Tanú kezdett útyának eredvén amidőn Fügednél való visz folyás árkához édczaka érkezne, amint a parton Le eresztkedne, a Lovának hátrússó lábait fel emelik. De ugyancsak amidőn az ároknak másik partyára érkezne, ott ismét az Lovának kétt első Lába úgy fel emeltették, hogy az Lórúl le kellett esnie. Akkor ottan kacajit hallott, de senkit Sem látott. Ismét Lovára fel ült. Hogy Zsadány fele a Bodi posta útnak mégyen, de a Lova mintha huzatott volna, a Sár hídgyához vezetett. Ottan Csányi Emberek Lévén azok közül egyik a Zadányi Útba egy darabon bé vezette, de mihelyst el hatta, mindjárt félre ment fel vele a Lova, úgy hogy noha Szép holdvilág Szolgált, mind az által mindenütt út nélkül kellett a Tanunak bolyongani, egész a Bodi búzáig, és mindig oda érkezett, hol gyalog ment, de akkor semmi tévelygést nem tapasztalt, hol pedig Lóháton. Sőt az pásztorok is az uttban igazították a bodi búzáknak. Azért ismét kersztű kassuú vezetett Lovával együtt. Sőt egy helyen az aratókra akadván, azokat kérte, Szerencsétlensége meg beszélésse után, hogy a bodi útba igazítanak, kik hogy Szitkozódának ismét nagy kacajit mind maga a Tanú, mind pedig az aratók hallottanak, kik Szitkozódással azt mondták: itt van körülöttes a kísírtet. Végtere Sok fele való bolyongása és az Káli galagonyásson való akolnál háromszor Lett meg fordulása után bizonyos Szántó ember Nagyút felül Bodra járó útba vezette. És így már a Sok gondolkodásban elméje is meg Lágyulván ment a Bodi Hidra, a melynek közepin midőn menne, oly' nagy pattanás esett, hogy az Lova félre ugorván, rúla Le esset. Átaljován mind az által egész Erdőtelkig csendessen bé jutott. Az holl maga háza előtt

Lovával együtt rajt ülve, mint hogy sem Le nem Szálhatott, Sem pedig nem Szólhatott, meg álapodott. Hanem Sokára Lovának doboságára a Felesége a Tanunak fel ébredvén, az ház elejben ki jött, a ki noha Tanut Szólította, de feleletet, annyira megnémult, nem adhatott, hanem mint egy fertály mulva Lováruul Leszállhatván, meg szólott. Akor vele eset dolgot el hagyván. A Dudásnak orvosságát miképen kellessék bé adni, és hogy mit beszéllett arrúl, akire gyanakszanak. (A Tanú pedig a Többiekkel együtt Vasnéra gyanakodott.) Mi fog vele Történni, amint fejed declarálta a borju Csorda ki hajtásakor, ugyanis történt, mert regel még a tehén Csorda a faluban volt, hát vasné az Szindeles ház mellé a Tanú felesége Látására hajtott, mely Látást a Tanunak az után referálta a felesége. Sőt még a tanú Felesége a Tej Szűrő ruhát az karóra ki terítette, Vasné az Tanú ányághoz a kamarába, hol az fekütt betegen, bé menván, Homlokát ezen Szó mondásával, hogy jó Tüzes mely meleg a fejed, meg törülte. Azonban Vasné az kamarábul ki menván. Mihelyst a Felesége a Tanunak az ányával Szólott, felyeb irt módon meg beszéllette mi képen iárt, nála volt Vasné. A melyet a tanunak a felesége, hogy meg beszéllett, Feiszével ment utána, de az aszonyok tartóztatták. Az után fogvást az egész teste egész nyáron csak Szikatt, és az tartott az esztendőben. Essett Szent Erzsébet nap előtt kétt napig. Akkor egy édczaka úgy tetczet, de álmában e vagy ébren korában, nem tudhatya, mint ha az egész teste meg simogattatott volna, de ki által, nem láthatta, hanem attú fogvástmint egy hétig meg merevedve feküdütt és úgy három napig nem szólhatott, mely betegségében Bakos Mátyás Erdőtelki Lakos valamely Szert be adván, ollyat vizellet, mint a kássa, azután jobban Lett. Az ánya pedig, Györkrül lett megjövetele után mint egy harmad napra meg halálozott. Mind ezekre nézve azért gyanusságok az említett Vassnéra volt, hogy mind az ányát, akitül Le betegedesse ellöt a Maga Leánya által Sengiczét(2) kért, de nem adhatott, mint pedig magát eő rontotta volna meg.

2. Ferencz István Erdőtelki lakos, kb. 26 éves.

Ez előtt mint egy három esztendővel farsangban a legények tréfálkozván egymást házasiították. Akor a Tanunak Vassné Leányát atták, akit a Tanú magátul el taszítván egy gödörbe esset, ezt mondván: Nem kellesz bisz énnékem. Meg döglött az ökrötök, el tört a Szekeretek, mely Csúff képen azt tette mivel a leány Apja mint Fát az Erdőből maga hátán hordott, mind pedig Lisztet a Malomba vitt. Arra mondgya a Leány a Tanunak: No, meg mondom Anyámnak. Amint is éczakára kelvén a mint a Juhakolban a Juhok között bundában dohányozgatva egy köpün ülve épen le kívánt feküdni, hát amint hártá tekint Vass Marinkára a Leányával a háta megett a gáton áll, kiket öszve káromolván és boszorkányokhoz való szókal illetvén, a garádgyán ell szaladtanak, kik után azt kiáltotta, hogy reggel győjünek. Amint a Hajnalban a ganaj hányásakor az Istáló ajtajába őket meg Látván így Szólították meg a Tanut, hogy miért hitál? Mongya nekik a Tanú: Hiszen nem hittalak. Arol ily' Szót ejtvén a Tanuhoz: No, várj reá. Megfenyegették és úgy el mentek. Ismét más idczakára kelve ugyan a Juh akolban dohányozván más helyütt ülvén, Holló képiben Jüttek hozzá és tüle Húst kértek. A repeső Hollónak Sokassága annyi volt pedig körülötte, hogy a Juhaot is alig Látta miattok, kiket fokhagymával kínálván, el röpiiltenek, azt mondván: Köszönd hogy van nálad, mert majd Szét tépnének. Onnan azon ülőhelyéből ment az Istállóba. Látta már akkor az egyik ökre A Faránál Lévo oszlophoz Fővel Léven kötve, a Jászolyon keresztül volt a Fara téve, csak a kétt első láb volt ki. Ezekre nézve, hogy Vassné Leányával felyeb módon jára, reá volt gyanussága.

3-ius Testis. Köszörüs Anna Kb. 40 esztendőös.

Vass Marinkára azon okbul gyanakszik, mivel az el mult áldozó(3) előtt való Hétfőn a tanú mint egy 14 Esztendőös Leánykájátul kölest kért, kinek nem adván, más nap az Leány panaszkodott, hogy roszú volna a Lágycakára, úgy anyira, hogy áldozó Csütörtökre Kelve

Nagyon csak Kornyadoszott, Feküdt is, kire mind az által a tanú Apátirul való megjöveteleig az Házat bízta, kit hogy megjött az Kemenczén fekve tanált, tudakozva ha jobban volna is, és ha az Libákat Láta e régen. A Leány azt feleli, hogy eő ki sem mehetett. A Tanú azért azok tekintése midőn ki menne, csak hamar a Leánya is utána jön sivalkodva, Semit sem Szólhatván. Tartott ez a Némaság éjjelig. Hanem pénteken kevésse jobban érezvén magát, Vasárnapig egy állapotban Lévén fel Lézengett. A Csütörtöki sikoltásról ezt mondhatya a Tanú, hogy Magának a leánya nem akarná ki mondani Sikoltásának okát. Hanem Cun(4) Jánosnének jelentette meg illy formában, hogy Vassné hozzá jöven az kemenczére eő Job oldalát karjával egyöt Le gyürte, és azonnal Ordas macskává változot, azt mondván, hogy azért cselekszi, miért Kölest nem adott, és hogy a bátyja is ez előt valamely esztendőben az Leányát meg Szitta volna. Pünkösöd Vasárnap édczaka fel sikolt az Leány, azt mondgya, hogy Vassné itt van, az Leányának a haja most is a kezemben van. Arra fel ugorván Gyertyát gyuit a Tanú, és a Leánya mondgya az alatt: Jaj, Csikóvá vált már, a Farka van a Kezembe. Nészte is a tanú, de egyebet nem tapasztalt, hanem erőssen be kulcsolt markát. Az után is Pünkösöd Hetfülig minden harmadik édczaka így gyötörtette, és macska képében, -ügy referálta a Leánya,- Láta volna Vassnét haza jární, ki már annyira jutott, hogy majd által Szakadott. Nem is vizelehetett maíd három hétig, hanem Bakos Mátyás kötés ellen való Szert bé adván neki innya. Más napra meg indult rajta nagy erő szakossan, akkor tapasztalták vizeletiben Háromszor mint egy Zabnyi hosszúságú és egy Árpa Szemnyi Szélességü kilencz formát, a melynek egyikét meg faksztván benne tapasztalt oly forma Matériát, mint a Ló Serke. Már most annyira jutott, ki Száradott, két rét görnyett, főtt ételt Sem ehetik, hanem csak száraz kenyérhét,(5) olykor vízzel, hogy már emberi ábrázata is alyig van rajta.

4-ta Testis. Feir Ilona, Ambrus György felesége kb. 30 esztendő.

Az elmúlt Karácson előtt rosszú érezvén Vassné magát, mint mint Congregációban(6) való Beteghez Vigyázatra a Tanú rendeltetett idczakára, akihez midőn este fel menne, a pitar ajtón még bé sem Lépett, holl egy mezítelen Aszony képit Látott, az hol az Ökröcskéje állott Vassnének,de akkor az Ökröket nem Láta ott, mely képnék Látására eliszonyodván. Egy kevés idő mulva Vassnének egy Sánta Leányka Unokája a házbúl kijöven a pitarba az hol a Tanú állott, azt mondván az ökrönek: fartőre Szökne, hát azonnal el tűnik a kép, és az ökröket ott Látya. A Tanú azonban Vassnéhoz bé ment, a ki a Tanuhoz így Szólott: Jó Ilonka, nem vagyok én olyan rosszú, nem kell engem karon hordozni. Mind az által világnál többnyire egész édczakát el töltöttem alhatatlanul, elméjében forgatván az Látást, de azt Sem ott, sem pedig a maga Házánál meg nem jelenmtette, hanem estvére kelve félelem nélkül ki Sem mert menni. Amint hogy mintegy hét mulva az Tanú maga urával Szükségére ki menvén, ismét azon Látás eleiben Gyűvén, úgy amennyi Látásra meg borzadván az Urát meg kapta, akor beszéllette meg vele történt dolgott.

5-tus Testis Galambos Pál kb. 60 esztendő.

Ez előtt Circiter Három esztendővel Ősz tájban, egy édczaka Szép hold világ Szolgálván, a midőn magányosan volna a Házban, a Lóczán, egyszerre csak a feinél Látya Vassnét a hajadon Leányával, meg kapván az Tanú Haját Vassné neki, rázza. Aszt mongya a Leányának, hogy még (Salva venia) az Szarát is Szedgyük ki. Tapasztalta is a kezük Súlyát, mert az óttátú fogvást reszket a Feje, nagyot hall, bágyatt állapottal is van, és egy ideig az Természet folyása is nehezen esset tüle, holott ez történt dolog előtt Isten kegyelmébül mind azoktúl ment volt. Az elmúlt Farsangon egy reggel egy üres Fazekkal a Tanú portáján meg fordult Vassné hajadon Leánya, és a Fazekat a Tanú Istalójához üti. Mivel pedig a Taunu Veinek kétt ökröcskéje és egy tinója csak hamar meg betegettek, és a Tinaja el is döglött, kihez képest mint hogy a Tanú Leányai Látták, mikor a Vassné Leánya az Disznó Válóhoz csapta a fazekat, következett károokra nézve reá volt gyanosságok.

6-ta Testis. Mező Katalin, Kovács György hitvese, kb. 40 esztendő.

Az el múlt Farsangon esztendeie múlt, a Tanú Fiát meg házassítván, esset olyan beszéd Vassnétül Menyecske Lányához, hogy igen akarta volna, ezen Leányát vette volna el, melyet a Tanúnak meg beszéltette a Leánya társainak. Azonban nyárra kelve, hogy a Tanú fia az Széna hordás elein rosszú kezd Lenni, job lábát és karját kezdvén fájlalni. Ugyan akkor a kissebbik Leányának is a Sarka Talpát egy Tövisk megszúrván, kinek már előtt majd egy héttel is hibázot ezen Lába, annyira jutott azon Szúrás miatt, hogy noha gyógyították is a Lábát, mind ez által az egész Talpának Hússa és ujjainak körmei ki hullottanak. Az Legíny pedig egész nyáron Szent Mártony Napig(7) ez említett Tagjaira töbnyire feküdt. Hanem az után egy kevésbé Lábadozott és csak miolta Vassnét el vitték Erdőtelekrül (8) Lett jobban, akinek a Gróff (9) sokszor üzent, hogy gyógyítsa meg, más képen ha meg nem gyógyítja bé viteti Egerbe.

7-ma Testis. Szőke Anna, Kecő Pál felesége kb. 30 éves.

Vassnéhoz való gyanussága azon okbúl vagy, hogy ezelőtt vagy hatt esztendővel a tanú Urát bizonyos Búzacskajának el vetése véget kérte, mivel pedig mind az morczos Időre, mind pedig más foglatossága miatt ell nem vethette, reájok neheztelt Vassné. Csak hamar azonban, a következő Bőjtre kelve midőn ki menne az akolban, bizonyos fonalat keresztül vonva a földön tapasztalván, által ment rajta és azonnal a jobik kezire és Lábára Roszúl Lévén a Tanú, együtt dagadoztanak, és noha külbömb külbömbféle sokakkal orvosoltatta, mind ez által jobbulást nem tapasztalta, hanem edszer tanács adatik a Tanúnak, hogy menne annak Háza előtt el, akire gyanakszik, talán megszólítja. Amint hogy módot is keresvén benne, Háza előtt ment el, Szintén a Háza előtt fonalat tekert. Meg szólítja a Tanut: Jaj elkem, hová mégy? Kinek mondgya a Tanú: Jaj bizony valami orvost keresnek a kezem gyógyítására. Akor mondgya a Tanúnak, meg tapogatván és húzogatóván: Jaj Lelkem, meny haza, bodzával üromvel kösd be. Úgy is Cselekedet, kevésbé meg is vigászott,(10) mind az által ugyancsak maid esztendeig kötve hordozta kezit, és Sok féle gyógyítás után már most jobban érzi a kezit. Sőt azt is valya, hogy az el múlt nyáron a minemő gyógyító asszony Erdőtelken vala, a Tanú a maga dolgát vele közlöt, aki is azt mondotta, hogy eő a Csillagokbúl ki nézte és Vassnét tapasztalta kereszt anyának, eő rontotta meg, azért van hozzá a gyanussága, és noha orvosolhattya a Tanut, addig amíg eő itt Lesz, használ is valamit, de ha el mégyen is még rosszú Lészen. Vassné, hogy káposztát nem kívánt elsőben adni, noha az után adott, ötet meg rászta, és így az orvosság nem használhat, Ugyan azon Orvos asszony mind magának, mind pedig másoknak azt is beszéllette, hogy csak eő Kecő Pálné orvoslásával hagyjon fel, eő ött forinttal töbet ád néki, jöjön házához.

8-us Testis. Tóth György kb.50 esztendő.

Vassnéhoz Ezen gyanussága van. Mivel ez előtt mintegy Hat esztendővel ki keletre kelve az Tehene allá bizonyos Tarka Macska Szokot, melyet már ez előtt a Tanu Lakója ednehányszor Látott édczaka. Történik azonban hogy egy édczaka maga is a Tanú Midőn Teheneinek Látására az Istállóba menne, fen álló Tehene alló egy Tarka Madcska ki ugrik, és az mellett Lévo Ágasba úgy ütötte magát, hogy az Istálló is mintha meg rendült. A madcska pedig kevésbé meg tántorodvána Tanú mellett ez után ki Szalat. Másnapra vagy harmadnapra, reá ugyan nem emlékszik, de Vassné mostani hajadon Leánya dél tájban az Tanuhoz jöven Tudakozta mitt Csinálna anyád. Arra azt felelte, hogy fegszik, mert a Feit a pitar ágasba ütötte. Kire mondgya: Biszony Láttam én, ott voltam az Istállóban, mikor meg ütötte az ágasban a Feit. De mi képen és mi formában Láttá, ott ellő nem hozta. Aval a Vassné Leánya haza ment.

Több efféle dib dáb álom látások és gyanuságok más bizonyosságok vallásukból Lennének.

1. *Ángya: sógorasszonya*
2. *Sendicze: zsendelice, oltott juhtej felforralt túrós savója.*
3. *Áldozó: áldozócsötörtök.*
4. *Cun: Kun*
5. *Kenyérhét: kenyérhéjat.*
6. *Congregatio: római katolikus vallásos hitbuzgalmi egyesület.*
7. *Szent Mártony Nap: november 11.*
8. *Boszorkánysággal vádoltan a vármegye egri börtönébe vitték.*
9. *Gróf Buttler Gábor, Erdőtelek földesura.*
10. *Vigászott: vigyázott.”*

A tanúk így vallottak. Babonaság, hit, vagy tapasztalat, ne döntsünk fölötte. Az mindenesetre biztos, hogy egyéb boszorkányperekkel összehasonlítva az itt szereplő esetet, van némi hasonlóság. Szinte minden esetben a boszorkánynak mondott és a közösség közti konfliktus valami szívésség megtagadásából robbant ki. A boszorkány vagy nem kapott kölest, vagy nem kapott zsendelicét, vagy egyéb élelmeket, netán valami munkát nem végeztek el a részére. Ezek után a boszorkány bosszút áll, és különböző rontásokkal kínozza, akár az egész családot. Ebből a kínzásból akár halál is származhat. Ilyen esetekben legtöbbször ha bizonyítást nyer a vád, a boszorkányt megégetik. Esetünkben sajnos a büntetésről nincs tudomásunk. A kivégzettek között nem találkozhatunk Vassnéval, azonban az ellene felhozott vádak, és a tanúk viszonylag hosszú sora azt sem feltételezi, hogy felmentették volna. A két ítélet között számításba jöhet még a boszorkányok esetében legáltalánosabb büntetés a tortúra (kínzás, kínvallatás), korbácsolás, majd ezek megkoronázásaként a száműzetés a vármegye területéről (proscribálás). Valószínűleg Vassnének is ez lett a sorsa, de hogy az elkövetkezőkben merre vetette az élet, arra vonatkozó ismereteink nincsenek. Noha néhány boszorkány esetében, akit évek múlva ismét megtalálhatunk a vármegyében, ez megfigyelhető.

Gál György esete, akit Vámosgyörktől Erdőtelkig egy éjszakán át kísértett, azonban egyedülálló. Hasonló esetet nem találni a feljegyzések között. Igen értékes történet, ha hiszi valaki, ha nem. Hasonlóan egyedi Ferencz Istváné is, akit hollók képében próbálnak gyötörni, de a fokhagyma felmutatása után a boszorkányok eltávoznak. Érdekes analógiaként szolgálhat ehhez a vámpírokba, és azok ellen való védekezésbe vetett hit, amely a Kárpát-medencéből terjedt el az egész világon, köszönhetően egy Brom Strocker nevű úrnak. A többi éjjeli kínozás, sorvasztás, megnémítás, bénítás, és egyéb rontások, általánosnak mondhatók az egyéb boszorkányperek tükrében. Arra azonban nem ad magyarázatot, hogy ez miért van ugyanúgy, egymástól több tíz kilométerre levő falvak esetében, és akkor még csak megyénkről beszéltünk. Bár az is igaz hogy ebből az anyagból is világosan láthatjuk, hogy elődeink otthonosan és természetesen mozogtak a széles környéken, (Vámosgyörk, Apáti) és ez a „szerző-mozgó” életmód elősegíthette az információk terjedését.

A boszorkányság kapcsán a korabeli község életéről is kapunk némi információt. Megtudhatjuk hogy farsang idején tréfás, vagy talán még sem annyira tréfás párválasztás, kiházásítás volt divatban, a fiatalság között. Megtudhatjuk hogy az istállózó tanyázás járta Erdőtelken is még ez idő szerint. Ami annyit jelentett, hogy a férfiak nem töltötték az éjszakákat a házban, hanem az állatok mellett éjszakáztak, az istállóban vagy az akolban. (Ez nem nagy felfedezés egyébként, általános helyzet volt ez a magyar falvakban. Egyes helyeken, mint a közeli Átány, még az 1950 -es években is.)

Boszorkány mellett gyógyító embert is találunk a faluban *Bakos Mátyást* aki a rontásban szenvedőkön különféle gyógymódokkal segített. Feltételezhetően tudományát nem neves egyetemen szerezte, hanem az ősi „fűben –fában van az orvosság” rejteki tudásának volt

egyik feltehetően utolsó képviselője. A per anyaga szerint két esetben is segített a rontásban szenvedőkön. Sőt ugyan ilyen népi gyógyítónak és rontáslevevőnek, tarthatjuk a györki Dudás nevű embert is, hiszen tudományáért messzi földről is elmentek a gyógyulni vágyók. Valamint találkozhatunk egy orvosságos asszonnyal is, aki a gyógyítás mellett a csillagokból jósol, és aki feltehetően a tudományával házalt faluról falura, tekintve, hogy ebben a formában jelenik meg a perirat folyamán. Említettek olyan régi, folyamatos elnyomás alatt lévő tudás birtokosai voltak, amelyet annak idején táltosaink, sámánjaink, mágusaink hordoztak, és műveltek. És gondoljunk csak bele, erre az időre már állítólag több mint 700 esztendeje a nyugati kereszténységet műveltük, viseltük...

Mindezek mellett érdemes megjegyezni, azt a Congregáció-nak nevezett testületet, amely egyik tagja is szerepel a jegyzőkönyvben tanúként. Olyan vallási egyesületről van esetünkben szó, amely feltehetően az egyház kereteiben fejtette ki működését, és a betegségben szenvedőknek, - és feltehetően haldoklóknak- nyújtott a vigasz mellett, folyamatos felügyeletet. Gyönyörű példáját adva annak, ahogy egy közösség megszervezi önmagát. Ehhez képest a mai szociális védőhálónak nevezett dolog, fullasztó nevetség csupán. Érdekesség hogy a bábai tevékenységgel kapcsolatban nem merül fel a vádlott neve a falu előtt, pedig a boszorkányok kapcsán ez elég gyakorinak nevezhető. Hiszen a születés és a halál misztikumát előszeretettel kapcsolták össze a boszorkányság fortélyjaival, szertartásaival. Úgy látszik azonban, hogy Mária néni csak a rontásból vette ki a részét, ekképpen festve magát szín feketére az utókor előtt.

Az utolsó tanúvallomásból kiderül, hogy erre az időre már a boszorkány nincs jelen a faluban. Buttler Gábor földesúr a folyamatos panaszok miatt, ígéretéhez híven, beszállítatja az egritömlöcbe. A vizsgálat pedig azért megy végbe a faluban, mert nem a tanúkat idézték be a bíróságra, hanem a kéttagú bizottság jött a tanúkhöz a vizsgálatot lefolytatni, akkor, amikor a vádlott már szó szerint a vizsgálati fogságban van.

Az ám, Buttler Gábor gróf, hát minden esetre ismerősebben cseng mint a Vas Mária... Lássuk csak. Mert van némi ellentmondás a történetben. A per idején ugyanis még bőven Buttler Lajos a birtokos. Gábor az említett gróf még csak 22 esztendőes ifjonc ekkor, tekintve, hogy 1722-ben született, de valóban majd ő fogja örökölni az erdőtelki birtokot. Apja Lajos, a földesúr ekkor 62 éves. Nem jelenti ez azt, azonban hogy a boszorkányság dolgában ne a fiatal gróf járt volna el. Azt azonban tudjuk, hogy a templom felújítását még az öreg gróf Lajos, kezdi el a negyvenes évek második felében.

Az említett Lajos igen szerette az építkezést, és azon túl hogy megalapozta a családjának a birtokait és vagyonát az elkövetkezőkre, igen fontos dolgokat vitt véghez a falu életében. (Ezt akkor is el kell ismerni, ha a magam részéről hódító nemzetidegen elemnek is tartom, mind a falu mind az ország testén őt, és a hozzá hasonlókat.) Némi töredékes információ található arra vonatkozóan, hogy keresztet emeltetett volna a falu határában, 1706-ban. Sajnos kutatásaim alapján ezt a keresztet nem sikerült azonosítanom. Vagy el sem készült, vagy elpusztult idő közben. Számomra kétséges azonban, hiszen ez az időszak a Rákóczi féle szabadságharc idejére esik, amikor is a kurucok voltak az urak a környéken, és ez nem biztos hogy ideális környezet volt egy Buttler számára az itt tartózkodáshoz. A keresztállítás idejének ellentmond az is hogy a birtokos bizonyítható helyben lakása, amikor a kastély, a templom, és a Hanyi kápolna épül, mind a szabadságharc leverése utánra datálódik. Attól korábbi fizikai jelenlétre ezen a bizonyos keresztállításon kívül semmi sem utal. És bizony maga a kereszt sem áll ott megdönthetetlen bizonyítékként.

Mindenesetre azonban építő tevékenységének a felsorolt és mind a mai napig megnézhető bizonyítékai vannak. Pedig ha a körülményeket megvizsgáljuk érdekes dolgokat tapasztalunk. A falu népességének alakulása a XVIII. század első felében igen nagy ingadozást mutat. Amíg a 1701-es összeírást már közzé tettük, úgy meg lehet említeni, hogy 1715 –ben 20 gazdát és 1 zsellért írnak össze a kimutatások, a megnövekedett adóterhekre való tekintettel az

is megállapítottuk, hogy 1720-ban a falu lakosai elbujdostak, úgy kellett karhatalommal visszazállítani őket Erdőtelek földjére. A 30-as évek folyamán a grófi majorság növekedése, terjeszkedése miatt a gazdák kiszorulnak Alsóerdőtelekről és Felsőerdőtelekre és a Hanyi pusztai majorsági földekre kényszerültek, és ott vetik el a tavaszi vetést. (1737-ben említik ezt.) Mindezekén túl a század igen komolynak mondható pestisjárványai is nehéz megpróbáltatást okozhattak eleinknek. Feltehetően a járvány az oka hogy a boszorkányper évében 1741-ben mindössze 4(!) portát írnak össze a faluban. Nyilvánvaló hogy nem feltétlenül halálozás volt a csökkenés oka, hanem szóba kerül itt a járvány előli elmenekülés is. A megyében tudomásunk van pestisjárványról 1700-ban, 1708-1712 között, 1726-1730, és 1737-1742-ben. Lefolyásáról csak annyit hogy 1710-ben csak Gyöngyös városában 5500-an haltak meg a járvány következtében, 1739-40 –es években pedig a vármegyében 5787 halálozás történt. Természetesen nem minden járvánnyal kell számolnunk falunk esetében, az utolsónak azonban hivatkozva az említett 4 felírt portára valószínűleg településünkön is volt hatása. Buttler Lajos építkezései vizsgálatánál ez a társadalmi és ezzel szorosan összekapcsolódó gazdasági hátterét nem szabad kifelejteni. A kastélyról és a Hanyi kápolnáról már beszéltünk itt az ideje, hogy a falu leglényegesebb épületéről, a templomról is ejtsünk néhány szót. Annál is inkább, hiszen a templom épülése, átépülése is ezekre az évtizedekre esik. A feljegyzések 1720-ban jó állapotban lévő templomról tudósítanak, és itt találkozunk először a szent kereszt tiszteletére szentelt templom említéssel. Nem tudni mi indokolta a változtatást a Szent István-i titulus után, mint ahogyan azt sem tudjuk, hogy mikortól számolhatunk ezzel a szenteléssel, netán volt valami egyéb is a középkor folyamán. Mindenesetre az 1720-as „felszentelt templom” említés akár beszédes is lehet. Talán a reformáció megérintette a települést is ezért volt szükség új szentelésre? Ki tudja. Az azonban biztos, hogy a szent keresztnek szentelt templomok megjelenése hazánkban a Pálosok rendjének megjelenése és szolgálata után terjed el, noha a Habsburg –ház a XVIII.-sz .folyamán először korlátozza, majd a század vége felé II. József betiltja a rendet. Több helyről is vannak utalásaink hogy Erdőtelek temploma jó karba lévő volt az 1700-as években, mégis a Gróf átépíteti. 1733-as feljegyzések írják, hogy a templom téglából van építve. Egy évvel korábban pedig, mint megújított templomról beszélnek. 1746-ban feljegyzik hogy a templom cseréppel fedett. Ennek ellenére a Gróf 1747-től nem tudni pontosan mikorra de teljesen átépíteti a most is látható barokk formákra. Egyes írások szerint az építkezés még 1751-52-ben még folyik, és az építkezést végző mesterek gabonában kapják a fizetésüket. Az 1749-es templom számadások azt rögzítik, hogy a templomban 3 oltár, 1 úrmutató, 3 kehely 1 miseruha, 1 alba, 1 keresztelő kút, és 2 harang van. A templom falán mind a mai napig olvasható latin nyelvű feljegyzés szerint a templom újjáépítése 1752-ben befejeződött. Ha így van, akkor az építető Buttler Lajos János még örülhetett neki egy kis ideig, és az is lehet, hogy megnyugodva halt meg, említett év október 30.-án Erdőtelken. S bár két feleségétől 12 gyermeke született, az 1749-es végrendeletében már csak négy utódról rendelkezik három leánnyal és egy fiúval a már a boszorkányság kapcsán említett Gáborról, akinek a teljes neve Buttler Gábor Rudolf Jakab. A többi gyermekről nem tudunk, hiszen volt ugyan aki nem érte meg a felnőttkort, de van akiről tudjuk hogy igen, sőt, újabb birtokokat szerzett a délvidéken Torontál vármegyében, valamint Kárpátalján Ung vármegyében. De erről majd később hiszen ennek lesz hatása Erdőtelek életére is. Buttler Lajos János aki Istlicz-ben született 1679-ben és unokaöcsként örökölte az erdőtelki birtokot katonai nagybátyjától, 1752. október 30.-án fejezi be földi pályafutását, és ha végrendelete teljesült, akkor Egerben a ferencesek templomában van eltemetve. Az sem zárható azonban ki, hogy a templom átépítését családi temetőhely szándékával kezdi, és mivel halálára elkészül az épület, az sem lehetetlen hogy itt az altompomban alussza örök álmát. Nem volt tehetségtelen ember, hiszen mindazon túl amit helységünkben tett, tevékenyen kivette magát egész élete folyamán a vármegye irányításából, hiszen mint különböző tisztségek viselőjével találkozhatunk vele a megye életében. Halála

után fia Gábor örökli a falut. Aki 1754 nyarán megházasodik és ő is igyekszik dinasztiát alapítani. Falunk életében ő az utolsó előtti Buttler hiszen majd János nevű fia lesz az utolsó a következő évszázadban.

De a korábbiakban a templomról beszéltünk, hát folytassuk ezen a nyomon, annál is inkább mert az idő szerinti haladás ezt kívánja tőlünk. Egyrészt mert Gábor gróf is fejlesztett a templomon ezt-azt, másrésztől fennmaradt egy kánoni látogatás jegyzőkönyve, amely a templom és az egyház állapotáról tudósít bennünket 1767-ben. Hogy ez közölhető Menyhárt József plébános urat illeti köszönet, hiszen a latin írást ő fordította le annak idején.

Erdő Telek egyházban és Tenk leányegyházban végzett kánoni látogatás.

1767. június havának 5. napján, Isten segítségével megérkeztünk a hírneves Erdő-telek birtokra, mely a hozzá tartozó Tenk leányegyházzal együtt, Heves és Külső Szolnok szabályszerűen egyesült vármegyének Felső-Hevesi esperesi kerületén belül található, ahol is a kánoni látogatásvégzése során a következő ismeretekre jutottunk.

És pedig:

Először: Milyen a templom épülete, berendezése, jövedelme.

Erdő Telek birtokon, szilárd anyagból való templomot találunk, amely a kiváló Buttler Lajos által emeltetett 1748-ban, a Szent Kereszt Felmagasztalásának tiszteletére, amelynek búcsúünnepét a Főpásztor által jóváhagyott, apostoli teljes búcsúval ünnepelnek meg. A templom még ugyanabba az évben meg lett áldva, jelenleg jó állapotban van. A belső berendezéséhez három elmozdítható oltár tartozik, a főoltáron hagyományos oltárszekrény van amelyben a Legszentebbet illő módon, zár alatt őrzik, oltárkövel, örökmécsessel.

A betegekhez a szent Útravalót a pap úgy viszi, hogy karinget és stólát ölt magára. A Legszentebbet nyilvános körmenetre viszik: Az Úr feltámadásának éjszakáján, Krisztus Testének ünnepén, és annak a hónapnak az első vasárnapján, amelybe Karácsony, Húsvét vagy Pünkösd ünnepe esik, azokon a napokon pedig, ahogyan és amilyen módon a Főpásztor elrendelte, nyilvános imádásra helyezik ki.

A templomban keresztelőkút gyanánt egy zárt rézedény szolgál. A szent olajakat a sekrestyében, zár alatt őrzik. A templom sekrestyéje a szentély északi falához kapcsolódik, boltíves, alkalmas, tiszta, megfelelő. Az ott található szekrény, amit a szent ruhák őrzésére és előkészítésére készítettek, megfelelő.

Található még szószék, padok, 4 lobogó, egy fekete keresztes lobogó és a Boldogságos Szűz Mária hordozható szobra. A gyóntatószék a kórus alatt van megépítve, szűk, kényelmetlen. A kórus a templomfal anyagából van építve, rajta 6 változatos orgona található.

A templom tornyában, amely szilárd anyagból építetett, napóra található, a kiváló Buttler gróf gondosságából, akinek gondossága megmutatkozik a lakóhelyén.

A toronyban 4 harang függ. Az első. Ami az idő jelzésére szolgál, 3 mázsás. A szentháromság tiszteletére, a második: két mázsás, a szent Kereszt Felmagasztalásának tiszteletére, a harmadik: Jézus Mária, József tiszteletére, egy mázsás körüli a negyedik: lélekváltságra, 35 kilós, ugyancsak a Szent Család tiszteletére van megáldva.

A templom szentélye alatt kriptá található, amelyet a már előbb említett gróf úr építetett kizárólag a saját családja számára.

Az anyaegyháztól két negyedóra távolságra található Tenk leányegyházban a templom jelenleg megsemmisült, van azonban egy fából készült harangtorony, rajta egy 40 kilós harang, amely Jézus, Mária József tiszteletére van megáldva.

Hanyi nevezetű birtokon, ami Erdő Telek plébániához leányegyházként van csatolva, és három negyedóra távolságra van, létezik egy kőből épült templom 1719 óta, Szent Anna tiszteletére. Búcsúünnep apostoli búcsúval ünnepeltetik, amit a Főpásztor jóváhagyott.

A templom ugyanazon gróf által emeltetett, meg van áldva, jelenleg jó állapotban van.

Van benne egy hordozható oltár, újszerű sértetlen állapotban, nemkülönben a ráhelyezett oltárszekrény.

Ebben a templomban a védőszent ünnepén, ünnepélyes körmenetet tartanak és mise előtt nyilvános imádságra helyezik a Legszentebbet. A templom északi oldalán sekrestye is van, kőből építve, eléggé megfelelő, de üres. A templomban található padok és a kórus fából készült, van egy 50 kilós harang, Szent Donát tiszteletére megáldva.

Eszközök és tartozékok Erdő Telek templomában a következők vannak:

2 misézőkehely, amelyek egyike teljes egészében, a másiknak pedig a kupája és a tányérja ezüstből való. 1 áldoztató kehely, 1 úrmutató, 1 oltárfeszület, 10 fából való gyertyatartó, 1 füstölő, 1 tömjéntartó 1 ezüst edényke a szent Útravalóhoz, 2 pár kiskancsó üvegből, ezekhez 2 db fémtálca.

Miseruha tartozékokkal: 7 darab. Palást: 1, miseing.: 5, karing: 2, vállkendő: 5, deréköv: 3, misekendő: 7, kehelytörlő: 10, kéztörlő: 2. Oltárterítő 3, alsó oltártakaró 5, oltárelőzők pedig 3, ernyő: 11, 2 misekönyv 3 fekete, 2 szertartáskönyv, hordozható lámpás: 2, 2 pár ministránsruha.

Hanyi templomához az aranyozott ezüstkehely tartozik, 1 miseruha tartozékokkal, amelyek a plébániatemplom sekrestyéjének szekrényében őriztetnek.

Erdő Telek templomának kegyura Buttler Gábor gróf, a látogatás során nem volt jelen, de ő az aki a templom költséges kiadásaiban támogatást nyújt...

Hanyi templom kulcsát mindezidáig Buttler gróf őrzi, a templomgondozásában részt vesz, a hívek szokásos adományait valamint a pénzes zacskót kezdettől fogva mindezidáig, minden esetben számon tartja és kezeli....

...A helyi plébános Aranyasi István...Erdő Telek plébániát már 11 év óta vezeti. A hitvallás letétele után ruházták fel a plébánosi hivattal és a kerületi esperes által, a szokásos módon iktatták be.

Vasárnap és ünnepnapokon az istentisztelet reggel 9 órakor, délután pedig 3 órakor kezdi. Katekézist azokon a napokon tart amikor szentmisét, az áldozatot minden vásár-és ünnepnap a hívekért ajánlja fel.

Az egyház által előírt körmeneteket megtartják Szent Márk ünnepén, Könyörgő (keresztjáró) napokon, Úrnapján, Virágvasárnap és Feltámadás éjszakáján.

Ezeken kívül minden évben van körmenet a Hanyi templomhoz is, annak védőszentje ünnepén, amelyet oda és vissza, illő rendben tartanak meg.

Erdő Telek anyaegyházban van felesküdt babaasszony, aki a szükségkeresztelés kiszolgáltatásának módjára felkészült.

Éppen így Tenk leányegyházban is van hasonló babaasszony.

A keresztesség nélkül elhalt csecsemőket a temetőn kívül helyezik el. A tenki nemkatolikusokat előzetes fizetség ellenében átviszik Átányba sírbatételre...

...A tenki leányegyházban minden egyes (személy) után szednek adót, gabonát, és vert pénzt, aszerint mint az anyaegyházban, az eretnekektől is. Mindkét helyen a stóladíjszabás 4. fejezete 3. részének előírását alkalmazzák, minden keresztelésért 12 krajcárt, szülés utáni áldásért 12 krajcárt, új jegyesek megáldásáért 12 krajcárt, 1 hirdetésért 3 krajcárt, házasságkötésért: szolga és béres állapotú emberek után 1 forintot, idegenek és cseléd lányok házasságkötése után 2 forintot, keresztlevélért 30 krajcárt, hirdetési bizonyítványért 12

krajcárt, középréteghez tartozók temetéséért 30 krajcárt, énekes miséért 1 forintot, olvasott iséért 30 krajcárt, áldásokért 30 krajcárt, „Liberá me” szertartásért 30 krajcárt szednek. Az ostyát a harangozó süti búzalisztból, a plébános felügyelete alatt...

...Hatodszor: Valami a plébánia lakóiról, nyelvükről, erkölcsükről, és (házassági) kötelékeiről.

Erdő Telek birtokon katolikus vallású lakosok laknak, akik valamennyien magyar anyanyelvűek, kivéve két szláv és három német nyelvet ismerőt. Közülük hitvallásra képes 448, hitvallásra képtelen 116. Van még két Ágostai hitvallású lélek is 2 fő, mégpedig Buttler grófnő és az ő szolgálója.

Tenk leányegyházban a nép természetesen ugyancsak a magyar nyelvet ismeri, a katolikus hitvallásra alkalmas 230 lélek, alkalmatlan 69. A kálvinista gyülekezetre alkalmas 18, alkalmatlan 5. Vegyes vallású szülők Buttler Gábor és az ő grófnéja kivételével nincsenek sem az anyaegyházban, sem a leányegyházban.

Mindkét helyen a katolikus nép jó hajlandóságot mutat mind az istentiszteleteken való részvételre, mind a böjtök és az ünnepek megtartására és a plébánosnak kijáró tisztelet megadására.

Hetedszer: Valami a tanyáról és lakóiról.

Ennek a plébániának a határain belül van egy Felső Telek nevezetű tanya (birtokrész, pusztá) is, az anyaegyháztól 10 percnyi távolságra, ahol magyar lakosok találhatóak, a katolikus vallásra alkalmasak száma 17, az alkalmatlanoké 7. Istentiszteletre Erdő Telek templomát látogatják, adó és stóladíjat aszerint szolgáltatnak mint az anyaegyházban.

Amennyire mindezekről az előbb ismertetett módon megbizonyosodtunk, főpásztori hatalmunknál fogva elrendeljük és megparancsoljuk a következőket

Először: Mivel a keresztség szentsége a mi üdvösségünk feltétele és segítője és további szentségek kapuja, szükséges azt a lehető legnagyobb ünnepélyességgel kiszolgáltatni. Éppezért meghagyjuk a plébánosnak, hogy mivel Erdő Telek temploma Isten dicséretére megfelelő alappal rendelkezik, gondoskodjék arról a plébános, hogy a megszentelt vizet a kereszteléskor ezüstből készült kagylószerű eszközzel öntsék a keresztelendő fejére, és aranyárga lemezből készülttel fogják fel a megkeresztelt fejről lefolyó vizet, melyet mindig magában a keresztelőkútban őrizzenek és semmi másra ne használjanak.

...

Hatodszor. Az a helyes rend, ha egy plébánia határain belül található templomok és kápolnák kulcsai azok igazgatói birtokában vannak ezért megbízást adunk a plébánosnak, hogy tegyen erőfeszítést azért, hogy a Hanyi pusztán lévő Szent Anna kápolna kulcsát alkalmas módon Buttler Gábor gróf úrtól átvehesse. Hozzáteve azt, hogy ha két kulcsról gondoskodnak, egyik a plébános birtokában a másik az említett gróf úr birtokában lehet...

Kelt Verpeléten 1767, június havának 8.-án.

Igen érdekes és értékes anyag teljes körű leírást ad a templom és az egyház állapotáról ez idő szerint. Nem is akarom sokat magyarázni hiszen az irat önmagáért beszél. Van azonban néhány pont, ami mellett nem szabad elmenni szó nélkül. Egyik a bábaasszonyok kérdése, különösen a nem is oly régi boszorkányosság tükrében, hiszen számos településen a bábaság

komoly összefüggéseket mutatott a boszorkánynak mondott személyekkel kapcsolatosan. Településünkön nem így volt, sőt, az egyház úgy néz ki, hogy szinte felügyelet alá vonta ezt a nagyon fontos epizódot a falu életében, tekintve, hogy a bábaasszony szükség esetében keresztséget is tudott szolgáltatni az arra rászoruló csecsemőnek, feltehetően azért, hogy ne a temetőn kívül kelljen elhantolni a kis szerencsétleneket. A születéssel és lélekkel összefüggő ősi keleti hitvilág teljes leépülésének első bizonyítható jelei ezek. (Vö. Égigérő fa és a lelkek, a „szusz”-ok a fa ágain.) Nem véletlenül a katolikus egyház keretében és Habsburg uralom idején érhető tetten először. A kultúrharc azonban ekkor még nem dőlt el, hiszen ezzel egy időben a református és unitárius templomaink építéstechnikái, és díszítő művészete pont az ellenkezőjéről tanúskodik. (Lsd. Pl. Átányi református templom.)

A másik általam fontos utalásnak tartott megjegyzés nem falunkra hanem a szomszédos, és napjainkra némiképp' riválisnak tartott Tenk falujára vonatkozik. Arra nézve azonban, hogy egyháziilag mind a mai napig Erdőtelekhez tartozik fontos a megjegyzés. Azt írják, hogy Tenken csak egy fa harangláb van, mert a templom jelenleg megsemmisült. Ez nyilvánvalóan azt jelenti, hogy a korábbiakban Tenken állt egy templom a régebbi időkből, nyilván középkori eredettel. Arra vonatkozóan nincs információ hogy hol is volt ez, azonban általam talált anyagok közül, csak ez az egy forrás beszél a szomszéd település templomáról, továbbá lehet hogy én vagyok alulinformált, de a köztudatban sem szerepel ilyen motívum.

A harmadik kiemelésre fontos információnak tartom a helység létszámára vonatkozó adatokat. Az írás szerint a falu lakosság száma 566 lélek, ami szinte pontos egyezést mutat az egy évvel későbbi adattal, ami 560 lélekről beszél. Ez az adat azért fontos és kiemelésre érdekes hiszen a korábbi évek, évtizedek pangó, csökkenő-növekvő lélekszáma után ez a megközelítőleg 560 ember képezi a későbbiekben a falu magját. Hiszen az elkövetkező nem egész egy évtized leforgása alatt megduplázódik a falu lakossága hiszen egy 1775-ös adat már 1083 lakóról beszél. Ekkortól indul egy folyamatos gyarapodásnak a lakosok száma, ami megfigyelhető lesz egészen az 1940-es évekig, amikor is 1941-ben 5310(!) főt jegyeznek mint Erdőtelki lakost. (Természetesen nagy kérdés hogy ezek az adatok tartalmazzák-e későbbiekben a tenki lakosságot, hiszen a XVIII. sz.-i adatok nyilvánvalóan nem számolnak velük.)

Ez a népesedés nyilvánvalóan nem csak a természetes szaporodással magyarázható, még akkor sem ha a kor viszonyai a magas gyermek létszámot támasztják alá, ugyanakkor a gyermekhalandóság is magas lehetett. Gondoljunk csak a gróf 12 született gyerekére, és a végrendeletben említett 4-re. Még akkor is ha tudjuk hogy volt olyan gyereke aki biztosan megérte a felnőttkort, annak ellenére hogy nem szerepel a hagyatékban. S akkor még azt is vegyük a képbe, hogy a kastély életviszonyai bizonyára jobb körülményeket teremtettek a született gyermeknek, mint egy jobbágyviskó. Szóval bizonyára tervszerű és tudatos betelepítéssel is számolnunk kell, főként a most vizsgált időszak alatt.

A tárgyalt időszak egyébiránt a „felvilágosult abszolutizmus” ideje, Mária Terézia uralkodásának időszaka. Az hogy aztán a tagadhatatlan modernizálás mellett, mennyi volt a káros volta, illetve, hogy az un. fejlődés milyen árat követelt, az nem ennek az irománynak a feladata eldönteni.

Itt van mindjárt az urbárium kérdése. Gyakorlatilag a sávós adózás bevezetése történt. Eddig ugyanis a kincstár felé a jobbágyok Károly Róbert óta csak kapu vagy portapénzzel adóztak amit a mohácsi tragédia utáni többszöri kivetése után hadiadónak neveztek. Illetve volt még a kamara haszna, amit az udvar a pénz hígításával, rontásával ért el, ma ezt inflációnak nevezik az okosak. Ezeket az adókat, a királyi rovó tartotta számon meglehetősen ősi módon. Egy pálcá két oldalára felrötták a kapuk számát az adott faluban, és annak utána a pálcát a rovó ketté hasította, egyiket a bírónak adta a másikat magánál tartotta. (Innen ered a „sok van a rovásán” kifejezés.) Ekkora adóbefizetés ami „egyrésről esetleges, másrésről illuzórikus” volt nem volt elegendő az udvar számára. Még a Magyarországon állomásozó császári

csapatok fenntartására sem volt elegendő. Ezért kellett hát az urbárium ami egyrésztől pontosan fölmérte a magyarországi falvak állapotát, s ezek alapján új adókat vezetett be. (Néhány Heves megyei falu összehasonlító eredményéből kitűnik, hogy a falura eső adó az urbárium után akár háromszoros is lehetett.)

Van azonban a számunkra pozitív hozadéka is, hiszen az 1770-es fölmérések iratai hozzáférhetőek. Itt a helye annak, amit a fölmérés kapcsán a faluról leírtak akkoriban:

Erdőtelek: Földesura gr. Buttler Gábor.

„A jobbágykötelességek mostani szokása mintegy 16 esztendeje hogy közöttünk kezdődött. Minden ekés gazdának vagyon 3 nyomásban 5-5 drb. földje, két hold rétje. Ezen helységnek telkei, földjei és rétjei házhelyek után kimérve nem voltak.” Van 14 drb. 26 holdas, 63 drb. 23 holdas 15 drb. 10 holdas, 17 drb. 3 holdas, egy ötholdas és egy másfélholdas jobbágygazdaság. A földesúr nyocaddézmát szed, papi tized nincs. Mindegy 6 ökrös jobbágy ad 6frt. Füstpénzt, 52 tojást, 6 csirkét, az egész falu együtt 3 borjút és 60 ice vaját. Robot szükség szerint.

A hivatalnokok ez alapján összesítették a falu adóját és elkészítették a falu adózó könyvét, ami alapján a faluban mindenki megkapta a személyre szabott adókönyvecskéjét. Az évet két 6 hónapos szakaszra osztották, ugyanígy az adóévet.. Ezek alapján tudjuk, hogy falunkat 1771-ben ekképpen tartották számon:

Jobbágytelek:	48, 7/8
Telkes jobbágy:	92
Házasszellér:	25
Házatlan zsellér:	3
Szántó, kisholdakban:	1909
Rét kaszásokban:	107
Szőlő kapásokban:	152

Az összehasonlító elemzésből kiderül, hogy községünk a lélekszámaéhoz képest gazdag szántóterületekkel rendelkezik, ugyanakkor kevés a kaszálója, ami tökéletesen összefügg a kortárs, Bél Mátyás utazó megjegyzésével. Ugyanakkor az első említése Erdőtelken a szőlőkultúrának is itt található.

Ezek alapján határozták meg aztán a kapuadó és a hadiadó után a következő adónemeket, amelyeket őseinknek fizetniük kellett a bécsi kasszába.

- személyek után fizetendő adó
- állatállomány után fizetendő adó
- ingatlanok („fundusok, telkek”) adója
- soron kívüli jövedelmek és bérletek adója
- közös haszonvételek utáni adó

Az urbárium feljegyzések szerencsére az elkövetkező időkből is a rendelkezésünkre állnak, adott helyen hivatkozni is fogunk rá. Mindenesetre ebben az időben történik más is, ami alapvetően meghatározza az elkövetkező évszázadokat.

A felvilágosult abszolútizmus a gazdasági törekvések mellett igen nagy súlyt fektet az oktatásra szintűgy. Az urbárium mellett –számos egyébbel karöltve- Mária Teréziához még az igen jelentős Ratio Educationis bevezetése is hozzátartozik. A főurakkal ellentétben fontosnak tartotta a népművelést, ezért a már ekkorra működő egyházi iskolahálózatba, annak

irányításába, ellenőrzésébe bele akart szólni, és ezt a törvénnyel végre is hajtotta. Az országot tankerületekre osztotta azok élén a királyi tanfelügyelő állt, és ő irányította, ellenőrizte a munkát. (A törvény tankötelezettségről nem beszél még.) A szervezésen túl azonban voltak negatívumai is a rendelkezésnek. Az állam magának tartotta fenn az iskola ellenőrzésének jogát, ugyanakkor nem vett részt az iskola anyagi fenntartásában. Őrizte a latin nyelv uralkodó szerepét, és terjeszteni kívánta a németet. Mindemellett az uralkodó ház kultuszát hivatott szolgálni. Vagyis pontosan meglátta a Habsburg, hogy bizony, ha egy népen uralkodni akar, olyanra kell formálni a gondolkodását, ami az ő érdekeit szolgálja. Olykor, a történelem hamisítás módszerével is. Erre való az elnyomó kezében az uralkodás. (Boldog volnék, ha azt mondhatnám, hogy ezeket az időket a hátunk mögött hagytuk már.) Mindennel szemben azonban még a Ratio sem mehetett, ezért hirdetett vallási toleranciát a felekezetek között. Ez viszont tagadhatatlanul igen nagy lépése a törvénynek. Minden rendelkezést azonban alaposan elő kellett készíteni. Már 1764-ben fölállítják a magyar Tanügyi Bizottságot, aminek elnöke egy magyar főúr Pálffy Miklós lesz. Ez a bizottság készíti elő az 1777-ben bevezetésre kerülő törvényt. Ami azonban előzetes fölméréseket igényelt. A megyénkénti fölmérések természetesen tartalmazzák Erdőtelek iskolai viszonyait is az 1770-es években. Rögtön adódik a kérdés, hogy hol is volt ez a nevezetes iskola. Erre azt kell mondani, hogy a mai értelemen véve sehol. Ugyanis iskolaépületek nem voltak, így az oktatás kevés kivételtől eltekintve, a tanítói szobában zajlott. Településünkre is ez igaz.

1770-ben a tanítót *Kovács Józsefnek* hívták, hivatalosan őt tarthatjuk az első tanítónak a község életében, legalábbis ami az írott forrásokat jelenti. Ebben az évben 121 családot tartanak számon a faluban. A 121 családból 30 gyermek részesült iskolai oktatásban, ami igen kevésnek mondható.

1772-ben *Muhorai Mátyás* a tanító, és 50 gyermeket tanít.

1774-ben *Kiss János* 12 gyerek oktatásával foglalkozik.

1775-ben *Holló Gergely* 24 tanulóval dolgozik.

Minden tanító értelemszerűen római katolikus vallású. A tanítók a jelek szerint évente kötöttek szerződést az egyházzal, pontosabban, a községgel mivel itt helyben –szemben más falvak gyakorlatával- nem a tanulók tartják el a tanítójukat, különböző járandóságokkal, mint pl. búza, hanem a község fizeti őket évente 12 rajnai forinttal. Ez átlagos jövedelemnek számít a többi falu viszonyában.

A tanítási anyag: írás, olvasás és hittan. Ez szombatonként kerül oktatásra, de 1772-ben heti kétszer van oktatás. A tanítók megjegyzik, hogy taníthatnának más egyéb tantárgyakat is, mint például, fogalmazást és névragozást, de a megjegyzések szerint, a szülők mezei munkára vonják el a gyermekeiket.

A környék falvait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Erdőtelek falu a kor színvonalán nem maradt el az oktatást tekintve más egyéb katolikus falvaktól. Mind az iskolába járás hajlandósága, mind a tanárok fizetése, mind az oktatott tananyag, és az oktatási idő átlagosnak mondható. (Nem tudni az okát, - a tanulmány nem tér ki rá külön- de a református falvak iskolai létszámai, sőt az oktatott tananyag, messze meghaladja ez idő szerint a többségi katolikus vidék viszonyait. Úgy létszámban, mint metodikában.)

Erdőtelek tanulói létszáma is igen komoly eltéréseket mutat a különböző vizsgált években. Nincs magyarázat a miéltre, ha csak az nem, hogy mivel nem volt tankötelezettség, a tanító tehetsége, és alkalmassága volt az egyik legfőbb vonzóerő. Ezért lehet egyszer 50, a másik évben, más tanító ideje alatt, 24 fő az iskolába járók létszáma. Az anomáliák ellenére jól látszik, hogy erre a vizsgált időszakra a falu oktatása mederbe került, valamilyen szinten elindult. Amelyet előbb az egyház szervezett meg, mivel ebben az időben minden iskola felekezeti irányítás alatt volt, a tárgyalt időszakra azonban a tanítók alkalmazása már a falu gondját jelentette. Ez meglehetősen logikus és érett gondolkodásról tanúskodik a falu akkori vezetése részéről. Erre igen nagy szükség is volt, hiszen a falu egyre csak gyarapodott, és a

számbéli gyarapodás minden bizonnyal pontosabb, és gondosabb tervezést, és irányítást igényelt, mint a korábbi átmeneti időkben.

A békés viszonyok kedveztek a falu gyarapodásának, amelyet a Gróf minden eszközzel igyekezett is elősegíteni. Amely az Ő személyes gazdagodását is elősegítette, ami nem csak Erdőtelek vonatkozásában igaz Buttler Gábor gróf 1780-as években, az apai örökségben nem említett Antal testvérevel újabb birtokot szerez, még hozzá a déli végeken Torontál vármegyében. Az új birtoknak a neve Párdány vagy másképpen Bárdány, aminek hozadékként 1784-ben fölveszik a „bárdányi” előnevet is. A Torontál vármegyei állapotok azonban még sokban hasonlítottak a néhány évtizeddel korábbi erdőtelki viszonyokhoz. Szükség volt a dolgos kézre itt is, hogy a birtokból élő falut lehessen varázsolni. Elkövetkezett az 1785-ös esztendő, amikor is a két Buttler úgy gondolta, hogy a Torontál megyei Újvár nevű birtokukat erdőtelki jobbágysággal népesíti be. A gondolatot tett követte, és az erdőtelki jobbágyság egy része levándorolt a délvidékre, megművelni a pusztán maradt földeket. Hogy mennyi család volt aki elvándorolt annak idején, arról pontos információnk nincs, azonban ha minden család egy telket kapott, akkor 60 családnak kellett legyen, hiszen a följegyzések szerint 60 telket osztottak ki a letelepedők között. Akik a letelepedés után nem sokkal odébb költöztek, hiszen a vizenyős terület a Beregszó, és a Bega folyók sorozatos áradásai miatt nem bizonyult jó lakóhelynek. Földijeink innen egy Ótelek nevű helyre költöztek, helyüket Újváron német telepesek vették át. Leszármazottaik azóta is ott élnek, ha ugyan nem kényszerültek menekülésre a két világháború eseményei következtében, mint ahogyan a legutóbbi délszláv háborúk kapcsán sem járnak szép idők a délvidéki magyarokra. Bárhogyan is volt, minden bizonnyal vannak egyes erdőtelki családok, akiknek vannak rokonai, ott lenn ezen az utóbbi időkben sokat szenvedett területen. (Mint ahogyan a Kalóczkai család kutatásai ezt igazolták is.) Látják, kedves hozzáértők, nem biztos hogy Lengyelhonban van szükség testvérek után kutatni... Bár tagadhatatlan, hogy történelmi a jó viszonyunk lengyel barátainkkal. A barát és a testvér azért mégsem ugyanaz a fogalom, ehhez kétség sem férhet.

Ugyanakkor meg kell jegyeznünk azt is, hogy ez a 60 elköltöző család nem érintette érzékenyen a falu lakosságát számbelileg, hiszen az 1786-os feljegyzések szerint a település létszáma 1917 fő. Vagyis nem egész tíz év alatt gyakorlatilag megduplázódik a népesség. Ehhez nyilvánvalóan szükség volt telepítésekre is. Ez teljes összefüggést mutat a közigazgatás és a társadalmi élet megszervezésével. Ennek egyik folyamánya az ország katonai összeírása, vagyis az ország helységeinek, területeinek terepviszonyainak összegzése. Bécsből érkezett hadmérnökök végezték a munkát, nyilvánvalóan hódítói szempontok is vezették az uralkodó házat. Ugyanakkor ennek az összeírásnak köszönhetjük falvaink első térkép vázlatait. Igaz ez falunkra is.

A térkép jól látható módon ábrázolja a korabeli falu képét, valamint pontosan feltünteti a rajta és a közelében futó utakat is. Szemléletesen kivehető rajta a házsorok elrendeződése, a templom és a kastély pontos helye. Valamint határozott erős vonallal van berajzolva a falu mellett, de Pusztá Telken átfutó korabeli főutat, a mai hevesi földutat is.

A rajzos megjelenítésen kívül azonban írásos munka is készült a falvakról, ezekben a katonailag fontos megjegyzéseket rögzítik, természetesen a dolog természeténél fogva meglehetősen sablonos, száraz formában. Településünkről a következők vannak feljegyezve:

- *Tarnabod 1 3/4, Kál 1 3/4, Pusztaszikszó 2 3/4, Füzesabony 2 3/4, Dormánd 2 3/4, Besenyőtelek 2 1/2, Hanyi puszta 1 1/2, óra járásra van a falutól.* (Ez feltehetően katonai menet tempóban van megadva, hiszen egy sietős gyalogos hamarabb is megteheti az adott távolságokat. Ne felejtjük azonban azt el, hogy a menet során a katonai alakzatnak stratégiai okok miatt feltétlenül együtt kellett maradnia, és ez meglehetősen behatárolta a menet teljesítményt.)

- *Erdőtelken a templom és az udvarház, Pusztafelsőtelken a csárda szilárd épület.* (A masszív épületek hadászati jelentőségét, a kor haditechnikai színvonalán nem szükséges magyarázni. Ezért került bele a jelentésbe.)

- *A falu közelében egy mocsaras tó található. Nincs jelentősége.* (Nyilvánvalóan az Éger lápot jelöli az írás. Mivel azonban a felvonulási utakat nem keresztezi, így katonai jelentőséget nem tulajdonítottak a mérnökök falunk egyik nevezetességének. Szemben más falvak ereivel, mocsaras területeivel, melyet száraz nyári, és esős őszi és tavaszi időben is elemeznek.)

- *A rétek szárazak.* (A falut övező rétek és mezők állapotáról szóló jelentés arról tudósít, hogy nem voltak ezek vízjárta területek, már akkoriban sem. Alkalmas volt a környék a katonák felvonulására, táborozására, gyakorlatozására.)

- *Az itt található mellékutak, és utak jók.* (Hasonlatosan a mezők állapotához, itt is elsődleges szempont a katonaság minél könnyebb mozgatása. Ezen túl megtudjuk, hogy bizony településünk úthálózata megfelelt a kor színvonalának.)

- *A délre lévő magaslat uralja.* (Egyértelműen a Strázsapartról van szó. Innen figyelemmel lehetett kísérni a falut, de az egész környéket is, gyakorlatilag minden irányba. Hiszen ekkor még nem határolta akácerdő a falut Heves felé. Ez a térképen is megfigyelhető. A későbbiekben a Kápolnai csata idején ki is használják ezt a megfigyelő pontot a császári csapatok.)

Az itt ismertetett feljegyzések az 1780-as években készültek, és szerves egységként kell kezelnünk a Ratióval és az Urbáriummal, még akkor is, ha különböző területeket jelentenek. A Habsburg ház berendezkedését mutatják. És meg kell vallani tehetséges és okos kifundálókra utalnak. De a kifundálás azonban nem volt elég az elindított folyamatot mindig karban kellett tartani. Ennek a példái az elkövetkezőkben a többé-kevésbé rendszeres összeírások, amelyek ugyan őseink ellenőrzését, és járomban tarását szolgálták a közigazgatás jelszava alatt, ugyanakkor a fenn maradt írások hű képet közvetítenek, településünk adott idejű állapotáról. Itt van mindjárt az 1787-88 –as összeírás. Ezek szerint a következő viszonyok uralták a falut:

<i>telkesjobbágy</i>	98
- <i>fiú, 16 éven felül</i>	94
- <i>leánya, 16 éven felül</i>	10
- <i>testvére</i>	14
<i>házas zsellér</i>	87
<i>háztalan zsellér</i>	5
<i>szolga</i>	44
<i>szolgáló</i>	---
<i>saját ökör</i>	206
<i>kölcsönvett ökör</i>	1
<i>hizlalt ökör</i>	---
<i>fejős tehén</i>	187
<i>meddő tehén</i>	62
<i>tinó, borjú</i>	351
<i>hámos ló</i>	384
<i>ménésbeli ló</i>	1
<i>csikó</i>	17
<i>sertés</i>	124
<i>juh</i>	349
<i>adóztatott ház</i>	184
<i>szántó (kishold)</i>	1460
<i>rét (kaszás)</i>	430
<i>szőlő (kapás)</i>	175

<i>legelőre járó nagyobb marha</i>	1214
<i>legelőre járó kisebb marha</i>	413
<i>kézi munkás</i>	70

A lista böngészésre jó lehetőséget kínál, a magam részéről csak azt szeretném ezzel kapcsolatban kiemelni, hogy, a lajstrom a családfőket számlálja elsősorban, ugyanakkor egy évvel korábról tudjuk hogy a falu lakossága 1917 fő volt. Ez gyakorlatilag 6-8 gyermekes családokat jelent. Szegénység ide, - szegénység oda, őseink tettek is azért, hogy ez a falu és ez az ország erősödjön, gyarapodjon. Volna mit tanulni tőlük. Ma összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között élve, bizony az egoizmusunk miatt apasztjuk kevés gyermekünkkel egyre csak ősi nemzetünket, erősítve ezzel idegen nép térhódítását apáink földjén. S hogy ez a magas gyermeklétszám nem találgatás és logika eredménye vizsgáljuk meg a grófi családot ez idő szerint. Gábor gróf kétszer házasodott. Első felesége Buttlar Erzsébet volt akivel 1754 VII. hó 27.-én kötött házasságot Sallgallenben. Ebből a házasságból 14 gyermek született 1755 és 1774 között. Valamennyien Erdőtelken születtek. S noha többen nem érték meg a felnőttkort, sőt, csecsemőként elhunytak, a 14 gyermek az azért mégis 14 gyermek. Tiszteletet parancsol. Ebből az adatból kiindulva feltételezni lehet hogy egyéb családoknál sem volt más a helyzet. A falu gyarapodásának a betelepülés mellett ez volt a másik kulcs momentuma. A 14 Buttler gyermekből aztán lesz, akiből angol lordné válik, lesz bárdányi birtokos, és lesz az 1773. II. hó 25. –én született *János*, aki erdőtelki birtokosként futja be földi pályáját a család történetében utolsóként. Érdekes, és megdöbbentő adat hogy ennyi utód után is ezzel a generációval mag nélkül hal ki a Buttlerék ezen ága. Bár az is igaz, hogy a négy született fiúból csak kettő éri meg a felnőtt kort. Lajos Gábor, aki 1791-ben hal meg Bárdányban 45 évesen, és a mi János grófunk, akiről beszélünk még a későbbiekben. Apjuk, Gábor második házasságából, amit Nagy Borbálával köt, nem születnek utódok.

Ha azonban már a grófi családnál tartunk, meg kell jegyeznünk egy-két dolgot, ami az évszámokat figyelve aktuális.

Az egyik még 1786-ban történik, és alapvetően meghatározza mind a mai napig a falunk életét. Nem biztos, hogy csak a földesúron múlt, de minden bizonnyal neki is komoly része volt benne. Ez a nevezetes dolog az *új temető felütése* a templommal szemben lévő, de minden bizonnyal az akkori házak mögött elhelyezkedő homokos dombon. Azt mondani sem kell, hogy eddig a temető a templom körüli részen volt, a középkor óta, mióta csak templom áll a faluban. A település fejlődése azonban megkövetelte az új temető létrehozását, amely az ősi regula szellemében, de praktikus okokat sem mellőzve a falu legmagasabb, így legszárazabb pontján lett kijelölve. Azóta temetkeznek az erdőtelkiek a mostani temetőbe. Furcsa gondolat? Vajon ki lehetett az az úttörő megboldogult, akit elsőnek vittek ki a faluból fel arra a dombra? Vajon bántotta –e, még a halálban is az a gondolat, hogy egy darabig egyedül lesz, és elszakították elődeitől? Mert nem volt könnyű dolog ez, gondoljunk csak bele. Van valaki a temetőben, aki legelsőnek került oda, pedig az is lehet, hogy utolsó akart lenni a korábbi helyen. És akkor, ki lehetett az az utolsó, aki becsukta a kaput maga mögött a templom cintermében? Megtudtak –e nyugodni ezek a lelkek, a rajtuk, és velük bekövetkezett változás miatt? Vagy egymás kezét fogva, mosolyogva örködnék azóta is a falu fölött, összekapcsolva múltat, jelent és jövőt? Különös, megválaszolhatatlan kérdések ezek. Materialista lélekkel még csak közelíteni sem engednek magukhoz....

S ha már temetőt ütöttek föl a soron következő évszázadoknak és generációknak az egykoriak, hát gyorsan keresztet is állítottak a tetejébe, 1807-ben, hogy ne csak a halál, de a feltámadás reménysége is beleszentelődjön abba a puha, titkokat fedő, elmúlást és felejtést pergető sárgásbarna homokba. A felejtés előtt azonban búcsúzni szokás. Hát emeltek egy keresztet azok a régiek a templom elejibe is, 1787-ben, jelezvén a régi temetőt. Azon korábbi évszázadok elhantoltjai pedig, ott nyugszanak eme fészület alatt, a templomkertben felejtve. De jut még belőlük bizonyára a parókia, és a környező épületek területére is. És ez egyáltalán nem szörnyű dolog, még ha van olyan, akinek első hallásra úgy is tűnne. Szimbolikus a kép. Csak elődeink vállára állva juthatunk egyre följebb, teremtett rendeltetésünk felé. De csak akkor, ha számon tartjuk, és ügyeljük őket. Máskülönben csak lefelé vezet az út. Példákat nem is kell hozni, elég, ha csak napjainkban szétnézünk magunk körül.

De szálljunk vissza a földre a tények közé. Gábor gróf halála előtt még 1789-ben kifesteti a sekrestyét, és „elhelyezik a templom boltívén a rózsát. Nem sokkal ezen események után Buttler Gábor meghal 1792. VII. 20.-án, erdőtelki birtokán. Teste az újjáépített templom kriptájában nyugszik, ahová feltehetően a korábban elhunyt feleségét és gyermekeit is eltemette. Özvegy felesége nem maradt sokáig feketében, nemsokára nőül megy bizonyos Ungváry Istvánhoz, és ezzel kilép a falu életéből. A birtok kezelését az örökösök közül, apja után, János fia öröklí, akinek élete regényes fordulatokban sem szűkölködik, még a nagy író, Mikszáth Kálmánt, is megihlette, bár házasságának lefolyása nem úgy volt igaz ahogyan azt a Különös házasság című közismert regényében olvashatjuk.

Hagyjuk azonban János urunkat egyenlőre békességben, és nézzünk szét a falu porosabbik részén, hiszen a XVIII. század utolsó évtizedében följegyeztek néhány dolgot, amit mint érdekes epizódot a faluban történt események közül meg kell említenünk.

Itt van rögtön egy érdekes eset 1791-ből. Kicsi ízelítőt kaphatunk abból, hogy milyen is lehetett a viszony a kastély világa és a falu népe között. Adva van egy jámborságában ártatlan derék néglábú, az uradalmi kocsmáros, Gyarmati Józsefnek a lova. És adva van az uradalom pompáját és szórakozását szolgáló fácános, (még manapság is ekként emlegeti ezt a területet) amire ez az elbitangolt paripa nem volt tekintettel. Annak rendje és módja szerint, ahogy ez törvényszerű, betévedt a tiltott területre ez a szerencsétlen állat. Nosza, kapta magát rögtön a gróf német vadászinas, és mert kihajtani rest volt a paripát, hát kardot vont iziben, és abba' helybe levágta a lovat. Ügyes ember volt ökelme az már szent, hiszen egy szál kardal egy akkora állatot egyes - egyedül elpusztítani nem volt kis teljesítmény. Bár igazából nem érthető a buzgalma, hiszen a lovak a legritkább esetben szoktak fácánokat ebédelni, a lelegelt fű meg általában ki szokott hajtani a természet örök rendje szerint. Jellegző eset. A gróf, ahogy az elegáns, német inast tart a vadászathoz, és az általa birtokolt területre ahol a szórakozásra szánt fácánokat nevelik, engedély nélkül senki és semmi sem teheti be a lábát. Lehet, hogy még a kocsmáros is ott hagyta volna a fogát, ha éppen arra keresi az elbitangolt jószágát. Az minden esetre biztosra vehető, hogy a ló értéke sokszorososa volt az okozott kárnak. Egyértelmű megszállói üzenet. Nem gazda, de uralkodói szemlélet. S bár a megye elé került az ügy, az örök igazság szerint a földi bíróságok előtt a szegény embernek soha sincs igaza. Az úr mindig úr marad, még ha gazember, akkor is.

S hogy a két fogalom nem zárja ki egymást, arra álljon itt egy újabb bizonyíték, bizonyos *Hoxinger János Domonyon lakó zsidó* levele kapcsán.

„Ez folyó 1792. esztendőben Erdőtelken gr. Butler Gábor urtul egy boltot 30 forintokban kiarendálván, az felét még előre le is tettem. Minthogy pedig ezalatt az Felsőség Kegyelmes rendelése által ezen Heves vármegyéből az egész zsidóság kitiltalmaztatott s így én is tovább Erdőtelken meg nem hagyatván, kéntelen voltam fél esztendő után más helyre venni a lakásomat. Ottlététem alatt a grófok, 56 Ft. portékát vásároltak nálam, de árát ki nem fizették, egyik a másikra igazít.”

A károsult zsidó kereskedő kéri a nemes vármegyét, hogy szedje be az elmaradt járandóságait a grófoktól. Azonban itt lehet egy kis tévedés, hiszen mikorra ez az ügy a vármegye elé került az idősebb gróf már feltehetően halott volt. Tekintettel arra, hogy júliusban meghal. Ezért csupán a fiatal János gróf a számon kérhető. Könnyen lehetséges, hogy a haláleset miatt feledkeztek meg a tartozásról, azonban semmi esetre sem úri gesztus egy akkora vagyonnal rendelkező családtól, mint a Buttlerek, hogy a szatócsboltban tartozásuk legyen és a tartozás kiegyenlítése miatt a vármegyéhez kelljen fordulni, a károsultnak.

Azonban ha már a zsidóságnál tartunk, emlékezzünk meg róluk is valamelyest. A magyarországi zsidó diaszpóra a XVIII. század folyamán kezdett betelepülni országunkba. Bár szörványos megemlítésük már a középkorban is előfordul. A nagyobb, tömeges betelepülés a főntebb említett században megy végbe. Két irányból történik, Cseh-és Morvaország felől, innen vagyonos izraeliták telepednek be, főleg a Dunántúlra, és keletről a Habsburg Birodalomhoz került galíciai területekről, a házaló, árus, de egyébként nem nagy gazdasági erővel rendelkező szegényebb réteg. Erdőteleken feltehetően galíciai eredetű betelepülőkkel kell számolnunk. Megtelepedésüket a birtokos osztály örömmel fogadta, hiszen olyan szolgáltatással jelentek meg a falu életében, ami addig hiány volt. A boltokat a kocsmákat és a szeszfőzést rövidesen már ők intézik. Bár az is igaz hogy nem volt teljesen zavarmentes a megtelepedés folyamata hiszen az előbbi ügy is megemlíti egy kitiltást a megye területéről. Fáy alispán szavai szerint a következőkért:

„...mióta a türelmi patens folytán a zsidók a megyébe szabadon bejöttek, több falvakon a pusztulás és szegénység tetemesen észlelhető, mire határozatot, hogy a zsidók 1791.jan. 1-től a megyéből távozzanak el.”

Sokáig azonban nem volt érvényben a tiltás, hiszen nem sok idő múlva már találkozhatunk velük településünkön. Falunk életében a XVIII. századtól a holocaustig kísérhetjük őket nyomon. Az első Erdőtelken született zsidó ember, bizonyos *Adler Ábrahám*, akit 1793-ban anyakönyveznek. (A későbbiek folyamán a zsidó közösség gyarapodása, szinkronban a környék, és a ország viszonyaival Erdőtelken is megfigyelhető, sőt imaházat is épített magának a XIX. század folyamán csaknem 100 fősre duzzadt izraelita populáció.) Adler Ábrahám leszármazottai a későbbiekben fontos pozíciókra tesznek szert a környéken, példaként legyen elég hogy a későbbiekben nyomdát működtetnek a járási székhelyen.

Visszatérve azonban a XVIII. századi epizódokhoz a falu életéből, egy kissé előre kell szaladnunk, noha dátum szerint most már János gróf volna az aktuális. Előtte azonban pillantsunk bele a közgyűlési iratokba ismét, 1799-ben, ahol egy szinte blőd esettel találkozunk, ami arról győz meg minket, hogy nincs új a nap alatt. Az emberi irigység és törtetés, nem napjaink terméke.

„ Az erdőtelki borbély –sebész, Szucsi Ferenc, Keszlerfi megyei sebésznél panaszt tesz az erdőtelki jegyző felesége ellen, mert a jegyzőné a faluban házról-házra járva csábítja el a borbély által kezelt betegeket azzal, hogy a borbély által bekötözött betegeket újból – „szakszerűbben”- átkötözi. A borbély 24 éve látja el a sebészmesterséget.”

Hát, a fene tudja. Egy negyed évszázad mesterségét megkérdőjelezni, nem valami okos dolog. Bár az is alapvető tény hogy az orvostudomány napról-napra fejlődik. Mégsem hinném, hogy ha nem jegyzőné lett volna az ártatlan lélek, meg merte volna tenni azt, amit itt panaszolnak a fejére. Ez sem új dolog tehát. Vannak emberek akik valamiféle, vélt vagy valós pozíció miatt azt gondolják hogy megtehetnek olyan dolgokat is ami másnak talán tilos. Tegyük is a fiókba a jegyzőt, és feleségét, úgy ahogy vannak, hiszen léteznek olyan emberek is akikre nem érdemes szót pazarolni. Íme. Ellenben kalapot kell emelnünk Szucsi uram előtt. Tépést csinálni, sebet kötni soha sem könnyű feladat, kivált nem volt az akkoriban. Arról sajnos nem

szól az írás hogy mindezt, itt falunkban szolgálta-e végig. Ha nem, akkor is tiszteletet ébreszt. Ha pedig nálunk, akkor föl se tedd a főveget barátom.

Nos, hát akkor János úr.

Itt született településünkön, 1773 február 25.-én a család utolsó előtti gyermekeként, és a keresztségben a János Benedek Vilmos nevet kapta. Iskoláit, ha igazak a feljegyzések, akkor az egri szemináriumba végezte. Erről némi utalást akkor kapunk mikor bizonyos Kalász János nemes ifjú panasolja miszerint:

„Még 1789-ben gr. Butler Gábor fia gr. Butler János mellett, amidőn itten az egri semináriumban lakván, oskoláját, vagyis tanulását folytatta, akkoriban mellette két hónapig szolgálatot tettem.

Az inas kapott ugyan kosztot a semináriumban, de bérét az apa nem fizette meg.”

Eddig a közgyűlési feljegyzés. Feltételezhetően igaz a hír, mert nem foglalkozott volna a vármegye egyébként az üggyel. Azon túl, hogy értesítést kapunk arra vonatkozóan, hogy a falu néhai ura tanulmányokat folytatott, azon túl ismét egy olyan váddal találkozhatunk, amit korábban már láthattunk a családdal kapcsolatban. Nevezetesen hogy bizonyos járandóságokat nem fizet ki a jogosultnak.

Nem sokkal ezek után, mindössze három év múlva, az apa elhalálozása után, János gróf és testvérei apa nélkül maradnak és a családi birtok osztatlan közös tulajdonát, az erdőtelki, hanyisi, birtokokat, az egri házat és szőlő birtokokat a 20 esztendő János kezeli. Nem lehetett azonban valami jó gazda ez idő tájt, hiszen folyamatosan nagy adósságokba keveredett, olyannyira hogy 1795-ben egyik hitelezője gr. Keglevich Károly lefoglalta a tartozás fejében falunkat. Előtte azonban meg kell emlékeznünk János grófunk házasságáról Döry Katalinnal, ami nagyszerű írónkat, Mikszáth Kálmánt is regényírásra készítette. A valóság azonban igen messze esett a regényben leírtaktól, ha hihetünk a feljegyzéseknek. A nevezetes házasság 1792. febr. 5.-én történt, még az öreg gróf életében, és semmi fantasztikumot nem tartalmazott.

„Kiderül, gr. Buttler Jánost nem hogy kényszerítenék volna, kapuk, ajtók bezárásával, mellének szegzett fegyverrel, a házasságra, hanem ellenkezőleg, még épp ő sürgette azt türelmetlenül, szinte erőszakos módon. Alaptalannak bizonyul az az állítás is, hogy Buttler «rögtön» az esküvő után beadta a válókeresetet. A felek a házasság megkötése után két évig békességben éltek együtt. Csak ezután következett be, hogy a kölcsönös féltékenység és a laza erkölcsű s már ifjabb korában is fegyelmezetlen férj viselkedése teljesen szétdőlt a családi békét s lehetetlenné tette számukra az együttléte.

A válóper s az ennek kapcsán keletkezett tartásdíjperek, melyeket a pénz folytonos devalvációja idézett elő, váltakozva foglalkoztatták az egri, a primási, csanádi és kassai szentszékeket. Az első elválás után a felek egy ízben összekerültek; de az együttlét csak néhány hónapig tartott, mert Buttler brutális és zsarnoki bánásmód után kiutasította feleségét a párdányi kastélyból, s most már a házasság érvénytelenítésének a gondolatával kezdett foglalkozni. Alapot azonban sehogy sem sikerült találnia; mígnem – csak hogy szerencsétlen házassága bilincseitől szabaduljon – 35 évvel a házasság megkötése után, mikor annak koronatanúi már nem éltek, azzal állt elő, hogy őt annak idején törbecsalással, foglyul ejtéssel s felesége apjának, Döry Gábornak életveszélyes fenyegetéseivel kényszerítették feleségül venni Döry Katalint. Tisztában lévén azzal, hogy igaz úton célt nem érhet, jó pénzen megvesztegetett tanúkkal igyekezett mindezt bizonyítani. A tárgyalás folyamán kiderült állításainak valótlanúsága. Saját tanúi közül többen voltak, akiket lelkiismeretük készítetett hamis vallomásuk visszavonására és a megvesztegetés bevallására.”

Az idézőjel és a dőlt betű azt mutatja, hogy egy átemelt szöveggel van dolga az olvasónak, azért tartottam szükségesnek ezt ebben a formában elétárni mivel a szerzője, bizonyos Dr.

Döry Ferenc, és ebből kifolyólag némi elfogultságot feltételezhetünk az illetőről. Bár nagyon mellé nem foghatott, hiszen a korabeli periratok és újságcikkek feldolgozásával gyűjtötte az anyagát, a családja egy évszázad múltáni tisztázására.

Ennek a nevezetes elhíresült házasságnak volt egy másik hozadéka is. Nevezetesen az, hogy az arra kíváncsi lélek, megnézheti Dobó István sírkövét az egri vár múzeumában. Ez azonban majd csak jóval később, az 1830-as években lesz aktuális.

Most még csak ott tartunk hogy a fiatal gróf nem jól gazdálkodik, súlyos adósságokba keveredik, és hitelezői már birtokát is lefoglalták. Ennek következtében Buttler országos csődöt hirdet maga ellen, és a kezelésére bízott javakat nővérei hozzájárulása nélkül eladta Fáy István megyei alispánnak. Testvérei természetesen ezt nem nézték jó szemmel, és erélyes tiltakozásuk hatására az adásvételt hatálytalanították. Ezek után Fáy bérbe vette falunkat Buttler-től. Az elkövetkező időkben ő húzta a hasznot a faluból. Természetesen a kegyúri jogokat is ő gyakorolta a templom és a Hanyi kápolna fölött. 1801-ben zászlóképeket festetett, amelyért a piktör a templom számadások szerint 7 forintot kapott. Ugyanakkor vita támadt a tulajdonos és a bérlő között 1806-ban, miszerint a sekrestye fölé épített oratórium romos állapotú, amit Fáy le akart bontatni, de Buttler ezt nem akarta engedni, hiszen elődei építették. S noha az érsekség a lebontását rendelte el, erre nem került sor, hiszen mind a mai napig látható. A hanyi kápolnának is van emléke Fáy alispánról, hiszen a Szent Vendel szobrot ami a mai 31-es számú főút mellett áll a kápolna közelében, 1809-ben szintén az említett alispán készítette. 1809 július 26.-án szentelték föl a búcsú részeként. Minden bizonnyal a Hanyin átvezető „kőhídnál” állt eredetileg, hiszen így említik a korabeli feljegyzések.

Mindezen dolgok mellett, azért a mindennapi élet is folyik a faluban, és hogy az egykori határvitának volt néni hozadéka. Hiszen azt olvashatjuk 1802-ben hogy a község határait bizonyos *Sartory József* mérnök a falut a Vérhalomtól elindulva körüljárja, és 157 határjelet újít meg. Ezek szerint ebben az időben a következő szomszédokat tartották nyilván:

Felsőerdőtelek puszta, Hanyi puszta, Dormánd, Besenyő, Szárazbő, Tenk, Heves, Alatka, Bod, Kál.

A határjelek azonban a következő megnevezett határrészekeken vannak: *Vérhalom*, ahol a leírás szerint vannak szőlők és kukoricás. A *Fácányos úton* is vannak jelek, úgyszintén a *Csörszároknál*, a *Sashalmon*, a *Kisároknál*, az „*Arok partyán*”, a *Magos* határon, *Szöghatáron*, *Kőhatáron*, a *Hanyi ér töltésén*, *Hanyi partján*, a *Gödör határon*, valamint a *Golyóbis halomnál*.

S ha már itt tartunk emlékezzünk meg némileg a Fáy családról is, ha már egyszer elénk hozta őket az idő. Éppen olyan régi család, mint annak idején az Erdőtelkiek voltak. Csak szerencsénk folytán nem vesztett magjuk az évszázadok folyamán. Egyszerű nemtelen sorból kerülnek megnevesítésre, abban a zavaros tatárjárású időkben. Történik ugyanis, amikor a muhi csata után a király menekül a tatárok elől, a Fáy-ak őse, illetve ősei, a király fáradt lovát a sajátjukra cserélték, hogy IV. Béla király friss lovon tudjon menekülni a nagyon is elszánt mongolok elől. Ez a tett is hozzájárult ahhoz, hogy a király nem került tatár kézre, és ezt nem felejtette el a király a vész elmúltával. Nem hiába mondják a hozzáértők, hogy a muhi csata vérvizatarában nemesi családok csillaga hullott és emelkedett. Íme, itt a beszédes példa a Fay család jóvoltából. Ezen család leszármazottja veszi bérbe falunkat, a hódítóként ide érkezett Buttlerektől.

De hogy szegény német birtokosunkat se bánssuk nemtelenül, meg kell említenünk hogy igen nagy szolgálatot tesz majdan a hazának mikor is, komoly felajánlásokat tesz a század harmincas éveiben elsősorban a magyar tisztképzés terén konkrétan a Ludovika javára. Most azonban még csak a század elején tartunk. Fay a bérlő akitől az idők folyamán, a 20-as években visszaváltja faluját Buttler János. Hozzá kell tennünk hogy ezek az idők igen nehéz

feladatot róttak a falu lakosaira, no nem a birtokos váltás miatt, hiszen a jobbágnak szinte mindegy volt hogy kinek fizeti a járandóságát, hanem Napóleon miatt. Hogy hogyan kerül ide Őkelme? Hát az még ott kezdődött valamikor, mikor a rendek még Mária Teréziának ajánlották „életüket és vérüket”. Jött aztán a korzikai, és Franciaország élén perpatvarba került a Habsburg Birodalommal. Egyrészt a háború is nehézségeket jelentett, hiszen katoná az mindig kellett, és azt mondani sem szükséges, hogy nem az ajánlatot tevő főurak vére folyt a csatamezőkön.

Ezen túl a napóleoni háborúk elmúltával, komoly katonai beszállásolással találta magát szembe sok más faluval egyetemben, településünk is. Utalásokból tudjuk hogy hasonlatos volt a helyzet, mint a török kiűzése utáni állapot, amikor több katonát is a falu nyakára tettek szállás és etetés végett.

Minden nehézség ellenére van pozitív dolog is a krónikákban erről a korszakról. Fényesen bizonyítva a kételkedőknek hogy a világ mégsem fehér és fekete. Itt van mindjárt a templom és a Hanyi kápolna dolga.

Az 1812. évi canonica visitatio dicséri templomunkat a tetszetős fali képei miatt, amely a szent kereszt titkát ábrázolja, az ószövetségi kígyótól a megváltás befejezéséig. Említik, hogy három harang van a toronyban, és hogy Fáy Bertalan zálogbirtokos igen szép finom mivű ezüst úrmutatót ajándékoz az eklézsiának.

Nem sokkal ezek előtt, a pusztai kápolnára nem jártak jó idők. A szinte százados épület rossz karban volt. A tető beszakadással fenyegetett, és életveszélyes volt a kápolna állaga. Buttler János vállalta magára a helyreállítását. Mindez 1810 –ben meg is történik. Szinte teljesen lebontják a hajót és újjáépítik, (a szentély boltozata megmaradt) valamint egy előcsarnokkal toldják meg, és tornyot emelnek a tetejébe, amit papakővel fednek. Vagyis a kápolna ekkor nyeri el a mostani formáját. A munkákat Buttler megbízásából Zwenger József egri kőművesmester végzi 500, az ácsmunkát bizonyos Sindelár István hevesi ácsmester 120 forintokért. Amelynek végén a kápolna jóval mutatósabb lett mint volt korábban noha a végleges oltárkép csak 1869-ben készül majd el.

A feljegyzések szerint a falu lélekszáma ekkortájt, 1816-ban 2075 fő. Folyamatos de nem túl gyors szaporodást figyelhetünk meg a falu lélekszámában. Hiszen a korábbi adat szerint 1786-ban 1917 fő volt. Ez a járványokat is figyelembe véve arra felé mutat, hogy a nem számolhatunk ez idő szerint már komoly betelepítésekkel. A lélekszám növekedés természetes szaporodásra mutat.

De igen régen beszéltünk a felsőerdőtelki részről. A falu ezen részén, nem kizárólagos birtokos Buttler. A tenki birtokosok is rendelkeznek javadalmakkal az említett részen. Először a már korábban említett Gellén család, majd a későbbiekben a Gyulaiak. Mint arról ez idő tájt egy levél is beszél mit az elhunyt Gellén Julianna felsőtelki birtokainak adósságrendezése okából írnak meg 1816-ban. Érdekes kérdés vetül fel ebben a viszonyban. Amíg a Tenken birtokos családokat vizsgálva, házasságok kapcsán rokoni kötelékek is kialakulnak, ami érthető is hiszen nyilvánvaló hogy megfelelő „party” nem sok akadhatott a környéken, addig semmi ilyenfajta közeledést nem láthatunk a tenki birtokos családok, és a Buttlerek között. Semmi adat nem utal arra, hogy a közeli lakóhely szoros kapcsolatot is jelentett volna az említett családok között. Bár való igaz az is hogy a hevesi múzeum levéltárában megtalálható dokumentumok csupán a XIX. századi viszonyokat tárják föl előttünk, amikor a Buttlerek csillaga hanyatlóban volt. Hiszen Buttler János grófnak nem születtek utódai, és az adósságok is fojtogatták, ami nem választható el viharos magánéletétől. Noha megpróbálkozik olyasmivel amit az első Buttler –a még várparancsnok János – is megtett hogy a név fennmaradása okából távoli rokont honosít és rátestálja a vagyont. Ez azonban nem valósult meg. Ez falunk gazdasági életébe is nyomokat hagyott elég ha a gazdasági följegyzéseket megvizsgáljuk. Az első Fay bérlet után 1824-ben, amikor visszakerül a település ismét Buttler kezelésébe, az úrbéri szabályozás ürügyén a gróf újra osztatja a majorsági és a jobbágyi

földeket, ami során meglepő módon, a parasztok földjei a rossz minőségű homokon lettek kimérve, a majorsági földek pedig a fekete részen. Ez azonban még nem volt elég, hanem még az amúgy is sovány jobbágyi földekből Buttler 500 holdat elcsippentve, ott is majorsági táblát alakított ki. Az úrbéri földek között található, amúgy használatlan „fenekeket”, laposokat, pedig csak bér ellenébe engedte át művelésre, az arra igényt tartóknak. Szüksége volt magas jövedelemre adósságai rendezéséhez, amit csak birtokaiból tudott kisajtolni, noha a későbbiekben talán némi lelkiismerettől is vezérelve óriási adományokat tesz elsősorban a honi tisztképzés javára, nem hazudtolva meg végül családjá katonai hagyományait.

Erre az időre hősünk már birtokolja Dobóruszkat is, ahol az egri várvédő Dobó István csontjai pihennek. Ez több okból is érdekes. Egyrészt láthatjuk, hogy miként néhány évtizeddel korábban a bárdányi birtok megszerzésével a család nem kizárólag erdőtelki birtokosnak számít, másrészt egyéb hozadéka is van, noha ez nem kizárólagosan helyi érdekesség. Ha valaki napjainkba bemegy Eger várába, ott megnézheti a várvédő Dobó síremlékét, ami első ránézésre nem is minden alap nélkül való dolog. Azonban hogy ezt itt, és nem Dobóruszkan lehet megnézni, abban bizony grófunk keze van. Ilyen tekintetben lehet erdőtelki vonatkozásának is említeni az esetet. Történt ugyanis, hogy amint azt már említettük, birtokosunk perben-haragban volt feleségével, akitől minden eszköz igénybevételével el akart válni. Annak idején azonban ez nem volt egyszerű dolog. Magas egyházi hozzájárulásra volt ehhez szükség. Ez idő szerint 1833-ban Pyrker László volt az egri érsek, aki nagyon csodálta az egykori várvédőket, és minden óhajta volt valami relikvia a várvédő Dobótól. Buttler hogy az érsek jóindulatát elnyerje a válóperhez, elhatározta hogy elhozza a halott hős síremlékét, és az érseknek ajándékozza. Azonban bármennyire is birtokos volt ökelme Dobóruszkaiban, ezt még neki sem lehetett volna megtennie a ruszakai emberek ellenállása miatt. Ezért egy nyári napon, mikor a falu minden valamire való embere a réten aratott, egy szekér állt meg a templom előtt és észrevétlen csendben gyakorlatilag kilopták a síremléket a faluból. Néhány faluban csellengő gyermek volt a tanúja a dolognak, akik nem is igen értették hogy mi is történt tulajdonképpen, ezért csak másnap derült ki a dolog de ekkorra már a síremlék messze járt, és rövidesen meg is érkezett Egerbe. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az érsek kompromittálónak ítélte a dolgot, és nem választotta el a grófot a feleségétől, ugyanakkor nem is küldte vissza a síremléket, ezért látható mind a mai napig az egri vár kiállítótermében. Buttler részéről nem lehet tudni, hogy ez volt –e az utolsó csepp a pohárban a katolikus egyház részéről, az azonban tény, hogy a sorozatos válóperi csalódások miatti haragból kifolyólag, kilépett a katolikus vallásból és református hitre tért.

Az anyagi helyzet miatt rövidesen újabb Fáy bérletre került sor 1837-ben. Ekkor öt esztendőre ismét Fay veszi kézhez a falut. Ekkor a jobbágytság azt kéri hogy különítsék el a jobbágyi földeket és legelőt, mivel Fay Sámuel is tovább akarta csipkedni az amúgy is megnyirbált jobbágyi földekből. Valamint a hírek szerint a bérlő 3000 birkát akart tartani a közös legelőn, ezért a gazdák a sok földosztástól - elvételtől megkeseredve, arra kérik a vármegyét hogy különítse el a legelőterületeiket a majorságától.

Élete végén grófunk múlhatatlan érdemeket szerzett a magyar tisztképzés megalapításában, hiszen több mint 126000 forintos alapítványt tesz a Ludovika javára. Sőt más adományokkal is hozzájárul az ország építéséhez, modernizálásához, melyről maga Kossuth Lajos is meleg szavakkal emlékezik meg.

„Erdőteleken 1835. évi május 18-án kelt alapítólevelével 126.666 pengőforintot ajánlott meg ez intézetre, mely alapítvány az 1812. évi 2. t.-cikkbe iktatott korábbi alapítványával az akkori tervzet szerint 20 ifjú eltartására volt elegendő. E 20 alapítványi 606helyre a bemutatás jogát 13 vármegye között osztotta meg akként, hogy Heves, Ung, Pest, Nógrád, Bihar, Borsod és Szabolcs 2-2, Gömör, Zemplén, Abaúj, Torna, Bereg és Ugocsa 1–1 ifjút mutathassanak be. Az országgyűlés ez alapítványt az 1836. évi 40. t.-cikkkel az ország

törvényei közé iktatta, a vármegye pedig hálából megfestette a nagylelkű gróf életnagyságú arcképét. (...)”

„Gr. Buttler János ezelőtt hat évvel a' marmaros-szigethi reformatum lyceumban a' hazai jog magyar nyelven tanítására 16,666 vft 40 kr. alapítványi 101tőkével egy oktatószéket alapított. Azonban az alapító grófnak az intézet, mint a' magyar nyelvnek hazánk keletéjszaki részén egyik védőfala iránti nagylelkű gondoskodása itt még meg nem állapodék; mert a' nemeskeblű gróf a' tanítót állandó lakhelylyel is ellátni kívánván, e' részben Marmaros megyének lelkes másodalispánját csebi Pogány Károly urat kérte meg, hogy czélszerű lakot szerezni szíveskedjék, ki csakugyan vásárolt is a' mult év kezdetén egy nemes telken lévő czélszerű házat, melly után házi kert, néhány szántó föld, 's kaszáló is van, 10,000 vfton, igen jutányos áron; de minthogy az épületeknek helyrehozására 's némelly hiányzóknak újból építésére bizonyos pénzösszeg még szükséges volt, az alapító gróf azoknak fedezésére a' 10,000 vfton felül minden kérés nélkül önkénytes nagylelkűséggel még 1000 vftot küldött. – Az épületek a' fáradhatlan buzgalmu Pogány Károly felügyelése alatt elkészítettvén, immár állanak, 's némelly új részek kivételével már használhatók is. – Áldás a' nagylelkű grófra, ki korunk története méltán tisztelhet 's tisztelhetend e' czimmel: „az alapító Buttler”! de áldás az alapítvány buzgó végrehajtójára is! „

– „A' pesti protestans főiskola létrehozásában munkálkodó választmány igen kedvesen lepetett meg a' már annyi 's olly nagyszerű áldozatokat tett hazafinak, bardányi bróf Buttler János ömgának, f. é. febr. 28-ról küldött kegyes alapítólevele által; melly magát 's küldőjét feldicsőítő levélnek, hála jelül itt egész terjedelemben közlése mellett, nincs szükség sok ékes szókkal magasztalásra; mert az „alapító gróf Buttler”-nek az ifjuság nevelése körül tett érdemei Magyarhonban halhatatlanok. A' levél így hangzik: „Méltóságos 'stb. – Alig van, mint inkább örülnék, mintha vállalatok, a' következményekben nagyszerűk, 's hazát nemzetet boldogító, álljanak bár kezdetöknél óriási akadályok, dicsőn kivívák, sikerülvők. Ezek egyikeül tekintve én, a' Pesten felállítatni tervezett főiskolának mindkét protestans felekezet egyesült erejéveli létrehozását, – mint csiráját polgári, de különösebben vallásos társaságunk szebb 's magasb jóvóvendőjének: miután méltóságok elnöki jelentésükből – e' folyó hó 26-kán kezemhez érkezettből kitűnnék, hogy a' középponti főiskola létrehozására nézve, a' két felekezetnek már eleve az illető egyházkerületi és egyetemes közgyűlések által jóváhagyott egyesülése valósággal életbe léptetett, legforróbb ohajtásomat látva teljesülve, szíves örömem kijelentése mellett, ígéretemhez hűn, 's méltóságok elnöki nagybecsű megkeresésük következtében, az egyesült pesti protestans főiskolára építkezési költségül ezennel 10,000 ezüst forintot ajánlok, f. e. junius 10-kén lefizetendőket; – 's hogy a' majdan fenálló főiskola hallgató-teremei könnyebben 's lehető gyorsan oktatókkal is elláttathassanak, egyszersmind egy oktatói székre négyszáz ezüst forint évi fizetésre rugó alapítványt tevő szándokomat előlegesen kijelentem. – Fogadják méltóságok csekély tehetségemhez mért ajánlatomat, mint zálogát a' hon 's vallás iránti hő buzgalmamnak 's szeretetemnek. Nem igénylek hirt 's nevet, nem szomjazom a' hiúk dicsőségét; elég tudnom, hogy mint keresztény 's mint polgár, hazafi kötelességemet 70 éves éltöm hosszú során hiven teljesítettem, 's mint ilyen csak égi korona után esengve, nyugton szállok nem sokára őseim hallgató poraihoz! – Egyébiránt magamat szíves hajlandóságiba ajánlott 'stb. – Erdő-Telken, febr. 28-kán 1843. – Gróf Buttler János*”

– „Gróf Buttler Sándor jegyző' követtársa ajánlá; noha tegnap ő indítványozá, hogy ez orsz.gyűlésen honosítás ne történjék, miután az RR. ellenkezőleg határoztak: megvallja szónok, hogy ez egy esetben neki is kivételt kell tennie. A' folyamodónak egyszerű kérelme, 's még inkább bátyjának gróf Buttler Jánosnak szavai – ki ne ismerné e' nevet? – mélyen hatottak rá. Nem volt folyamodónak alkalma eddig érdemeket szerezni, de épen oda van

jelenleg intézve buzgó törekvése, hogy előtte tér, alkalom nyíljk. 'S e' kérdést Buttler János' esedezése támogatja, véteknék tartván csak emliteni is, ha mit nemzete' javára hazafiui kötelességből tón. Buttler János szól ekkép' – mond szónok – ki e' honnak többet áldozott fél milliónál; ő kéri, hogy egyenes férfi örökös' hiányában öcscsét magyarrá tehesse, hogy neve, nemzetsége azon hazában, mellyet olly hőn, olly igazán szeret, éljen akkor is, midőn ő kimult. Szóló követ ugy hiszi, hogy örömmel kell megragadni az alkalmat, illy derék angol vérrel nemesithetni a' magyar aristocratiát, 's reméli egyszersmind, hogy dijt sem fog a' nemzet követelni attól, ki azt már annyiszorosan lefizette. – A' többség engedett e' fölhívásnak, sok megyék' követei letevéen küldöikről, hogy utasításuk' általános szabálya alól, miszerint aranyokon kell osztaniok a' jutalmazást, kivételt engednek azon férfiu' irányában, kinek jótéteményeiben önmagok is részesültek."

Ezek voltak Kossuth Lajos szavai amelyeket a korabeli hírlapokban szentelt birtokosunknak. Mind a szavakban, mind a gróf tetteiben jól látható az 1800-as évek első felének reformhangulata, amelyet adományaisal a legnagyobb magyar indított útjára a korszak elején. Nem ért volna semmit azonban Széchenyi buzgalma ha az arisztokrácia nem tette volna magáévá ezen nemes kezdeményezést. És meg kell bizony hajtanunk a fejünket birtokosunk előtt is, noha családja a történet folyamán bizony idegen úrként érkezett az erdőtelki televényre, és általában nem a jobbágyai érdekében folytatta az uralkodását. János gróf azonban mintha mindent jóvá akart volna tenni élete végének adományozásaival. Isten előtt a lelke, ítéltek fölötte...

Látod kedves olvasó, megint fülön tudtuk fogni a történelmet a településünk pora között. Mert ezeket a haza javára tett adományokat ugyan a gróf tette, de a te őseid áldozatos munkája volt az, ami iskolákat és kultúrát teremtett ebben a hazában. Szépapád verejtéke alapozta meg az említett Akadémiát, és a tanári állásokat Pesten, és Máramarosban. Noha vitán felül áll hogy János gróf jóindulatára volt ehhez szükség, azért mégis őseid munkája volt az, ami az ehhez szükséges pénzt előkerítette. Hiba tehát azt gondolni, hogy a reformkor szédítő tempója csak a pozsonyi és pesti gyűléstermekben és kávézóknak volt utolérhető.

Az utolsó cikkben arról értesülhetünk hogy Buttler gróf élete végét közeledni érezvén örökös után nézett, és ezt legitimizáltatta az országgyűléssel. Ezek után hogy a család fénye fennmaradjon, Buttler Sándor gróf nevű rokonát a bajorországi Haimhausenból magához hívta s miután ez az ő beleegyezésével Borbála nővérének – Barkóczy Imréné bárónénak, – Imre fiától való unokáját Évát nőül vette, 1845. évi pótvégrendeletében szerzeményi javainak örökösévé tette.

Mindezeket megelőzően azonban 1842-ben Erdőtelek faluja visszakerül ismét Buttler kezelésébe. Ekkor Buttler és telkesgazdái között egyezés jön létre, ami szavatolja az elkülönítést és tagosítást így a gazdák földjei jó fekete földben lettek volna kimérve, ezek után a gazdák megelégszenek telkenként 11 hold legelőterülettel. De Udvardi János mérnök figyelmeztetésére, hogy ezen egyezés szerint a majorsági földek a homokra esnek, a gróf az egyezséget visszavonta, és a fekete földeket java részben magáénak tartotta meg, kárpótlásul a legelőket 12 holdra emelte. Az úrbéri elkülönítést 1846-ban hajtották végre. Ekkor azonban már grófunk halott volt. 1845 május 3.-án hunyt el a dobóruszkai birtokán. Pótvégrendeletét, amelyben a honosított Buttler Sándort tette örökösévé, testvérei, és azok leszármazottai megtámadták, de a per békésen végződött. A birtok ezek után a Laskovicsok kezelésébe kerül, ők adják majd aztán el Dr. Kovács egyetemi tanárnak.

Ekkorra azonban már a reformkor hazafias felbuzdulása után igen meleg a hangulat az országban, csak a 1848-as európai forradalmak kellett hozzá hogy Magyarországon is kitörjön a forradalom. Amely szabadságharccá válása után, találhatunk falunkra vonatkoztatott feljegyzéseket.

Ha valaki megtanulta a történelmet, az jól tudhatja hogy a '48-as forradalom tizenkét pontja március idusán, nemzetőrség felállítását is követelte. Meg is kezdődtek az intézkedések a nemzetőrség felállítására vonatkozóan. A nagyobb helységekből, városokból ez viszonylag jól is haladt, azonban a falvak népe egyelőre nem akart mozdulni. Az április 7.-ei szolgabírói jelentésekből tudjuk, a Mátra és Tarna járásokban, (Erdőtelek a tarnai járáshoz tartozott ekkoriban.) „...a nép a szántás vetéssel lévén elfoglalva most illyes intézkedések végett öszve hívni nem lehet.....számos kisebb helyeken a katonaság felőli elfogúlt nézetekből a tudatlan köznép iszonyatot látszik érezni a Nemzeti őrségbe állás iránt...”

Az áprilisi törvénykezés, - amely jobbágyfelszabadítást is hozott, kötelező örökváltság formájában - rendelkezett hivatalosan is a Nemzetőrség felállításáról. Kötelezővé tette és némiképpen szabályozta is a sereg felállítását. Ekkor kezdődött meg a helységek összeírása. Bár a helyi körülmények figyelembe vételére intett Batthyányi miniszterelnök, úgy rendelkezve, hogy a nyílt ellenszenvvel viseltető települések ne legyenek összeírva. Az összeírás kritériumai: 20 és 50 év közti férfiak, ki legalább ½ telekbirtokkal, vagy ennek megfelelő értékű ingatlan kizárólagos tulajdonosai voltak, illetve 100 pengő forint tiszta jövedelemmel rendelkeztek évente. A jobbágyfelszabadítás ellenére úgy tűnik, hogy településünk ez idő tájt meglehetősen ellenszenvvel viseltetett a Nemzetőrség irányába, hiszen Németh Albert, kerületünk alszolgabírójának jelentése szerint, Karácsondot és Kált kivéve mindenütt bizalmatlanságot tapasztalt. Ezért az első összeírásokból hiányoznak településünk adatai. Azonban a május –júniusi összeírások már aprólékosabbak és jól tanulmányozhatók az adott települések följegyzéseinek június 22.-ei állapotát rögzítik. Nem teljesen világos hogy mi változott meg a falvak jelentős többségének hozzáállásában egy hónap alatt, tény azonban hogy Erdőtelken is ekkorira több mint 150 nemzetőrt írtak össze. (A rossz nyelvek szerint némi pénz is járt a föliratkozásért.)

Ezek a következők, sok erdőtelki őseré lelhet ebben a listában:

Adler Farkas 25 éves, házas zsellér, a község ajánlatára vétetett be.

Adler László 30 éves, kocsmáros, a község ajánlatára vétetett be.

Bakos András 38 éves, ½ telkes, beosztása: önkéntes

Bakos András, Ér. 28 éves, házas zsellér

Bakos Antal 26 éves, házas zsellér

Bakos Antal S. 35 éves 1/4 telkes, beosztása: önkéntes

Bakos Gábor K. 28 éves kisbíró, ¼ telkes tisztsége : káplár

Bakos Imre 25 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes

Bakos János 27 éves, házas zsellér

Bakos József ifj. 20 éves ½ telkes

Bakos József K. 28 éves, házas zsellér

Bakos Pál 22 éves, ¼ telkes

Bakos Pál 30 éves, ½ telkes

Barkóczy Zsigmond 46 éves, közbirtokos, tisztsége: kapitány

Batki Imre 35 éves, esküdt, tisztsége: káplár

Batki János 46 éves, házas zsellér

Batki János F. 35 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes

Batki Mátyás 24 éves, ½ telkes

Batki Mátyás 36 éves ½ telkes

Batki Mihály 53 éves, házas zsellér

Benedek János 23 éves, ½ telkes

Bernát Samu 40 éves, mészáros a község ajánlatára vétetett be

Berta Mátyás 20 éves, házas zsellér

Besenyei Ferenc 52 éves, bíró $\frac{1}{2}$ telkes, beosztása: önkéntes, tisztsége: alhadnagy
Besenyei Gábor 26 éves 1 telkes
Besenyei György 52 éves házas zsellér
Besenyei István, Érs. 42 éves $\frac{1}{2}$ telkes
Besenyei István id. 46 éves, $\frac{1}{2}$ telkes
Besenyei István ifj. 26 éves, $\frac{1}{4}$ telkes
Besenyei János 22 éves, $\frac{1}{2}$ telkes
Besenyei János Érs. 48 éves, $\frac{1}{2}$ telkes
Besenyei János H.N. 45 éves $\frac{1}{4}$ telkes
Besenyei József Köz. 42 éves, $\frac{1}{4}$ telkes
Besenyei József S. 42 éves, házas zsellér
Besenyei Mátyás 40 éves, esküdt $\frac{1}{2}$ telkes tisztsége: zászlótartó
Besenyei Mátyás H. 20 éves, házas zsellér
Besenyei Mihály 26 éves, $\frac{1}{4}$ telkes beosztása: önkéntes
Besenyei Pál 30 éves, $\frac{1}{4}$ telkes
Bóta András I. 42 éves, házas zsellér
Bóta István ifj. 20 éves, $\frac{1}{4}$ telkes
Csajbók István 25 éves, $\frac{1}{4}$ telkes, beosztása: önkéntes
Csajbók Mátyás 23 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Csapó György 32 éves, $\frac{1}{2}$ telkes
Csapó János 22 éves, házas zsellér
Csepregi Sándor 28 éves, kis kántor, tisztsége: őrmester
Csillik János ifj. 28 éves, $\frac{1}{4}$ telkes
Csillik Mátyás 27 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Csillik Mihály 35 éves, házas zsellér
Csillik Pál 22 éves, beosztása: önkéntes
Csillik Pál 25 éves, $\frac{3}{4}$ telkes
Csirényi Mátyás 32 éves, $\frac{1}{4}$ telkes
Csordás András 39 éves, házas zsellér
Daru János 40 éves, $\frac{1}{4}$ telkes, beosztása: önkéntes
Daru Pál ifj. 24 éves, $\frac{1}{2}$ telkes
Debreci János 27 éves, házas zsellér
Dobos Mihály 20 éves, házas zsellér
Domány András 55 éves, $\frac{1}{2}$ telkes, beosztása: önkéntes
Domány József 27 éves, tisztsége: káplár
Domány Pál 30 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Farkas Márton 30 éves, házas zsellér, tisztsége: káplár
Fay Sámuel 54 éves, közbirtokos, lakása: Felsőtelek, tisztsége: kapitány
Ferenc József 40 éves, $\frac{1}{2}$ telkes
Ferenc János ifj. 38 éves, $\frac{1}{2}$ telkes
Ferenc József Al. 40 éves $\frac{3}{4}$ telkes, tisztsége: káplár
Ferenc József ifj. 42 éves $\frac{1}{4}$ telkes, beosztása: önkéntes
Ferenc Mihály 27 éves, $\frac{1}{2}$ telkes
Ferenc Mihály 29 éves, házas zsellér
Forgács István 25 éves, $\frac{1}{2}$ telkes, tisztsége: káplár
Forgács János 35 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Forgács József 30 éves, $\frac{1}{4}$ telkes, beosztása: önkéntes
Gyarmati György 55 éves, 162 telkes
Gyarmati Ignác 22 éves, házas zsellér
Gyarmati János Érs. 46 éves, házas zsellér

Gyarmati József 33 éves, házas zsellér
Gyarmati Pál 25 éves, házas zsellér
István István 33 éves, 1! Telkes
Ivicz József 32 éves, harangozó
Káli Balázs 20 éves, ¼ telkes
Káli Bene 20 éves, házas zsellér
Káli János 20 éves ½ telkes
Káli János 22 éves, ¼ telkes
Kalóczkai András 30 éves ¼ telkes, beosztása: önkéntes
Kalóczkai Gábor ifj. 40 éves, 1/4 telkes
Kalóczkai István 32 éves, ¼ telkes, beosztása: önkéntes
Kalóczkai Lajos 20 éves ½ telkes
Kalóczkai Mátyás 38 éves, ¾ telkes, tisztsége: káplár
Kaszás József 30 éves, kasznár, 100 pengő forint jövedelmű, 14. század, alhadnagy, főhadnagy
Kecső János 40 éves, ¼ telkes
Kelemen Balázs 28 éves, házas zsellér
Kis Imre 38 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Kis Nagy János 41 éves, házas zsellér
Koncsik Mihály 27 éves ¼ telkes, tisztsége: őrmester
Kovács Antal 40 éves, ¼ telkes
Kovács Ferenc 48 éves, ¼ telkes
Kovács Ferenc 47 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Kovács Gábor 227 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Kovács János 32 éves, káplán
Kovács János id. 23 éves , ¼ telkes
Kovács József 35 éves, ¼ telkes
Kovács József 26 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Kozma Pál 28 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Kun Antal 43 éves, ¼ telkes, beosztása: önkéntes
Kun Imre 43 éves, ½ telkes
László József 45 éves, házas zsellér
Lisztóczy Ignác 20 éves
Lovász Pál 33 éves, házas zsellér, tisztsége: káplár
Lőcsei József ifj. 25 éves házas zsellér
Macskás Gergely 20 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Majerszki István 28 éves, házas zsellér
Menczel György 50 éves, plébános, beosztása: önkéntes
Molnár György ifj. 22 éves, ½ telkes
Molnár János Ers. 25 éves, ½ telkes
Molnár Márton 46 éves, ½ telkes
Molnár Mihály 32 éves, ¾ telkes, tisztsége: káplár
Nagy András Imre 25 éves, házas zsellér
Nagy András János 27 éves, ¼ telkes
Nagy András József ifj., 26 éves, ¼ telkes
Nagy Antal 51 éves, ½ telkes
Nagy Elek 32 éves, házas zsellér
Nagy Ferenc gulyás 32 éves , ¼ telkes, beosztása: önkéntes
Nagy Gábor 48 éves, házas zsellér
Nagy Gábor 32 éves, házas zsellér

Nagy Imre 45 éves, 1/2 telkes
Nagy Imre 38 éves, házas zsellér
Nagy István 40 éves, 1/4 telkes, tisztsége: káplár
Nagy János S. 29 éves, házas zsellér
Nagy M. Imre 27 éves 1/4 telkes
Nagy Márton 32 éves, esküdt, 1/2 telkes, tisztsége: őrmester
Nagy Mátyás 20 éves 1/2 telkes
Novoszedly János 42 éves, népjegyző, 1/2 telkes, tisztsége: főhadnagy
Olle József 36 éves, házas zsellér
Ország István 32 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Oszlanczi András 20 éves, 1/4 telkes, beosztása: önkéntes
Oszlanczi Antal 22 éves, házas zsellér
Oszlanczi Antal ifj. 28 éves, 1/2 telkes
Oszlanczi Deme 20 éves 1/2 telkes
Oszlanczi Gábor 21 éves 1/4 telkes
Oszlanczi István 38 éves, 1/2 telkes
Oszlanczi István ifj. 36 éves, 1/4 telkes
Oszlanczi József al. 36 éves 1/4 telkes
Oszlanczi József Ers. 35 éves, 1/2 telkes
Oszlanczi József F. 40 éves, 1/4 telkes, tisztsége: káplár
Oszlanczi Mátyás 46 éves, házas zsellér
Oszlanczi Mihály 23 éves, 1/4 telkes
Papp Antal 45 éves, 1/4 telkes
Papp István 27 éves, 1/4 telkes, beosztása: önkéntes
Papp János ifj. 37 éves, gyalog hadnagy, 1/4 telkes
Papp József 27 éves, 1/4 telkes
Papp Miklós 21 éves, 1/2 telkes, beosztása: önkéntes
Pári István 40 éves, házas zsellér
Pelyhe János ifj. 28 éves, 1/2 telkes
Pelyhe Mihály 22 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Péter Antal 33 éves, 1/2 telkes
Péter János 32 éves, házas zsellér
Péter Nagy Imre 28 éves, házas zsellér
Pintér György 22 éves, házas zsellér
Rózsa Gábor 32 éves, 1/4 telkes
Rózsa József 30 éves, 1/4 telkes
Sipos András 20 éves, 1/4 telkes, beosztása: önkéntes
Sipos András 45 éves, 1/4 telkes, beosztása: önkéntes
Sipos János 38 éves, házas zsellér
Sipos Orbán 20 éves, 1/4 telkes
Sötér János 28 éves, házas zsellér
Szeredei Mihály 46 éves, házas zsellér
Szolártsik Gábor 46 éves, házas zsellér
Szőlősi Mihály 35 éves, házas zsellér
Tari Ferenc 36 éves, 1/4 telkes, tisztsége: káplár
Tari Imre 42 éves, házas zsellér
Tari István 26 éves, 1/2 telkes
Tari János 22 éves, 1/4 telkes, beosztása: önkéntes
Tari János ifj. 38 éves, kisbíró, 1/4 telkes
Tari Pál ifj. 35 éves, 1/4 telkes

Topovics Gábor 37 éves, kerékgyártó
Tót István ifj. 35 éves, házas zsellér
Tót János 36 éves, ¼ telkes
Tót József ifj. 35 éves, ½ telkes
Tót Lőrinc 20 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Tót Márton 42 éves, ¾ telkes
Tót Pál 35 éves, ½ telkes
Török Antal 32 éves, ¼ telkes, tisztsége: káplár
Vagner József 40 éves, kántor, beosztása és tisztsége: önkéntes, alhadnagy
Vancsik Imre 42 éves, ¼ telkes, beosztása: önkéntes
Vancsik Imre 40 éves, házas zsellér
Varga András 37 éves, házas zsellér
Varga János 25 éves, ¼ telkes
Varga József 48 éves, házas zsellér, beosztása: önkéntes
Varga Márton 40 éves, házas zsellér
Vas Imre 22 éves, ¼ telkes
Vas István 30 éves, ¼ telkes
Vas Pál 25 éves, kovács
Verebélyi János 45 éves, ¼ telkes, beosztása: önkéntes
Verebélyi József 30 éves, ½ telkes, tisztsége: őrmester
Veres András 22 éves, házas zsellér
Veres József 56 éves, ¼ telkes
Vízkeleti Gábor 26 éves, ½ telkes
Vízkeleti Ignác 20 éves, házas zsellér
Vízkeleti Pál 38 éves, házas zsellér
Zólyomi János 28 éves, ½ telkes

Ők tehát azok a nemzetőrök akiket 1848 június folyamán, a kormány rendeletére településünkön lajstromba vettek. Ez gyakorlati hadba vonulással nem járt, hiszen a Nemzetőrség alapvetően nem erre szerveződött. A fölfegyverzés és ruháztatás igen komoly gondot okozott a magyar kormánynak, és a kiképzés sem volt a fölesküdték részére. Hiszen a Nemzetőrség alakításának idején még nem volt háborús konfliktusban az ország. Sőt, az áprilisi törvényeket az uralkodó szentesítette.

Nem kellett azonban sokat várni a háborús helyzetre, hiszen az ország területén élő nemzetiségek, vélt, vagy valós sérelmeik miatt rövidesen zavargásokba kezdtek, a magyar hatalom ellen, amit a Habsburg ház jól felfogott érdeke szerint kellőképpen bujtogatott is. Legelőször a Délvidék borult vérbe, ahol a szerbek nyúltak fegyverhez, és lángok martalékává váltak a magyar falvak. A válságos helyzetben, haderő hiányában - hiszen a követelések ellenére a reguláris magyar hadakat az osztrákoknak eszükben sem volt hazaengedni – a kormány a Nemzetőrséghez volt kénytelen nyúlni. A hadügyminiszter rendelkezése szerint, ami július 13-án kelteződött, a Heves megyei nemzetőröket a Délvidékre vezényli.

„ Felszólítom ezennel a megye bizottmányát, hogy e rendelkezésem vétele után tüstént a megye nemzetőrsége, a' menyire csak lehet, oly nagy számban Hevesen összegyűljön és onnan Szegeden keresztül a legkitaltebb gyorsasággal Kúlára, a Ferencz Csatorna mellé útnak induljanak, hol b. bechtold, Duna és Tisza közti, valamint a tiszántúli mozgó hadseregi parancsát veendik az illír lázongók miképpen megfékezésére.”

A megye bizottmányi ülése 3000 fő útnak indítását rendeli el július 15-én. A felszólításra azonban mindössze 1000 ember jelentkezett. A szolgabírói jelentések tanulsága szerint a vonakodás oka, a nyári mezei munkák voltak, továbbá az a nem mellékes körülmény hogy a Nemzetőrség létrehozásakor a helybeli rendfenntartás volt a vállalt feladat.

Mivel az eredetileg tervezett sereget nem sikerült kiállítani a megye úgy rendelkezik, hogy a felírt nemzetőrök névsorából sorshúzással 1/4 részt Kúlara vezényelnek. A helyettesítést megtiltották, és szigorú büntetéssel fenyegették meg az ellenállókat. Feltehetően tehát falunk nemzetőreinek legkevesebb negyed része elvonult a Délvidékre, a szerbek elleni harcba. A Tarna járásbeliek, köztük a erdőtelki nemzetőrök augusztus 2-án jelentek meg a hevesi gyülekezőn. A megjelent nemzetőrökből hat századot alakítottak, ami egy zászlóaljot tett ki. A zászlóalj parancsnoka Lenkey Károly volt, Lenkey János testvére. A Szolnokra ért sereg már több mint 4500 főt számlát, a zsold viszont 3000 főre volt megállapítva, ezért a „felesleg”-, a gyöngék és betegek- hazaküldettek. A rendezetlennek leírt Nemzetőrség augusztus 10-ére érkezett meg Temerinbe. Az elkövetkező nem egész négy hét során, itt vettek részt falubelieink a környéken folyó igen véres harcokban. Utolsó ténykedésük Járek sikertelen védelme volt augusztus 29-30-án. Nem tudható hogy hányan lelték ott halálukat, de jelentékenyek voltak a magyar veszteségek azt biztosan állítják a visszaemlékezések. A följegyzések azt is megemlítik, hogy a nemzetőrök harcértéke nem volt mérhető a reguláris katonasággal de különösen a harcok előre haladtával igen bátran küzdöttek, és magját képezték ezzel a hamarosan felállításra kerülő honvédseregnek.

Nemzetőreink nem egész négy hét szolgálat után engedélyt kaptak a hazatérésre. A följegyzések szerint a megyébe szeptember 8-án értek vissza. Közben a kormány számára nyilvánvalóvá vált hogy a nemzetőrség a jelen körülmények között nem tudja betölteni a kívánt feladatot ezért rendelkezik egy állandó hadsereg felállításáról. Heves megyére 600 fő kiállítása és felfegyverzése volt kirendelve, amely már nem érinthette a korábban kimozdított nemzetőröket.

A megye szeptember folyamán 541 főt mozgósított ez ügyben Szolnokra ahol Görgey parancsnoksága alá tartoztak. A felszerelésük meglehetősen hiányos volt, amiből igen komoly nézeteltérés támad a megye vezetése és Görgey között. Sajnos, nem maradtak följegyzések arról hogy ebben a csapatban hányan képviselték falunkat, de biztosak lehetünk abban hogy volt a csapatban falunk szülőtte nem is egy - kettő. Ami falunk vonatkozásában fennmaradt erről a mozgósításról és újonczásról az egy elismervény amit a hevesi múzeum őriz, mi arról tanúskodik hogy a Felsőtelken birtokos de Tenk pusztán lakos Gyulay Pál birtokai után az újoncokra járó anyagi kötelezettségeknek eleget tett.

Nyugtató

Száznegyvennyolc forint huszonnyolc ----- p. pénzben

Mellyeket T. Gyulay Pál Úr

Az 1848: September 27.-én ----- Bizottmányi ülés végzése

folytában az újonczok ruházatára, és fel szerelésére kivetett

százötvenezer ----- T. Heves megyei birtokátul mai nap

kezemhez befizetett, jelesen:

Tenki Javaibúl ---60Ft. 58. ----

Sz. Mariai 12Ft 34. ---- 148 Ft. 28. ---

F. Telki 17 Ft 30. ----

Szárabői 57 FT 26. ----

Görgey Szolnokon szept. 25—én rendelkezik a hevesi 3. századból álló zászlóalj megalakításáról. Szeptember utolsó napjaiban a sereget először Pestre, majd onnan Ercsibe vezényelték. A későbbiekben csatlakoztak a már futó Jellacic-ot üldöző sereghez. A zászlóalj egy része novemberben távozási engedélyt kért, a maradékat beolvasztották a dunántúli mozgó nemzetőrség 2. zászlóaljába. Ez a zászlóalj a későbbiekben a 71. honvédszászlóalj nevet kapta, és a komáromi várőrséghez tartozott. Így ha voltak ebben a maradó csapatban erdőtelki önkéntesek, akkor a komáromi védők között tisztelhetünk földieinket is. Igazán szép történet, nagy kár hogy perdöntően nem lehet utána járni a dolognak.

Mindezen események közben miként az elismervényből is tudjuk, a megyében megkezdődött a felállítandó honvédsereg újoncozása. A kivetés szerint, minden 127 lakos után kellett 2 újoncot állítani a településeknek. A feljegyzések szerint községünknek ekkoriban 2137 lakosa volt, ezek szerint falunknak 33 újoncot kellett kiállítania. Gyanítható hogy ez nem sikerült teljes egészében, hiszen a következő év tavaszán a kerület falvainak „újonc hátraléka” a kivetett létszámhoz képest 36 fő volt. Az nem tudható, hogy ha volt, ebből mennyi volt településünké. Mindenesetre kijelenthetjük, hogy a falu megtette a magáét a haza védelmében hiszen az erdőtelki fiúkat, férfiakat miként a korábbiakban a nemzetőrségben, a honvédseregben is ott találjuk.

A hadi események azonban újabb felhőket toltak a környék, így Erdőtelek fölé is. Decemberben Windisch-Gratz elfoglalja Pestet, és Schlick hadteste betör a megyébe. A kormány Debrecenbe menekül. A megye elrendeli 3000 nemzetőr mozgósítását, és Miskolcra küldését.

Közben rendelkezik lovas csapatok felállításáról is, ami a megyére 800 lovas kiállítását rendeli. A december 12.-ei rendelkezés értelmében Erdőtelek falujának 6, míg Felsőteleknek 1 lovas kiállítása kötelező. A hadi helyzet fordulása miatt a veszélyeztetett területeken a kormány népfelkelést rendel el. A népfelkelés kormánybiztosa Pap Pál december 27-én utasítja Kápolnán Szabó Károly szolgabíróat a népfelkelés rendezésére. 1849 januárjában új közigazgatási beosztást készítenek, melyben Erdőtelket a korábbiakhoz képest átsorolják, és korábbiakkal ellentétben nem a kápolnaihoz, hanem a hevei közigazgatási egységhez tartozik az elkövetkezőkben. Mindeközben az újonnan felállított honvédseregek már gyülekeznek, és formálás alatt vannak a tavaszi hadjáratra, aminek sajnálatos „előcsatája” volt – szomszédságunkban - a Kápolnai csata, 1849 február 26-27-én. 1200 magyar honvéd hagyta ott a Tarna partján az életét egy vesztés ütközet következtében. A hadművelet bal szárnya volt legközelebb településünk határához, de a legalaposabb utánajárással sem sikerült kideríteni erdőtelki vonatkozását a csatának. A hadművelet déli szárnya nem érte el községünk közigazgatási határait. Ugyanakkor sajátos helyesbítést kell eszközölni egy a falu mendemondáiban halványan élő legendával kapcsolatban. E sorok írója évekkel ezelőtt megdöbbenve hallgatta a milleniumi ünnepség alkalmával elhangzottakat, miszerint a kápolnai csatára készülő honvédség Erdőtelek faluban a Vásártéren gyülekezett volna, és ezt a sereget maga Kossuth Lajos is megszemlélte a csata előtt. Ahogy mondani szokás a hírből annyi igaz, mint a jereváni rádió híreiből. Aki ismeri a viccet az tudja hogy mire gondolok. Először is a magyar honvédsereg nem készült föl a csatára, legkevésbé nem Erdőtelken, hiszen a magyar hadak lokalizációja ez idő szerint Kápolna, Kerecsend, Mezőkövesd térségében volt, illetve a Tiszán túli területeken. Ezt a felfejlődő hadtestet támadja meg elég tiszteletlen módon az osztrák sereg, amit az ekkor Görgeyvel Egerben lévő Dembinski tábornok őszinte meglepetéssel és némi hisztériával vesz tudomásul. Azt mondani sem kell,

hogy a kormányzó, Kossuth Lajos a közelben sincs. Minden bizonnyal Debrecenben van ekkor. Ő a szó minden értelmében politikus, a csatában pedig általában a katonák tartózkodnak, sőt általában ők viselik a következményeket is. Szóval a Vásártéren Kossuth nem szemlélt semmiféle honvédsereget, azonban ha járt volna itt ekkoriban, minden bizonnyal osztrák, pontosabban horvát fogságba esik. Hiszen azt tényként emlegetik a visszaemlékezések, hogy a Vásártéren voltak katonák, de azok császáriak voltak, akik a Strázsapart kiemelkedését kihasználva, figyelték, és szükség esetén minden bizonnyal biztosították volna seregeik jobb szárnyát. Erre nem került sor, hiszen a kétnapos csata után a magyar sereg visszavonul Mezőkövesd térségébe. Erdőtelekre vonatkozóan azonban ez idő szerint érdekes kémjelentést olvashatunk amelyet 1849 március 1-én Hevesen írt egy Fazekas Lajos nevű fűrkész Repetzky Ferenc kormánybiztosnak:

Heves március 1-én.

Tisztelt t.h. Kormánybiztos úr!

Az ellenség utáni fűrkészésem sikere: Az ellenséges hadsereg vezére báró Czeiszberg, Walheim őrnagy, Schülcht sat. Hadi erejük áll 1 zászlóalj horvát határőrökből, 1 zászlóalj vadászokból, ezek legjobban, legkönnyörtelenebbül rabolnak, áll, a többiek Sachen vértesezred és éllemezési katonák, uhlanus is sok van közöttük. –Február28.-án reggel Bessenyőre út nélkül akartak menni, de a posványos réten első álgyújk süllyedni kezdett, annál fogva előbbi helyökre Erdőtelekre visszatértek, Erdőtelket és Bodot a legkíméletlenebbül kirabolván, az éjjel, folyó hó március 1-én Besenyőre vonultak, hol szinte igen nagyot rabolnak, már a plébánusnak sincs egy falat kenyere is, hát a szegény híveknek?

Az öszves hadi erejük 4000-négyezer emberből áll, és 12-tizenkét álgyúból.

Járőreik Hevesre is járnak, éjjel tíz-tizenkettő bent a városon és kívül, nappal pedig csak a városba néznek széjjel. – Polgári öltözetben is jelent már meg egyszeregy tisztjük, kit a katonaság a város alatt várt.

Az erdőtelki plébánusnál lévő hevesi plébánusnak, kit útjokból visszatérvén, ott kaptak, egy tiszt így nyilatkozott: „Ha Poroszlónál nem lesz szerencsénk, Szolnokba megyünk, s Hevesen meglátogatjuk a tisztelendőt.”

Magamat szívességébe ajánlva maradok tisztelt Kormánybiztos úrnak.

hivatalos szolgája

Fazekas Lajos

Ez a négyezer horvát határőr volt hát, aki a kápolnai csata idején községünkben táborozott, s akik a jelentés szerint csúnyán meg is dúlták a falut. Azok után azonban valóban Poroszlóra vonultak, az lett volna itt a feladatuk hogy a Tisza mögé visszahúzódó magyar hadseregnek okozzanak veszteségeket. Görgey tábornok azonban Poroszló előtt hadrendbe állítja csapatait hogy biztosítsa a zöm átkelését. Március 3-án farkasszemet néz a két sereg, de a horvátok nem támadnak. Az éjszaka folyamán aztán a horvátok Heves felé hátrálnak, a magyar csapatok pedig behúzódnak a folyó mögé felgyújtva maguk mögött a hidat. Valószínűleg nem jutottak el azonban ígéretükhöz mérten Szolnokra, hiszen már március 5-én ott Damjanich győzelmet arat, megnyitva a Tavaszi hadjáratot. Minden bizonnyal azonban ezek a horvát csapatok lesznek azok, akiket előbb Tápióbicskénél majd néhány nappal később Isaszegnél vernek tönkre a lendületben lévő magyar hadak.

Nem kell azonban sokat várni arra, hogy honvédséget köszönthessünk településünkön, a megszálló horvátok után.

A tavaszi hadjárat merész de kockázatos elgondolása az volt hogy a magyar haderő kisebbik része elterelő, ún. „tüntető” hadmozdulatokat tesz Miskolc-Hatvan irányában, míg a fő haderő dél felől Szolnok és a Jászság irányából támadást intéz a Pest előtt álló osztrák erők ellen.

A haditerv atyja Klapka György volt, és a végrehajtása a kockázati tényezők ellenére olyan kiválóan sikerült, hogy a német seregek az egész tavasz folyamán fogalma sem volt a magyar főerők helyzetéről, és manővereiről. Isaszegnél azonban már késő volt rájönni az igazságra. Ennek ellenére a császáriak komoly erőt képviseltek. Számos csatában csak néhány tiszt, főtsiszt személyes bátorságán és példamutatásán múlt a siker. (Lásd. Görgey Tápióbicskénél és Isaszegnél.)

Településünkre a tavaszi hadjárat március 21-én ért. A Hatvan felé tartó és színlelt hadmozdulatokat végző Görgey hadteste, ekkor éri el falunkat az előrenyomulás alkalmával, hiszen Hevesen és vidékén császári csapatok állomásoztak.

A Tiszán újra, ezúttal Tokajnál átkelő seregrészek környékünkön fontos feladata lett volna. Hiszen azt gondolták, hogy Hevest a császáriak keményen fogják tartani. Ezért a hadseregöm biztonságos átkelését Poroszlónál, Görgey VII. hadtestének kellett volna fedeznie besenyői és erdőtelki állásaival. Azonban a kiváló magyar manőverezésnek köszönhetően a császáriak erről mit sem tudtak, és a közeledő magyar hadak hírére, harc nélkül kiürítették Hevest. Ez azonban még március 21-én nem világos, ezért az első magyar honvédek, - az aradi mártír Poeltenberg Ernő hadosztálya - még a másnapi Heves ellen való támadás szándékával foglalnak állást falunkban. Itt veszi kézhez Poeltenberg az este folyamán Görgey másnapra –március 22-ére - szóló parancsát, amelyet dormándi szállásán fogalmaz.

„ A menetirány a hadtest valamennyi hadosztálya számára Heves.

Az eddig vett hírek szerint még mindig az ellenségtől megszállt helységet fegyveres erővel kell elfoglalni. Ezért a Poeltemberg- és Gáspár –hadosztály Erdőtelekről, a Kmety-és Simon hadosztály Besenyőtelekről úgy induljon el, hogy mindegyik teljesen zárt oszlopokban pontban déli 1 órakor két ágyúlövésnyi távolságra Heves előtt csatarendben felvonuljon.

E parancs következtében mind a 4 hadosztály személyes felelősség terhe alatt gondoskodjék arról, hogy az alattuk álló csapatok az állomásról vagy táborból való elindulás előtt megfőzzenek.

Akár kiürítette az ellenség Hevest akár fegyvereink erejével foglaljuk el azt, csak az ágyúkészültségre nem rendelt lovasegységek és tüzérségi szekereszek használhatják azt szállásul. A gyalogság azonban – kivéve a gránátosokat – Heves előtt, menetirányban üt tábor, és pedig úgy, hogy a jobbszárnyon Alatka felé a Poeltenberg –hadosztály, Csász felé a Gáspár –hadosztály, Kisér felé, a Gáspár –hadosztálytól balra a Simon –hadosztály, Vezekény felé a Kmety –hadosztály. A beosztott táborokari tisztek határozzák meg a táborhelyeket, s altisztjeik által a hozzájuk tartozó csapatok számára tűzzék ki azokat, a hadosztályparancsnokok pedig gondoskodjanak arról, hogy táborozó csapataik az erős őrtüzekhez szükséges fával ellátassanak.

A főhadiszállás Hevesre jön. A gránátos zászlóalj pontosan reggel 9 órakor Dormándról Hanyin és Átányon át Hevesre vonul, s ott a szokott szolgálatot látja el. – Minden hadosztály állítson ki a szabályzatban előírt távolságokra előőrsöket, s küldjön ki erős lovas járőröket, melyeken kívül a Poeltenberg –hadosztály kétóránként még egy szakaszt küldjön ki Alatka felé, a Kmety –hadosztály pedig Vezekény felé. A lőszerfőrtartalék és a hadtest poggyásza Mezőkövesden marad.

Dormánd 1849. március 21.

Görgey Artúr

A csata azonban elmaradt a császáriak kiürítik Hevest, és a magyar hadak kardcsapás nélkül vonulnak tovább a Jászság és Gyöngyös irányába. Ami ebből a településünk múltját vizsgálva lényeges lehet, az nem más, mint hogy lám, a hamis Kossuth legenda helyett a figyelmes szemlélődő találhat magának másikat, ami nem legenda, hanem tény, és talán még szebb is az

előzőnél. (Bár lehet hogy ez csupán személyes elfogultság.) Ez nem más, mint hogy egy éjszakára a szabadságharc forgatagában nyugodalmat adott a falu, feltehetően a kastély, egy olyan embernek - és persze katonáinak-, aki a magyar szabadság eszméjét hordozta a kardja hegyén, s aki ezért az ideáért életét is áldozta 1849 október 6-án az aradi vár sáncában. Báró Pöltenberg Ernő az aradi tizenhárom egyike. Aki személyében bizony Erdőteltet is vitte magában az aradi vesztőhelyre azon a gyászos emlékű hajnalon. Hát többek között ezért nem adok én szellemi kegyelmet egyetlen labancnak, osztráknak, németnek sem, mindegy hogy hogyan nevezzük őket. Báró Pöltenberg kötelez minket erre. S ahelyett hogy Habsbugokat hívogatunk falusi ünnepekre, inkább neki állna szobra a falu közepén, már csak miheztartás végett is. Azért, hogy március idusán és október 6-án a jóérzésű emberek letehessék lábához a kegyelet és emlékezés virágait. Mert Pöltenberg és társai valamint katonái, mindent föláldoztak éretünk amit csak lehetett. Nem szabad hogy hiába legyen életük áldozata.

A szabadságharc későbbi eseményei már elkerülik a falunkat, ezzel kapcsolatban csak annyit lehet megemlíteni, hogy minden bizonnyal az intervenciós orosz csapatok közül némelyek megfordultak településünkön is. Tekintve hogy a nyári Görgey féle visszavonulás során amit a ismét Felvidéken hajtott végre, a megszálló orosz csapatok - nem tudván hogy hol is jár a magyar sereg- több alkalommal is elrobogtak Hatvan és Miskolc között, nem kis derűtségére a már őket ismerősként köszöntő falusi népeknek.

Nagy történelmi események ide, szabadságharc oda, azért a mindennapi élet nem szűnt meg a faluban. Bizonyítja ezt egy 1849 januárjában készített leltár, ami az erdőtelki szélmalom dolgait veszi lajstromba. (Ennek a szélmalomnak a romjai még a XX. század közepén is láthatóak voltak a kastély mögötti részen, az idősebbek minden bizonnyal emlékeznek rá.)

*„Az Erdő Telki Szélmalomban 1849. év Januárius 11-én
Méltóságos Gróf Buttler Jánosné Asszonyság Eő Nagyságának
Ispánya Tóth József által, általvett eszközök följegyzése.*

1. Két nagy Fűrész.
2. Öt aczéozott csákányok malomkövek vágásához.
3. Két vas kalapács egyik 10 fontos, a másik 6 fontos.
4. Malom követ emelő farúd 3- vasrúd 1.
5. Malom kő kérget tartó vas abroncs 2 szál.
6. Egy nagy csiga és egy kisebb csiga.
7. Hét és fél öl hosszú 2 czol vastagságú, másik vékonyabb 6 öles jó csiga kötelek.
8. Malomba két nagy lámpa.
9. egy ócska karszék
10. egy pirle (?) láda 3 jó lakattal.
11. Szélmalom ajtón nagy pléh, jó sarkvasas hevederek, és vas erős tolózarak.
12. Az állásra kijáró 4 ajtó sarkvasakkal hevederekkel kapcsokkal- sarokvas egy heveder hijával.-
13. Hibázik mindössze 26 szem üveg az ablakokba.-
14. A Garádicsok mind jó karban.
15. Nagy tengelybe van 32 darab mintegy 5 fontos vas, heverőbe pedig 21 darab.
16. Négy darab sróf kulcs.
17. Cöveknek és fogaknak való akác és gyertyánfa 114 darab.
18. Egy öles fenyő lécz.

19. Kása csináló kő kérgen 8-heverőbe 4 darab bádog- kása csináláshoz.
 20. Négy kisszerű fűrő.
 21. Két rossz ócska kötél.
 22. Nagy tengelybe való 16 darab srófok, mindegyik mintegy 2 suk (?) - annyi méterrel.
 23. Kisebb srófok mintegy 1 ½ sukkozok 42 darab.”

Ez a lajstrom némiképpen kuriózum az ebből a korból fennmaradt iratok közül, tekintve hogy az iratok többsége árenda és birtok adásvétel. Azok is jobbára a Tenken lakó, de Erdőtelten, ott is Felsőtelken birtokokkal rendelkező Gyulay Pál és családja birtokait igazító iratok teszik ki ennek a gyűjteménynek jelentős részét. Stílusuk és precizitásuk figyelmet érdemel, ha bárki kíváncsi ezekre a 150 éves iratokra a Hevesi Múzeum gyűjteményében megtekintheti. A településünk története szempontjából nem túl nagy jelentőségűek, hiszen nem a birtokosok és közbirtoklás a fő tárgya ennek a vizsgálódásnak, megemlíteni azonban mindenképpen meg kell. (Különösen érdekesek a Gyulay Pál halálát követő örökösödési iratok.)

1851. Ennél a dátumnál is meg kell állnunk egy kissé, most sem nagy történelmi eseményekkel van dolgunk, de ebben az esztendőben születik egy fennmaradt statisztika a faluról ami mindenképpen érdekes vizsgálódásra ad lehetőséget.

Családfők száma	480
Lélekszám összege	2597
Házak: urasági	67
Telkes	143
Keresztény zsellérház	131
Zsidó zsellérház	2
Lelkész és tanítói lak	2
Község ház	5
1 funduson 2 ház	4
Házak összesen	354
Telkek: 1 egész telek	1
¾ telek	9
2/4telek	51
¼ telek	82
Telkesgazdák száma összesen	143
Telki adomány összege	53. ¾ telek
Elöljárók: 1 bíró, 1 törvénybíró, 1 jegyző, 1 hites	
Tanoda állapota: hány vallásbeli iskola	1
hány osztály	1
hány tanító	1
hány tanuló	83 ebből fiú 52, leány 31
iskola mi karban	meglehető.

Ha az összehasonlító táblázatot vizsgáljuk, amiben a megye falvai vannak feltüntetve, kiderül hogy településünk már ebben az időben is számottevő jelentőségű volt, tekintve a telkek, háza, és a népesség számát. Ha távlatokban szemléljük a falu múlt századbeli gyarapodását, azt is jól figyelemmel kísérhetjük, hogy évről évre gyarapszik a lakosság száma. Ez jellemző az elkövetkező évszázad közepéig. Valószínűleg folyamatos betelepüléssel is számolhatunk, - és bár magas volt a gyermekhalandóság- de érdemes a keresztelési anyakönyveket átböngészni az adott korban.... (És bár ekkoriban Tenket is bele kell számítanunk a statisztikákba 1941-ben a falu lakossága 5310 fő!)

Falunk esetében mindenféleképpen figyelemre méltó egy 1858-ból való nyugta, pontosabban „nyugtatvány”, amit az erdőtelki bíró, bizonyos *Forgács István, és Gasparik Pál* jegyző ír alá, és szerepel rajta a község akkori pecsétje, ami kétnyelvű, hiszen a kor szabályai szerint a német nyelvű jelzés is rajta van. Sőt, az van felül.

S bár nem nagy jelentőségű maga a dokumentum, lassan 150 esztendő volt mindenféleképpen figyelemre méltó, valamint nem is túl sok az ilyen jellegű emlék ebből az időből.

W. D. Ungarovich

Én, négy év az 14. régi ptt. és 213. cikknek megfelelően ma,
napon Péntek Gyulay István Karolta Apócsy
Ország puskái birtoka után még 1855. évi
Jenővárosi Adó törvényében szabály-
gat és bírány nélkül.
Erdőtelek Állomás 27-258.

~~Kassai...~~
~~...~~

József ...
Győr

Még talán ettől is érdekesebb, fontosabb egy 1860-ból fennmaradt levél, amit a falu akkori plébánosa – *Vosits Frigyes*- írt az Erdőtelken birtokkal rendelkező földesuraknak a parókia udvarán megépítendő istálló ügyében. Ezek a földesurak a Buttler örökösökön kívül falunkban birtokló urak lennének, akik mint kegyurak mindenkor fenntartói és támogatói voltak az egyháznak. A levél megszólításából arra lehet következtetni, hogy több másolatot is készítettek, és ugyanazt a levelet küldték ki az érintetteknek. Ezen levél megmaradása is a már említett Gyulay hagyatékának köszönhető.

„Mélyen tisztelt Tekintetes Birtokos Úr!

Az Erdőtelki parochia udvarán, egy új istálló építése tárgyában- múlt 1859. év november 9-én folyamodtam az Erdőtelki Méltóságos és Tekintetes Földesurasághoz mint kegyúrhoz mint kegyurakhoz, kik valamint az Egyháznak parochiális épületeknek fennállásáról s' jó karban tartásáról a patronátusság terhei terén gondoskodni köteleztenek; -A Pesten tartott Családi gyűlésnek e tárgyban határozata folyó 1860. év Április hó 10-én közöl(...) velem, mely szerény tudtomra adatik, hogy a Patronátusság részin a Templomra részin a parochiális házra már tetemesebb kiadásokat tevén, a kért új istállónak az építését egészen elvállalni nem szándékozik ugyan, de kérésem méltányosságát belátva és elismerve, a szükséges segedelem nyújtását megvonni nem akarja; -- -- óhajtsa az, hogy ezen új istálló építésébe minden Erdőtelken bíró Földesurak az igazságosság elve szerén belefolyjanak, s' annak költségeihez közösen járuljanak; -- a Család már meg is tette e' célra magán ajánlatát, hogy a kért új istálló még ez év folytán felépülhessen, s' kötelességemmé tette a többi Tekintetes Földbirtokos Urakat is hasonló segedelem ajánlatok tételére felkérni, - mi Tekintetes Juhinszky egyik Közibirtokos Úr részéről meg is történt - kívánt sikerrel. –

Én tehát bízva a Tekintetes Úr nagylelkűségébe mellyet az egyházi közügyek előmozdításában azon érdekelttség sugall, melly az egyházi épületek költségei fedezése Gróf Buttler patrónussága után minden egyes földbirtokosra az igazságosság és törvényesség méltányos kötelezettségénél fogva is kiterjed, a legalázatosabb tisztelettel kérem a mélyen tisztelt Tekintetes Urat, legyen kegyes azon szomorú állapotot, mellyel jelenlegi véggkép elavult istállóm összerogyása fenyeget, mint Egyháзам és Parochiámnak tellyes érdemű Kegyura- szívére venni és a többi Kegyurak példája nyomán, annak még ez évben szándékoltt újbóli felépítésére keble sugallata szerén pénzbeli segedelmet nyújtani; -- ez esetben én kötelességemnek tartom az építés bevégzése után minden Földes Úrnak a bevételi és kiadásokról számadási kimutatásomat megküldeni, hogy minden egyes Földes Urat, nyújtott segedelme hová fordításáról megnyugtassak.

*Ki is egyébként magamat állandó Úri Kegyeibe ajánlva, legmélyebb tisztelem mellett maradtam
Erdőtelken Április hó 16-án 1860.*

A Tekintetes Kegyúrnak

*alázatos szolgája
Vosits Frigyes
Erdőtelki plébános „*

Amennyiben ezen a levélen múlt az istálló felépítése abban az esetben az bizonyára fel is épült. Tanítani való a levél stílusa, amelyben a papi alázat keveredik a felszólítással. Megvalljuk meg, ezek még azok az idők voltak, amely során az Egyházat fenntartók még „ügymond” becsületbeli ügynek tartották az efféle kiadásokat. Ennek kapcsán érdemes elgondolkodni az azóta eltelt civilizációsnak mondott időkön egy kissé ...

Igen érdekes anyaggal szolgál az 1864-es esztendő. A Vármegye adatszolgáltatásra kötelezi a községeket, választ várva a következő kérdésekre:

- Hol fekszik a település, mik a közigazgatási határai?
- Volt-e a településnek esetleg más neve, és az mit jelent maga a név?
- Népeség és megtelepedés.
- A község földrajzi nevei, határrészek, dülők, mondák hiedelmek.

A bíró és a jegyző alapos munkát végzett, fontosnak ítélve a feladatot. Más települések vonatkozásában nem minden esetben találunk ilyen kimerítő válaszokat. És ezek, lám nem csak az akkori feldolgozásnak voltak hasznosak, hanem nekünk is múltban vájkálóknak. Vajon jegyző és bíró uramnak eszébe jutott-e a munka során hogy nem csak a vármegyét, de az sok idővel utánuk jövőknek is üzennek valamit? Akár igen akár nem, nagy szerencse hogy elkészült ez a felmérés, akkor is, ha ma már tudjuk, hogy némely múltra vonatkozó vélekedés nem minden esetben, vagy nem úgy állja meg a helyét, ahogy az lejegyzésre került. Beszéljen most a falu 1864-ből Pozder jegyző, és Nagy Márton bíró tollán keresztül:

„1. Erdőtelek község Heves és Külső Szolnok törvényesen egyesült megyében, Tarna szolgabírói járásban fekszik, hozzácsatolt pusztá Hanyi, Tenk és Felsőtelek pusztákkal. Maga az anyaközség neve, úgy a hozzácsatolt pusztákéi is csak ez egyféleképpen nevezetnek.

2. A községnek más elnevezéséről semmi tudomás sincs, s az mindig Erdőteleknek neveztetett. A népmonda szerint telepítésekor csupa erdős hely volt a mostani község helye, most azonban erdőnek még nyomai sem láthatók. A csatolt Tenk, Hanyi, s Felsőtelek is a legrégebbi idők óta csak e néven neveztettek.

3. Erdőtelek népesítésének ideje bizonytalan, s a legrégebbi időkre vihető vissza. Népe legtisztább magyar ajkú, vallására nézve r. katolikus. Mindazonáltal a nép ajkán élő hagyomány szerint a község mostani helyén nem volt Erdőtelek helyisége, hanem $\frac{3}{4}$ óra távolnyira felső Hanyi pusztán lett volna az, ahonnan is a tatárok pusztításakor ottan az egy falu is elpusztult, és ide ezen mostani helyen, mely akkor erdő lehetett, telepedett le, innen talán a község neve is Erdőtelek. A tatárok idejére visszaemlékeztet a mostani községhez közvetlen közel fekvő úgynevezett Tatarhalom, vagy másként Strázspart is, mely úgy látszik mesterségesen készült nagy domb, hol monda szerint a tatárok idején elővigyázatok, strázsák (őrök) állítottak ki.

4. Dülő elnevezések Erdőtelek községben a következők: Czibere hegy (a szőlők hihetőleg, mert kerti szőlőt és silány, kevés bort hasonlót a ciberéhez, ezért ezen elnevezés). Üрге fuss, homok düllő, Szent kút düllő, hajdanán valami gyógyító erejű kút környéke, a kút most is megvan, elhagyatva mintegy 3000 hold homokterület közepén, s jó iható viza majd a föld felszínén, pedig az egész homokon, mely 3000 hold térségű, kutat ásni a legnagyobb erőmegfeszítéssel és költséggel sem lehet. Góbishalom, egy hegy látszik, mesterségesen készült gömbölyű domb, talán mint a monda regéli, hajdanában sok golyó és csata helye. Rétföld düllő. Tenki düllő, nyolcöles düllő, másfeles (másfalusi?) düllő, ez gyanításra ad alkalmat hogy Erdőtelek előbb Pusztá Hanyin volt telepítve mert ezen másféle dülő hanyit és a mostani Erdőtelket kapcsolja össze, hosszú düllő, Dormándi düllő falurét düllők.

Vannak azon kívül, miután a község határa rónaság, itt-ott csátét termő fenekes helyek különös elnevezéssel, úgymint fekete fertő, zsadányi fertő, pásztorok fertője, Nagy Pál fertője

és Széchenyi fertő, Széchenyi kútja stb. Honnan van különösen a Széchenyi elnevezés, semmi nem magyarázza, miután soha semmiféle Széchenyi itt földesúr, vagy köztudomás szerint összeköttetés vagy érintkezésben sem volt a községgel.

Pusztá Hanyin a dúllók nevei Kőkert dúlló, bánomkert dúlló. Pusztá Tenken a dúllók nevét a tulajdonos földesurak nevéből kapják úgymint: Papszász dúlló, Gyulay dúlló.

Pusztafelsőtelek dúllónevei: Padalja dúlló, nagy dúlló, homok dúlló. Itt megjegyezni érdemes: Pusztafelsőtelek határát kelet felől egész naphyugát hosszában, mintegy 1 1/2 óra hosszan környező Csösz árka (másként Csörsz árok), mely egy magas sánchányás, itt-ott még 2-3-4 öl széles, 1 1/2 öl mély árokkal.

Ezen Csösz (Csörsz) árok ember munkája, nagyszerű sánc és csatorna munka, melyet évszázadok óta az idő nem tudott elemészteni. A népmonda a legrégebbi időből származtatja keletkezését, úgymint őseink bejövetelekor élt, volt egy Csörsz király, ki hatalmas seregével a Tiszán inneni vidéket egészen a Zagyváig meghódította. Nőtlen lévén nősülni akart, de mint pór fiúból a legmagasabb rangot nagy vitézsége által elért király, az akkori születésüknél fogva már nagyrangúaknál nőt nem találhatott, a született büszkeség gögösen nézte le a magát érdemi által fensőbb polcra emelkedettet.

Mindazonáltal egy monda szerint Szabolcs megyét meghódító magyarok vezérének leánya azon feltétel alatt, ha őt mint nejét hajón viszi haza kezét megígérte Csörsz királynak. Csörsz ki előtt jelleménél fogva semmi kivihetetlen nem volt, ez útját elérendő, a Tisza vizét a Zagyvába vezetni elhatározta, s úgy nejét hajón házába hozni reménylette. A meghódított népek fordították a nagy szándék elérését elősegítő munkára. A csatornaásás több évig tartott, sok meghódított család egyedül ezen árokásással töltötte el életét. A monda szerint temérdek cigány és tót tevő a munkások nagyobb részét. Végre kész lett a csatorna, a Zagyva vize nyugaton, a Tisza vize pedig keleten, Ároktő mellett a csatornába vitetett, de itt-ott (hihetőleg a vízesés rosszul lőn kiszámítva) a víz folyani nem akart, és szükségessé vált a Csörszárkának sok helyen mélyebbeni ásása. Csörsz király újra a meghódított népeket tömegestül hajtata a csatorna ásására. Ő maga is több helyen és gyakran megtekinté a munkásokat, miután a feltétel teljesítése után célját hova előbb elérni reményelte.

Az egész munka már befejezéséhez közeledve, amidőn Csörsz király még a hátralévőt siettendő, személyesen tekintte meg, s éppen egy hanyag cigányfiút megfenyített, aki azonban kezében lévő kapójával Csörsz királyt megtámadván, fején úgy találta, hogy azonnal meghalt. A cigányfiúnakatyja, anyja s testvérei már ezen árok vagy sáncásás – igen kemény munka lehetett – ideje alatt hunytak el. A monda szerint sok család élete által e munkára volt kárhuztatva.

Csörsz király megöletése, vagyis agyonütésének helyéről hallgat a monda. Mennyi igaz a Csörsz árok történetének ilyenképi rege elbeszéléséből, azt a történészek jobban megvitathatják. Annyi bizonyos, hogy e monda a nép ajkán él a Tiszától a Zagyváig, vagyis honnan e sánc hózva van. Különös, hogy e monda kevés változással mind egyformán él a nép száján. Hogy bármikor bárki ásatta ezt a sánct, óriási munkálatot teljesített, melyet századok eltörölni nem bírtak, s nem foghatnak. Inkább valószínű, hogy e Csörsz árok stratégiai tekintetben készült, mely még most is mindenütt nem megvetendő véd- s támpontul szolgálhatna hadakozó feleknek a Mátra aljától kezdődve, le a Tiszáig tartó rónaságig.

Ugyanitt nem lesz felesleges megemlítenünk, hogy Hanyi pusztán van egy kápolna, melyhez évenként nagy búcsújárások tételnek Szent Anna napján. Ezen búcsú annyira népes, hogy 10-15-20000 ember látogatja, s egy kis vásárral vetekszik, annyi sátor lepi meg a kápolna környékét. A kápolna egyedül áll a kietlen rónaságon. A búcsújárások és a kápolna eredete s építtetése teljesen ismeretlen időkre emlékeztet.

Végezetül megjegyeztetik, hogy Erdőtekek község népe soha más tulajdonost nem ösmért, mint gróf Buttler családot. Ez tisztán bírta egész Erdőtelket Pusztá Hanyival. A család legutolsó

férfi ivadéka Buttler János gróf 1845-ben elhalván, összes vagyonát nőtestvéreitől maradt örökösök kapták.

Pusztatenk és Felsőtelek közbirtokossági puszták voltak emlékezet óta.

Erdőtelken, 3/5. 1864

*Pozder jegyző
Nagy Márton bíró*

Ezek voltak azok a sorok amelyet a község vezetése a Vármegye részére összeírt, ami ha csak a dűlőneveket nem nézzük, sok újdonsággal nem szolgáltak, tekintve hogy úgy a falu lehetséges megtelepedésére, a falunévre, vagy éppen a Cseszárok kérdésére vonatkozóan azóta pontosabb információkkal rendelkezünk. Mindenesetre érdekes és értéke a dokumentum, különösen amikor arról a bizonyos Szent kútról beszél, aminek igen nagy szerepe volt abban, hogy Hanyin komoly búcsújárás alakult ki. Ezt a megfelelő helyen – a mellékletekben - még komolyabban vizsgálni fogjuk.

A következőkben azonban egy nagy fontosságú ügyet veszünk górcső alá, aminek levezénylője és keresztthordozója feltehetően az imént levele kapcsán főntebb Vosits plébános volt. Ez a következő évtized elején falunkban tomboló kolerajárvány, aminek emlékére még most is áll a kastéllyal szemben egy hálaadási kökereszt. A felirat tanulsága szerint az 1873. évben elmúlt kolerajárvány emlékére állított kőfóhász ez. Amit közadakozásból emeltek 1877-ben.

Ennek a meglehetősen szomorú és borzasztó dolognak az eredetét a század elején kell keresnünk, méghozzá messzire bent Ázsia szívében. Noha Ázsiában a kór már kb. 400 esztendeje ismert, Európában csak a XIX. sz.-ban jelenik meg. (Mo.-on 1831-ben, még lázongást is kiváltott, azt gondolván a jobbágyok, hogy az urak mérgezik őket, tekintve hogy a szegényebb rétegekben sokkal nagyobb volt a betegség tombolása. Környékünkön is nyomom követhető az eset, de településünk nem szerepel az ekkori összeírásokban. Valamint a település halálozási anyakönyv sem említi még ekkor halál okot a bejegyzésben. Az 1831-es esztendő adatai azonban nem kirívóan magasak a környező esztendőkéhez, ezért ha volt is kolerás megbetegedés és haláleset nem lehetett számottevő jelentőségű. Bár a környék ilyen jellegű beszámolóit még a Hanyin levő egy, azaz 1 esetet is feljegyezték. Jó okunk van feltételezni ha falunkban is lett volna kolerás megbetegedés, akkor szerepelne a följegyzésekben.)

A betegségnek két fajtája ismert az un. *ázsiai* és az *európai* kolera. A fertőzés okozója és terjedése értelemszerűen azonos, de nyilván a más földrajzi viszonyok miatt a lefolyásában vannak különbségek. A betegség okozója baktérium, ami a gyenge fizikai állapotban lévőket támadja meg elsősorban, közvetítője azonban a rossz higiéniai környezet, elsősorban a fertőzött ivóvíz. Ebből következik, hogy a járvány meleg fűlledt időt kíván, ezért az európai kolera elsősorban a nyár második felében dühöngött a leginkább.

„Az európai kolera többnyire minden előjel nélkül hirtelen köszönt be, gyakran éjnek idején. A betegek álmukból felriadva, fájdalmas nyomást éreznek gyomortájékukon s csakhamar hányás áll be, nemsokára, sőt néha már megelőzőleg hasmenés is jelentkezik. A hányadék eleinte epés, később mindinkább vizes, híg folyó, hasonlóképpen a szék is, amely színtelenné, sőt szagtalanná is válik s benne fehéres csapadék (a bél lehámló belsejének sejtörmeléke) látható. A betegek igen gyorsan gyöngülnek s a legsúlyosabb állapot képét tüntetik fel: bőrük hideg, száraz v. tapadós izzadsággal fődött, arcuk beesett, szemük félig nyit, érverésük szapora, kicsiny, hangjuk gyöngye, magas. Szomjúságuk igen nagy, majd lábikráikban görcsök támadnak. A kórkép azonban nem mindig ilyen súlyos, de a leghevesebb kóralakban is ritka a halál, kivéve a gyermekeket, az öregeket s a más betegségek által különben is elgyöngült egyéneket. A halálos kimenetel előtt rendszeren megszűnik a hányás és hasmenés, de makacs

csuklás áll be”. Ezen idézet egy lexikon kolerával foglalkozó részéből való, és némi képet ad a betegségről. Az aláhúzott kiemelés önkényes, hiszen ez már a mostani világ körülményeit tükrözi. Ennek a megjegyzésnek az erdőtelki eseteket vizsgálva talán lehet némi magyarázata. A korábbi vélekedések szerint azonban – és ez lehetett valószínűbb a múlt század folyamán – „*A kolera a fertőzöttek 90%-át ledönti lábáról, melyeknek fele meghal.*” Vagyis a kór a vizsgált időszakban igen szörnyű volt, tekintve hogy 45%-os esetben halállal végződött. Gyanítható hogy településünk vonatkozásában is ez a mutató volt igaz, amit fokozhatott valamilyen egyéb fajta betegség, figyelembe véve a kolerát megelőző és követő évek halálozási adatait.

Községünk vonatkozásában megfelelően az európai folyamatoknak, rövid időn belül két járvánnyal is számolhatunk. Az első a rövidebb és gyengébb lefolyású 1866-ban, a súlyosabb és pusztítóbb 1873-ban szedte áldozatait elődeink között. Az aláhúzott kiemelés azért érdekes, mert ha figyelembe vesszük a 1868 és 1871 közötti haláleseteket a faluban, azt láthatjuk, hogy a temetések száma az anyakönyvek szerint 81 és 102 között változik. A járványt megelőző évben viszont -1872-ben – 175 re szökik, és „cholera” egyáltalán nem szerepel a halál okai között. A járvány elmúltával aztán 1875-ban 152 esetre, 1875-ben 135-re, 1876-ban 96-ra csökken a temetések száma. (Az elkövetkező években ismét kis mértékű emelkedés figyelhető meg, az esetek többsége azonban ekkor már a torokgyíkot nevezi meg a halál okának...) Könnyen lehetséges, hogy az 1873-as pusztító járványnak valamilyen egyéb betegség volt a megalapozója. (Ennek megvizsgálására azonban szükség volna a környező települések ez évben jegyzett halálesetek számát is kontrolnak állítani.)

Most lássuk a két említett esztendő, és annak előzményeit:

„1863 elején egy mekkai karaván szedte fel e betegséget s mintegy 30,000 ember pusztult el a vándorlásban, ezen zarándoklók Szuezebe vitték a K.-t, honnét az egész Egyiptomban csakhamar elterjedt s a statisztika adatai szerint 60,000 ember életébe került; a nagy ijedség folytán menekülők aztán csakhamar áthozták Európába a nyavalyát, majd hajón Amerikába is átjutott az s néhány hónap alatt a föld összes civilizált részét bejárta. 1866., továbbá 1868-70. új epidémia dühöngött Európában, ismét kiindulva egy mekkai zarándoklásból, amely 1867. rendkívül népes volt. Európában ezen idő alatt egy millió ember halt meg ezen epidémia folytán. „

A legelső kolerás halálesetet Erdőteleken, a halálozási anyakönyvek 1866. november 20-án jegyzik. A szerencsétlen bizonyos *39 éves Bóta István*. Ez évben az utolsó kolerás halott december 26-án lett eltemetve, aki 69 évet élt és *Vas Pál* volt a neve. A két dátum között 38 temetést végzett a korábban már említett Vosits plébános vagy éppen a káplán, és ebből 27 esetben a kolera volt a halál oka. Ebből látszik hogy a vizsgált időszakban a halottak több mint 70%-át a kolerás esetek teszik ki. Ennek ellenére, különösen a '73-as járvány tükrében egy viszonylag enyhe lefolyású járványról van szó. Nem az adott időszak alatt előforduló esetek miatt, hanem a járvány időtartamát, és meghaltak számát figyelembe véve. Ez valószínűleg elsősorban a késő őszi időnek köszönhető, hiszen a kolera terjedésének nem használt a hűvös, hideg idő. Az ez évben temetettek száma egyébként 124, ami ha leszámoljuk belőle a 27 kolerás esetet, tulajdonképpen átlagos évnek számolható.

A következő év januárjában még az év elején találkozunk 2-án és 7-én egy-egy kolerás halottal, *Tóth Máttyás 65 éves* és *Tóth Pál 56 évet élt ember* személyében, ezek után azonban a halottas anyakönyvek 1873-ig nem jegyeznek kolerás elhunytat.

Az elkövetkező esztendő halálesetei -1868 és 1871 között-, 81 és 102 között változnak, ami 20-25%-os ingadozást mutat. Ez az ingadozás azonban „normálisnak” tekinthető.

Elkövetkezik azonban az 1872-es esztendő, amikor ugyan nem jegyeznek föl kolerában elhunytat, de a halálesetek száma mintegy 75% -al(!) megnő. Jelesül 1872-ben 175

alkalommal volt szükség ravatal mellé állni! Ez bőven meghaladja a természetesnek tekinthető 20-25%-os ingadozást. A feljegyzett halálesetek jelentős részét a *kelevény*, *hektika*, és *váltóláz* teszi ki. Ez a korábbiakban is előfordul, de az esetek gyakorisága adott évben soha sem éri el a '72-es év szintjét. Minden bizonnyal ez a körülmény, - nevezetesen hogy valamiféle ragály, vagy kór az év folyamán meggyengítette a falu egészségi állapotát-készítette elő a talajt a következő évnek.

(Lásd, a korábbi idézetben aláhúzott szövegrész.)

Az 1873. év rögtön január 10-én egy kolerás áldozattal indul a *47 esztendő*s Balog Verona személyében. Ezek után azonban egészen júliusig nincs hír a járványról. A halálesetek száma azonban messze meghaladja a korábbi éveket. Nagy kérdés hogy a Balog Verona esete kolera volt-e egyáltalán, netán a későbbi esetekben nem kolerát jegyeznek föl a halál okaként, egészen a nyár közepéig. Mindenesetre meglehetősen furcsa eset ez így egymagában, ráadásul télvíz idején. (A téli megbetegedéseknek ugyan volt már példája 1866-ban is, de azok egyike sem volt elszigetelt eset.)

Június 26-án aztán átszakad a gát. *Fekete Julianna* nyitja a sort. A júliusi 30 haláleset közül aztán már 19 esetben a kolera az ok. Augusztusban 81 temetésből 53 alkalommal már szerepel a kolera a halálesetek között. (Érdemes emlékezni hogy 1870-ben egész évben 81 haláleset volt a faluban!) A kolerajárvány tetőpontjának lehet nevezni augusztus 6-át amikor egy napon 8-an haltak meg a fertőzésben. Ettől a ponttól számítva már csökken a járvány ereje, bár még szeptember folyamán is 67 halálesetből 32 alkalommal kolera a halál oka. Október folyamán már csupán egy esetet említenek a jegyzőkönyvek 13-án a *63 éves Ferencz Erzsébet* személyében. Ő az utolsó a feljegyzések szerint, aki a kolera miatt veszti életét. Ezek után nem találunk az anyakönyvekben kolerát a halál okaként.

Július, augusztus, és szeptember folyamán 104 kolerás eset jut 178 temetésre. Ami borzasztó sok, ugyanakkor a nem kolerában elhunytak száma is meglehetősen magas. Az év folyamán 308 alkalommal kellett temetni, amiből 107 eset volt a kolerás eset. Nem csak a járványban elhunytak száma elképesztően magas, de az egyéb esetek száma is duplája a korábbi évekének, nevezetesen 199! Két eset lehetséges, vagy más kór is szedte az áldozatait a tárgyalt időszak alatt, vagy a járvány lefolyása még súlyosabb volt, de a haláleset bejegyzések nem minden esetben pontosak, és jóval több volt a kolerában elhunytak száma, de a halál okaként valamilyen megmagyarázhatatlan oknál fogva nem a kolerát jegyezték be. (Talán a nem egyértelmű tünetek miatt.) Tulajdonképpen mindegy is az ok, de az biztos, hogy ebben az évben a település, a lakosságának 10%-át elveszítette.

Sőt, a járvány nem múlik el teljesen egy csapásra, hiszen még '74-ben is 152 haláleset van a településen, jóllehet nincs kolerás bejegyzés. 1875-ben 135, majd egy évvel később már csak 96 eset, ami a kontrolnak használt járvány előtti évek számát mutatja. Jól látható hogy az 1873-as esztendő messze kirí a sorból, de mind föl, mind levezetését megtaláljuk a szomszédos években.

Érthető módon nagyon erős nyomot hagyott a lakosság körében a járvány, és annak körülményei. Hiszen minden bizonnyal kevés olyan család volt a faluban akit nem érintett a betegség valamilyen módon. A fentebb már említettek szerint, 1877-ben közadakozásból hálát adva a vész elmúltáért, a falu közössége keresztet állított a falu akkori északnyugati végében, amit ma is mindennap láthatunk arra jártunkban. A kastély átellenében a Széchenyi út kereszteződésében áll ez a kereszt, ami azóta egyszor már felújított.

Felirata a következő:

„Az 1873. év
Szomorú cholera vész
megszűnése után
hasonló csapások

*elhárítása végett.
Isten dicsőségére.
Felállította
közadakozásból
Erdőtelek község
1877. évben.
Újított az 1934. évben.*

Volt idő mikor keresztet látva az emberek kalapot emeltek, vagy keresztet vetettek. A tisztelet nem csak a fészületnek szólt. Ez esetben a járványban elpusztult ártatlanoknak, és nem kevésbé az emlékéllító közösségi akaratnak is. És bár őrizzen az Isten bármiféle járványtól, minden közösségnek szüksége van a megpróbáltatásokra. A megpróbáltatások összekovácsolják a közösséget, aminek olyan példái vannak, mint például a szóban forgó kereszt.

S hogy valami humor is legyen ebben az igen szomorú történetben, egy régi meghatározás szerint a kolera orvossága a következő:

„Védekezni meszeléssel, a betegtől és annak holmijaitól való tartózkodással, sűrű imádkozással és állandó borivással lehet.”

Hát, imában bizonyára nem volt hiány, de hogy mész volt –e több, avagy bor, arról már nem szólnak a feljegyzések. (Bár az biztos, hogy jelentős mértékű szőlőtelepítésre az ezt követő időkben került sor a településünkön.)

S ha már a szőlőnél tartunk, mindenképpen meg kell jegyezni, hogy azok a jelentős szőlőterületek, aminek mára ismét csak a híre van, a XIX. század második felében kerültek telepítésre. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a homokos területeken is – kellő szakértelemmel jó minőségű szőlő termesztendő. Azok után, hogy egy filoxéria járvány tulajdonképpen az egész hegyvidéki szőlőterületet elpusztította, és a szőlő termesztéssel a meleg homokos, és a filoxériától mentes területekre kellett húzódnia. Az említett időkben, amíg az új telepítésű hegyvidéki szőlők termőre nem fordultak, falunk határában termelt borral még a bécsi vásárlók is megismerkedhettek. Az erőtelki homoklankák kiváló termőterületnek bizonyultak az akkor még főleg magyar fajta szőlőknek. A hagyományos fejművelést alkalmazva jó minőségű borokat voltak képesek készíteni az egykori szőlészek, borászok. Az említett homokbuckákat aztán a későbbi korok nagyüzemi mezőgazdasága lánctalpas erőgépekkel túratva szét, megváltoztatva ezzel az egykori termőterületet, és makrokörnyezetet. Valószínűleg nem ez volt az elsődleges oka de napjainkra ismét csak házi szőlőtermesztéssel és bortermeléssel számolhatunk.

Ez idő tájt azonban másik jelentős dologgal is számolhatunk településünk életében. Ez nevezetesen az 1882-es esztendőhöz kapcsolható, és nem más, mint iskola építése. A meghatározás szerint új iskola építéséről van szó. Ez teljesen nyilvánvaló is, hiszen már a XVIII. századi országos felmérés említi az Erdőtelken működő iskolát, és a lakosság számából természetesen következtetni is lehet erre. A feljegyzések nem említik hogy mi az oka az új iskola utáni igénynek, de figyelembe véve a fokozatosan gyarapodó falusi népességet, nyilvánvalónak tetszik, hogy kinőtte ekkorra a falu az addigi intézményét. Az ügyintézésről valami szerencse folytán fennmaradtak a dokumentumok a levéltárban, így elég világosan nyomon követhető a folyamat, és némi rálátást enged falunk korabeli viszonyaira. A viszonylag bőséges iratanyag fennmaradása talán a véletlenül kívül még a betérjesztési szabálytalanságoknak is köszönhető, ami levélváltást követelt a falu bírāja, a szolgabíró és a megyegyűlés között. Ugyanis a község a saját területének az egyház számára való átadásához (római katolikus iskoláról van szó) a megyei közgyűlésnek is hozzá kellett járulnia. Ma már egy kicsit furcsának tűnhet a dolog, de a Megye akkoriban még szinte mindenható volt, és be

kell vallani, hogy nem is alaptalanul. Fogok még rá a későbbiekben hivatkozni, de érdemes elböngészgetni az e korban született *Alispáni jelentéseket*, amely minden esztendőben egy vaskos több mint száz oldalas dokumentum, amiben ahogy a cím is mondja, a mindenkori alispán, jelentést írt az ispán számára a megye adott esztendejéről. Termésről, károkról, bűncselekményekről, tüzekről, járványokról, sőt még arról is, hogy majd a későbbiekben Amerikában kivándoroltak részéről mekkora összegű anyagi segítség érkezett az itthon maradt hozzátartozóknak, falvankénti lebontásban. Kötelező olvasmány kellene hogy legyen. Tanítani való a stílus, és az a precizitás ahogy a jelentések születtek. Minden sorából süt a otthonért, szülőföldért való rajongó szeretet, és az a gondoskodó felelősségtudat ami nélkül a hivatalok közelébe se volna szabad engedni senki emberfiát.

E rövid kitérő után térjünk vissza az iskola ügyéhez.

Ott hagytuk abba hogy valamilyen oknál fogva Erdőtelken új iskolát kellett építeni. Ami nagy dolog, mert aki iskolát épít az a jövőt szolgálja, az a jövőnek dolgozik. (No persze ez akkor is igaz ha iskola bezárásokról és megszüntetésekről hallunk csak nyilván ellenkező az előjel a két dolog esetében.) Minek utána az iskola ebben az időben még egyházi fennhatóság alá tartozott, azt egyházi funduson is kellett felépíteni. Esetünkben azonban az egyháznak ott nem voltak területei ahová ezt az új iskolát célszerű lett volna építeni. Az akkori önkormányzatnak azonban voltak, így egyértelmű volt a dolog, ha a falu új iskolát akar, akkor ezt a területet át kell engedni az egyház részére. Ami nem is volt még ekkoriban kérdés, az ügylethez azonban a megye jóváhagyása kellett. Az idő rövideje miatt azonban a betérjesztés nem felelt meg a törvényességnek ezért volt szükség a több levél váltására, ami bár a dokumentumokból nem derül ki, vélhetően sikeres volt, hiszen felépült az iskola.

Ezek után lássuk a dokumentumokat, amiből többek között kiderül az akkori bíró, jegyző, és képviselőtestületi tagok személyazonossága is.

„Erdőtelek kg. Képviselőtestületének (...olvashatatlan..) 1882 Mártius hó 29-én tartott ülésében felvett jegyzőkönyvének részes kiírása.

4/1882

Előtes javaslatok (?) az oskola helyiségnek (.....) terület átengedését illetőleg hogy a kg. beltelkéből hány négyszög öl terület fog kihalásodni és milyen úton és módon fog az a kívánt célra átbocsájtatni.

Ennek folytán a bemutatott ideiglenes vázrajz ..... az azonos jelre lévő és az Erdőtelki 305.....415 hr.sz. alatt keretezett és 414 négyszög öles tartalmazó községi beltelki területből a Rom. kath hit. kgi. oskola építésére a főút ..... észak nyugati sarkából 5 és ½ öl szélessége befelé 4 1/2 öl területtel számítva engedtetik át érintett célra A képviselőtestület részirül ezennel kijelentetik hogy a ..... kijelölt terület részire beleegyezését adja hogy ez minden korábbi ..... nélkül a Rm. Kath. felekezeti iskola részére tulajdoni joggal telekkönyvileg által íratassék, megjegyeztetik hogy ezen átengedendő terület a vázrajzon 415 -ös betűvel (?) van megjelölve, ezen átengedési határozat folyó év ápril 24-én megtartandó évnegyedes megyeközgyűlés elé jóváhagyás végett betérjesztendő

Községi jegyző távollétében jegyezte

*Müller Alajos
Jegyző”*

Az ügyben a következő dátum alatt a szolgabíró levelét találjuk az alispánnak címezve:

„1041/1882

Tekintetes Alispán úr!

Erdőtelek község képviselő testületének határozatát az iskola helységnek szánt terület kihatása tárgyában a megyei Tekintetes törvényhatósági közgyűlés elé leendő terjesztés végett van szerencsém pártolólág hivatalos tisztelettel felterjeszteni

Szóláth 1882 április hó 12-én

*megbízásból
Gankovics (?) Dezső
Szolgabíró”*

Noha a hivatalos felterjesztés a szolgabíró dolga volt, az erdőtelki bíró is megszólal az ügyben nem sokkal a megyegyűlés előtt, főleg azért, mert némi formai hiba merült föl az ügylet kapcsán:

„*Tekintetes Alispán úr!*

Az erdőtelki előjáróság a Tek. Bedekovics Vilmos szolgabíró úr útján a Tek. Megyei bizottsághoz beterjesztett kérelme következtében a legmélyebb tisztelettel esd, hogy a község vagyonából (belsőségből) a Rk. újonnan építendő iskola építésére a szükséges területet 25 négyszög öl átengedését folyó évi marc. 28-án tartott képviselő gyűlése határozottan mindenkorra egyhangulag elfogadta ugyan, de miután ez a képv. gyűlés csak 8 nappal előbb hivatott össze, ezen csekély hiba pótlására f.é. apr. 21-én a községi kép. tagok fenn említett tárgy megszavazására, melyet megmásítani soha nincs szándékában f.é. május 21 ére ismét összehivattak.

Ezért az építés megkezdése tekintetében a községi képv. testület a Tek. megyét kéri, hogy ezen forma hibától eltekintve f.é. apr. 24. és követk. napjain tartandó megye bizottmányban a fent említett területek átengedélyezését engedélyezni méltóztatnék.

Mély tisztelettel maradván

Erdőtelken 1882 apr. 21-én

*Papp Antal
bíró”*

Ugyan ezen a napon kelteződik a közigazgatási bizottság állásfoglalása az ügyről:

„*A közigazgatási szakosztály részéről Egerben 1882 april. 21-én tartott ülés jegyzőkönyvének részes kiirata.*

16/III.882köz.ig. szakosz.

Erdőtelek község képviselőtestülete f.é. marcius hó 29-én tartott ülésén 4/882 sz.a. kelt azon határozatát melyszerint a mellékelt vázrajz 415 számmal jelzett községi beltelekből a 415 számmal jelzett 5 1/2. öl szélességű s 4 1/2. öl mélységű része kath. hitfelekzeti iskola építésére tulajdoni joggal átengedtetik, jóváhagyás végett bemutatja.

A bemutatott jegyzőkönyvből ki nem szűrven, hogy a jóváhagyás végett beterjesztett határozat az 1871. évi XVIII. rész 103. paragrafusának megfelelőleg összehivatott és megtartott gyűlésben hozatott volna: a határozat tehát, - tekintettel az

építkezés megkezdésének sürgősségére - csupán azon föltétel mellett véleményezteték jóváhagyatni, hogy a jelzett alaki hiány utólagosan pótoltsék s a törvény hivatott paragrafusára rendelkezésének megfelelő határozat 30. nap alatt bemutatsák.

E véleményes jelentés a megyebizottság elé terjesztessék.

*Jegyezte
(olvashatatlan aláírás)
Szakoszt. jegyző”*

A felszólításnak lett fogantja, hiszen nem sokkal ezek után a szolgabíró újabb levelet küld az alispánnak.

„Tekintetes Alispán úr!

Hivatkozva a 184/XVIII. 82. számú megyebizottsági rendeletre van szerencsém az Erdőtelki iskola területére szánt helyiség átengedése tárgyában felvett községi képviselőtestületi jegyzőkönyvének hiteles másolatát, a régi jegyzőkönyvi kivonatot és a vázrajzot hivatalos részlettel felterjeszteni.

Szólát 1882 évi jún. hó 20-án

*Gankovics Dezső
sz.bíró”*

„Jegyzőkönyv, Felvétellett Erdőtelken 1882. Május hó 22-én tartott 5 ik képviselő testületi ülésben. Jelennak, Szerelem Alfréd, Papszász Lajos, Lövenbach Miklós, Olashy(?) Barnabás, Tari Ferencz, Lócsei András, Török Tamás, Besenyei József, Forgács István, Sipos János, Káli István, Daru Pál, Frank József, Verebéli Márkus, Török János, Pap Antal kgi. bíró Müller Alajos jegyző. Bemutatván ez e folyó év Március hó 29-én tartott ülésben az oskola átengedése ügyében hozott határozatra vonatkozó 184/XVIII.82 számú megye bizottsági végzés melyben olvastatott hogy a tek. Megyei bizottság a képviselőtestület azon határozatát- mellyel a kg. vagyonából a csatolva lévő vázrajzon körülírt területet oskola czélra átengedi- csak azon esetben hagyja jóvá ha a végzésben említett forma hiba pótoltatik. Ezen végzés alapján, miután a mai napra egybehívott képviselőtestület a rendes 30 nap előtt lett egybehíva a megtartandó ülés kifogás alá nem jöhetvén, a szóban lévő terület átengedése kérdése az e folyó év Március 29-én felvett jegyzőkönyvben is foglalt határozatnak ismét egyhangú elfogadásával helyes megoldást nyervén, jelen jegyzőkönyv részes kiírása a fenti kérésre hivatkozással a megye tekintetes Bizottságához felterjesztendő. Kelt mint fent aláírva valamennyien a jelenvoltak.

Jelen kivonat tartalma a kg. jegyzőirattárba elhelyezve lévő 5 ik számú képviselő testületi jegyzőkönyvvel szóról szóra megegyező hitelesen bizonyítom.

Kelt Erdőtelken 1882 Június 23.

*Müller Alajos
Jegyző”*

A vázrajzon jól látható hogy minden bizonnyal a mai iskola helyén álló első iskoláról lehet szó. Hiszen a rajzon egyértelműen megfigyelhető hogy a szóban forgó terület, amelyre a majdani nevelde épül, az un. „Nagy Útczá”-n áll. A korábbi iskolaépület a visszaemlékezések szerint – a jelenlegi Óvoda- még párhuzamosan az újjal, a XX. sz.-ban is működött. Tekintve a lélekszám folyamatos gyarapodását, ezen nincs is mit csodálkozni. Az iskolára szükség volt és nem csak azért, mert már az említettek szerint a jövő záloga, hanem annál az egyszerű oknál fogva is, mert Magyarországon 1868-ban Eötvös József kultuszminiszter törvénybe foglalja a tankötelezettséget. Ezen időponttól fogva a négy elemi mindenki számára kötelező volt.

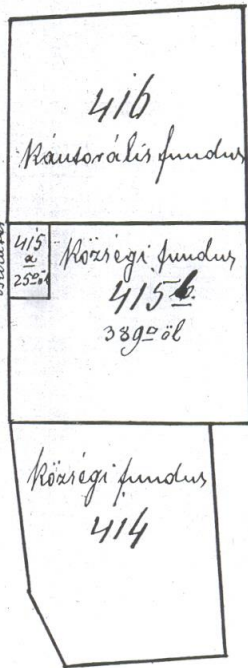
Vörörajz

Erdőtelek

Közjegének

Belsőjege

(1. - 461ig)

D. Nagy István

Horváth István

Erdőtelek 1882. Június 23.

Dr. István
Közi

A szóban forgó időszak amit az utóbbi lapokon tárgyaltunk, az un. dualizmus kora, a Monarchia időszaka. Vannak akik –különösen a következő század tükrében- „boldog békeidőknek” nevezték. Az biztos, hogy infrastrukturálisan igen sok olyan dolog történt, amit ma fejlődésnek hívunk. Elég ha csak a vasútfejlesztéseket nézzük. Megépül a Miskolc – Budapest vasútvonal a század 70-es éveiben, későbbiekben hozzákapcsolják a Kál - Kisújszállás szárnyvonalat, aminek egyik megállója mind a mai napig településünk. Megépül a Kál- Erdőtelek közti műút. Ahogy tárgyaltuk, faluban új iskola épül. Mind- mind olyan jellegű fejlesztés, amiből a falu kapacitálhatott. A településünk bekerült az ország vérkeringésébe. Fokozatosan kiépült a közegészségügyi hálózat, a XX. század elején már orvos van a faluban, a bábákat szakképzés alá vonták. Ha megvizsgáljuk a XIX. század gyermekhalandóságát a faluban, azt tapasztalhatjuk, hogy fokozatosan csökkenő tendenciát mutat az említett időszakban, noha a torokgyík igen veszedelmes ellenfélnek bizonyult.

Távíróállomás épül a faluban, majd később posta hivatal is, ami még a településen kívül Tarnabodot is ellátta. Ebben az időben a XIX. század utolsó felében kerülnek telepítésre a homok megkötése végett az akácok amik az idők folyamán fokozatosan szaporodva ma jelentős részét teszik ki a falu határának.

Mindenképpen megemlítésre érdemes hogy Erdőtelken birtokos Fáy László valamikor az 1870-es évek elején kastélyt épít településünkön, pontosabban akkor annak határában, ahová az idők folyamán kiterjeszkedett a falu. Jellegetes klasszicista stílusa már merőben eltér a korábbi Buttler- féle cof stílusú kastélytól. Ebben az épületben működött a legutóbbi időkig a T.SZ. iroda hivatala is. A kastéllyal szorosan összekapcsolható a mellette megépítésre került szeszgyár, aminek kéménye még most is messziről feltűnik az arra járok számára, s a egykori gépállomás területén található. A szóbeszéd szerint,- nem világos hogy a Fáy-k idején vagy később a Benes időkben – a tulajdonos nősülni akart, de a kiszemelt hölgy csak olyan emberhez volt hajlandó feleségül menni, akinek gyára van. Ezért épült volna a szeszgyár. (Hiába no, a hölgyek minden időkben szeszélyesek voltak. S még örülhetett is szerencsétlen fiatalember, hogy nem vízen akart hozzámenni az ara...) Mindenesetre a visszaemlékezések alapján vodka készült a gyárban burgonya felhasználásával.

A falu egyéb jellegű birtoklásában is változás történik ezekben az időkben. A Buttler vagyon az örökösök után Dr. Kovács József budapesti illetőségű orvos birtokába kerül, marad a család birtokában egészen az államosítások idejéig.

Dr. Kovács János vásárolja meg a birtokot 1890-ben. Nevelt fia, Dr. Kovács József, akit szintén orvos volt, sebész, költözik 1895-ben a kastélyba. Ki az orvostudomány mellett botanikával is foglalkozott. Ő rögtön a megérkezése után a kastélykertet fejlesztésébe kezd. Eleinte döntően lomblevelű és tűlevelű fafélék telepítését kezdi meg, a 11 hektáros kertben. Jól képzett kertésze – Goccsald Antal – kiváló segítőnek bizonyult. Ismerve a kor kertművészetét, hasznos tanácsokkal látta el a tulajdonost. A kert fejlesztése a 20-as évektől új lendületet kap. Dr. Kovács ekkorra kiváló botanikussá képzi magát, valamint neves hazai és külföldi kollegákkal is kapcsolatba kerül. Ilyentájt kezdenek megjelenni a kertben a nem őshonos ritkaságok. A 30-as évekre kertje már országos hírű, s nem kis szakmai elismerésként, a Kertészeti Egyesülés alelnökévé választja.

Nem csak a most is látogatható arborétum őrzi azonban az emlékét a derék orvosnak. A „Bikasoron” épült háznaknak a telkeit ő adományozta a rászorulóknak részére, kihatva azt saját birtokából. Abból a birtokból, ami a század első felében már arra sem volt elegendő jövedelmű, hogy a teleket itt helyben töltsse a család. A kastélyt nem tudták kifűteni ezért télen Budapestre vonultak vissza. A tejtermelés és gabonatermesztés csak a birtok fenntartására volt elegendő. (Bár az is igaz, hogy a régi vágású urak rendes szokása volt a telet a városi szalonok báljain tölteni. A vidéki élet a nyári időszakra korlátozódott. Sic.)

Kovács doktor nem csak a botanika, hanem a történelem, régészet irányába is komoly érdeklődést mutatott. Töredékes feljegyzések beszélnek arról, hogy a kastélyában külön termet

tartott fenn a környékről előkerült leleteknek. A feljegyzések említik hogy csont és kőeszközök voltak a birtokában, és egyéb földből kiásott dolgok. (Nem lehetetlen, hiszen a korábbiakban már említettek szerint a környéken elég sok őskori eszköz került elő.) Sajnos a történelem vihara a sok egyéb mellett ezt a gyűjtemény sem kímélte, ami igen komoly veszteséget jelent a település múltjának megismerésében.

A népi visszaemlékezés is kedvező képet fest a birtokosról. A telekadományozás mellett megemlítik, hogy bármikor segítőkész volt az őt felkereső emberek irányába, akár betegségről, akár némi kölcsönről volt is szó. Ennek ellenére ez nem akadályozta meg a falu népét abban, hogy amikor lehetőség adódott – nincs mit szépíteni – kirabolja a kastélyt. S bár nemigen beszélünk róla, ez örök szégyen a falu orcáján.

E rövid, Dr. Kovács apropóján történt időbeli előreszaladás után térjünk vissza a századforduló környékére.

A XIX. század vége és a XX. század eleje leginkább egy zubogó forró vizes fazékhoz hasonlítható. A tagadhatatlan technikai fejlődés mellett, a nincstelenség, a cselédek, a napszámosok „éhkopp”-ja gyakorlatilag mit sem változott. Ez komoly társadalmi feszültségeket eredményezett, amit természetesen a szocialista évek elemzői jelentősen felnagyítottak, de azért koránt sem minden alap nélkül. Településünkön is van némi nyoma ennek a forrongó politikai hangulatnak.

Az 1898. esztendő parasztmegmozdulásai között erdőtelti vonatkozásúakat is találunk. Ez évi országos aratósztrájkok hatása a megye területén a tiszafüredi és hevesi járásban voltak a legszámottevőbbek. Már az év elejétől megfigyelhetően, izgatók járják a vidéket, lázítva a megye munkásait. A szervezkedők vezetőit elzárásra ítélik, ennek ellenére Kömlön, és Tarnamérán csendőröknek kellett munkára hajtani az aratókat. Itt jegyzik meg az írások, hogy Erdőtelten is mintegy 600 munkás gyűlt össze –állítólag titokban, bár ez ilyen létszám mellett szinte lehetetlen – ahol megegyeztek abban, hogy csak maguk által meghatározott bér ellenében vállalnak munkát, és a bér fejében az aratás munkáján kívül semmi egyéb munkát nem hajlandók elvégezni. Hogy ez mennyiben teljesült, arról nincsenek adataink.

A következő ilyen jellegű megmozdulás 1906 márciusára esett. A hevesi zsellérek magasabb munkabért követelve egységesen próbáltak föllépni érdekeik védelmében. A mezőkövesdi vendégmunkásokat agyonütéssel fenyegették, „ha Heves határába beteszik a lábukat”. A munkaadók a béremelést természetesen nem akarták megadni, mire – mintegy varázsszóramárcius 6-án a környék falvaiban, így Erdőtelten is eltűntek a munkások a földekről. A rend helyreállítása érdekében az alispán a csendőrség mellé, két század katonát is Hevesre vezényelt, akik elnyomták a mozgalmat.

Természetesen mindezen dolog nem függetleníthető a politikai küzdelmektől sem. Ennek a politikai küzdelemnek láthatjuk véres példáját Erdőtelten 1910-ben. Körzetünk két ellenlábas a „vörös gróf” *Károlyi Mihály*, és a Kiszgazda Párt kompolti illetőségű képviselőjelöltje *Mayer János*. 1910-ben Mayer párthívei Erdőtelten baltával vertek agyon egy csendőrt. A dolog érdekessége hogy mindketten az ekkor virágkorát élő Hangya Szövetkezeteknek magas pozíciójú vezetői. A választást végül 1355-1319 arányban Károlyi nyeri, aki már ekkor is a földosztó szerepében tetszeleg a parcellázási program hangoztatásával. Ezért valószínűleg tarthatjuk hogy ez az igen szélsőségesen megítélhető gróf, - aki a későbbiekben igen nagy politikai szerepet játszik majd a gyászos 1918-1920-as esztendőkből-, a választási küzdelemben, majd mint képviselő sűrűn megfordulhatott falunkban. Sőt elődeink fontos szavazatai is kelletek ahhoz, hogy országos politikusi magasságokba emelkedjék. Mindenki gondoljon amit akar...

(És akkor még azt mondjuk, hogy ma tarthatatlan a politikai helyzet.)

A két jelölt kapcsán már némi szót ejtettünk a korabeli szövetkezeti mozgalomról. Tudni kell hogy a XIX. század végén - XX. század elején, szinte az egész országban kezdetben csak

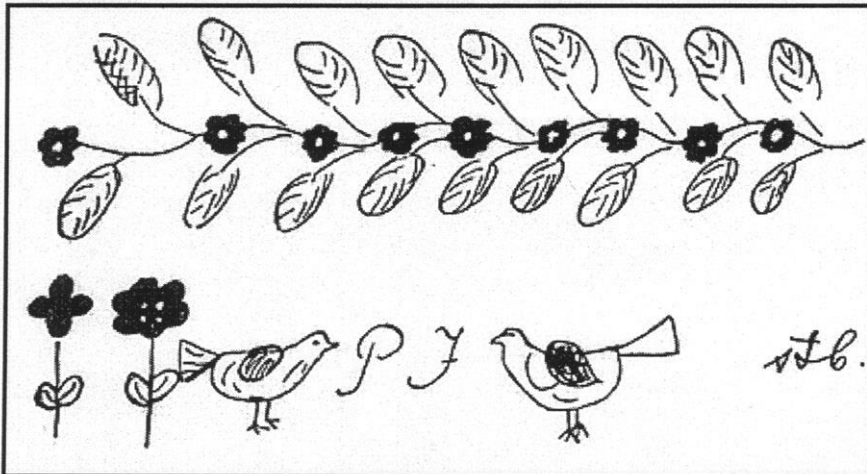
néhány, majd a későbbiekben egyre szaporodó ütemben alakulnak a különböző hitel illetve fogyasztási szövetkezetek. Ami első sorban a termelők érdekeit támogatandó, és védendő céllal jöttek létre. Ugyanakkor nem mellékes a tőkekoncentrációs tényező sem ebben a gazdasági folyamatban. Ellensúlyozni akarva a nagybirtok gazdasági mindenhatóságát. Ennek legjellemzőbb példája a Hangya szövetkezeti rendszer. A kezdeményezés nem szólt másról, mint hogy a faluban megtermelt értékeket, a szövetkezeti tagok saját értékesítési hálózaton kínálták eladásra. Vagyis a termelés és az értékesítés is egy azon fél kezében maradt. Ami az egész országra kiterjedt bolthálózatot eredményezett. Nem volt számottevő település ahol ne lett volna egy Hangya szövetkezeti bolt. Erdőtelek sem volt kivétel ez alól. Bár azt nem lehet mondani, hogy az elsők között alakult volna a szövetkezés, akár hitel, akár egyéb szövetkezeti formában meg településünkön, az országos és környékbeli folyamatok szépen nyomon követhetők az erdőtelki szövetkezetek alakulásában is. Ennek minden bizonnyal az lehetett a magyarázata, hogy Erdőtelek falujában a döntően földesúri birtoklás miatt lényegesen magasabb volt a zsellérek aránya mint a környék egyéb falvaiban, ezért a szövetkezeti mozgalomban a falu nem játszott úttörő szerepet. Az első hitel és fogyasztási szövetkezetek a városokon kívül azokban a falvakban jelentek meg először ahol a paraszt birtokosság, a „kisbirtok” aránya magasabb volt az átlagosnál. (Elsősorban Kömlő, Boconád, Átány.) Ennek ellenére 1911-re már az erdőtelki Hangya Szövetkezet is igen jelentősnek mondható, hiszen több mint 6000 korona alaptőkével rendelkezik, amivel ekkoriban a szövetkezeti rangsor első felében találhatjuk. (A megye területén működtek 2000 korona alatti tőkével rendelkező szövetkezetek is.)

Valami elindult tehát a század elején, ami lehet mondani hogy történelmi kényszerűség is volt, hiszen bárhogy is csúrték- csavarták a dolgot a szérűkön, szociális téren változtatni kellett. Nem volt véletlen az az évről évre nyomon követhető menekülésszerű amerikai kivándorlás, ami országos szinten milliós számra rúgott. Településünk vonatkozásában nem található pontos adatok arra vonatkozóan, hogy a szóban forgó időszak alatt hány fő választotta ezt a megoldást a fojtogató gazdasági bajokból, a kilátástalanságból. Az biztosnak látszik, hogy nem volt olyan mértékű a kivándorlás a faluból, mint az megfigyelhető a megye északi falvaiban, elsősorban Recsk, Parád és Bodony vonatkozásában. Ezen falvakból az 1/3-át is meghaladta a lakosságnak a kivándorolt népesség. Erdőtelek is gazdagította azonban – ha kisebb számban is - az Új Világot munkás kezekkel. Bár a kor alispáni jelentései egyik esztendőben sem említik konkrétan falunkat, mint kivándorlással különösen fertőzött települést, az Amerikából az egyes falvakba küldött pénzek postai ellenőrzésekor említik a községet az olyanok között, ahová jelentősebb mennyiségű dollár küldemény érkezett. Vagyis voltak olyan erdőtelkiek, akik a kinti viszonylagosan jó bérezés mellett, segítették az itthon maradt rokonságot. Ha már a kivándorlást vesszük vizsgálat alá mindenképpen el kell mondani, hogy nem voltak az előbb említett küldemények példa nélküliek a kivándorlás történetében. Számos kivándorló nem a kitelepülés elvi elhatározásával vágott neki a fiumei kikötőnek, hanem azzal a szándékkal, hogy a kint néhány év alatt megkeresett pénzt hazaküldve idehaza találja meg később a boldogulását. Ez az esetek többségében nem realizálódott. Bár voltak nem kevesen olyanok is akik hazatértek, a legtöbb kivándorlót mégis elnyelték Amerika üzemei, bányái. Jó néhány erdőtelki származású amerikai polgár lehet napjainkban az Államokban, akik jó esetben talán még tudják hogy valamelyik felmenőjük valahonnan Magyarországról érkezett, de ma már talán köszönni sem tudnak dédanyáik nyelvén. Nem lehet rajtuk számon kérni semmit, de így veszített el az ország a század folyamán több millió dolgos kezét és érző szívet. Akkor is hiányoztak, nem még napjainkban.

És most lássunk valami olyan dolgot, ami még az is lehet, hogy a kivándorlók „kufferjében” is ott lapult, mint a szülőföld egy darabkája.

Kevés olyan dolog maradt fenn a korabeli viseletekből amire konkrétan rá lehetne mondani hogy tipikusan erdőteleki. Az alább bemutatásra kerülő ruhadarab viszont ilyen. A századelős viseletekhez Erdőtelek falujában - hasonlóan más településekhez- hozzátartozott a kötény viselete. Az erdőtelki kötény azonban sajátos volt a maga nemében, hiszen a korabeli följegyzések megemlékeznek róla. Be kell látni hogy nem csak a ruháról szól a dolog, hanem valami olyasmiről is amit a köténnyel együtt régen elvesztettünk azóta...

„Egyes községnek híres szép legény-kötényviselete van. Ilyen a hevesmegyei Erdőtelek, ahol a kötény fekete kelméből készül. Alsó sarkait lekerekítik és szélét ugyanazon kelméből készített nyolc-tíz cm. széles fodorral vagy fekete bolticsipkével látják el úgy, hogy csupán a felső szélek maradnak üresen; a kötényt piros kötővel kötik derékra s az a piros pántlika olyan hosszú, hogy a derekat kétszer is körüléri; elül kötik meg. A kötényeket sok-sok színnel himezik, virágozzák, a készítő egyéni ízlése és fantáziája szerint. A fodron belül virágfüzér övezi a kötényt, sőt az belső mezején is szétterül; középebe rendszeren két fehér galambot himeznek, s a két galamb között a legény nevének kezdőbetűi. E kötényét a legény csak ünnepnapokon viseli, akár gyolcsgatyába, akár feszes, fekete, zsinóros magyar nadrágba öltözzék. A kötényt a szerelmes leány készíti választott párjának s csak természetes, hogy minden ékeset, minden szépet reá rakna... Minden leány a maga ízlése és tudása szerint rajzolja s himezi a kedvesének szánt kötényt; az alapmotívumok azonban megegyeznek, mert hiszen rég idők, talán századok óta ez a szokás itt Erdőteleken, de meg a vidék számos más községében is. Némely kötényen van tizenöt-húszféle selyemmel varrott himzés: színhatás tekintetében hasonlítanak is a színekben pompázó mezőkövesdi kézimunkákhoz.

Diszítések legény-kötényről. (194) Erdőtelek községből (Hevesmegye)

Ezt kiegészítendő álljon még itt néhány 1900-ban papírra vetett megállapítás falunk néprajzáról egy Veverán Lajos nevű ember tollából, aki a Magyar Néprajzi Társaságnak készítette a dolgozatot, tagságot remélve ettől a intézményben. Nem tudjuk hogy beválasztották-e emberünket, de számunkra mindenesetre igen értékes adatokat mentett meg az adott korból.

Leírása szerint a lakóházak szinte kivétel nélkül egyszerű „magyar stílusban” épültek. Az házak vert fallal és zsup fedéllel állnak. A házakon három, esetleg négy ablak volt található, amelyek közül kettő minden esetben az udvarra „szolgált”. Egy vagy kettő nézett az utca felé. A rendszerint két szobát csak kevesen használták lakásra, általában egy szobába zsúfolódott

össze az egész család. A ház egyéb „hajazat” alatt lévő helyiségei szolgálnak kamra, konyha, esetleg istálló szerepére. A lakószoba a leírás tanulságai szerint igen egyszerű berendezéssel bír. Egy-két fenyőfa ágy, ágyneművel a plafonig rakva, néhány szek, „sublót” (fiókos szekrény) asztal, tulipános láda. A falakon körbe „cifrábnál-cifrább” festett tányérok, szent képek, és a fából készült evőeszközök tárolására használt fali, szintén fából készült tároló polc található. A szoba fűtésére a padkával körülvelt hagyományos búbos kemence szolgált. A konyha felszerelése néhány cserépfazékból korszóból és köcsögből állt. Az erdőtélki háztartásokban ez idő szerint még szabad tűzön főztek, amelynek a konyha közepén készítettek kis vályog „emelvényt” készítettek, vagy a kemence elejét használták erre a célra. Az ételek és elkészítési módjuk vonatkozásában nem talál eltérést a dolgozat a tiszamenti területek gyakorlatához képest.

A gazdálkodás vonatkozásában az állattenyésztés mellett megemlíti, hogy sok dohányt, dinnyét és fokhagymát termelnek az erdőtélkiek. Az udvarokon a „garád” mellé vannak rakva a széna és szalmakazlak, azért hogy az udvar nagy része szabadon maradjon szérűnek, amelyen az aratást követő időben nyomtatni és csépelni lehet a gabonát. Érdekességképpen megjegyzi, hogy az un. „csúr”-nek sem nyomát, sem emlékét nem találja a faluban, de nem különlegesség ez sem, tekintve hogy az egész vidékre ez a jellemző. A gazdálkodásban használt eszközök is a kor színvonala szerint modern eszközök, semmi „régieséget” nem talál. (Vasekéket, járgányos és gőzgépeket említi a dolgozat.) A megállapítások teljesen helytállóak, hiszen minden régiesnek nevezett dolog, szokás, eszköz az esetben marad meg egy közösségben, ha az valamilyen okból izolálódik a környezetétől, ez pedig településünk esetében nem állt fenn.

A dolgozat az öltözködésre vonatkozóan is tartalmaz leírásokat. Ezek szerint Erdőtélken a férfiak viszonylag egyszerűen öltözködnek. Ünnepi viseletük, fekete vagy sötétkék posztóból szabott „magyar” nadrág, kevés sújtással, e mellett sűrűn pitykézett mellényből vagy zekéből áll. Ezen kívül az idősebb vagy a nős férfiak, subát és sűrűn kivarrt szűrt is hordanak. Ő is megemlíti, hogy a legények kötényt hordanak. „Kalapjok, csizmájok egészen magyaros vonatkozású.”

A női viseletek tárgyában megjegyzi, hogy a bársony és brokátból készült ruhák sem mennek ritkaság számba. Általános szokás hogy a 10-15 éves lányaktól kezdve a 40 évesekig a „pendely” fölé ünnepi alkalmakkor 10-15 alsószoknyát is fölvesznek, de hétköznap is rajtuk van 5-6 darab. Ezeket „alsókának” nevezték. Erre kerül aztán a színes szoknya. Dereukon „pruszlikot” vagy „kaczát” viselnek, tarka-barka „színvegyületű” kelméből. A nők által használt kötényt finom művűnek és szintén cifra kivitelűnek írja le. A ruha gyöngyökkel és pántlikákkal díszített a nyakon, az újjakon, és a derékon, mely kiegészítők színe általában piros és zöld. A hajviseletet „ösi” divatúnak látja. Az asszonyok a jól hátrafésült haját két részre osztották a szokásos hármas fonás alkalmazása nélkül, és a fülük köré csavarták. A fejre még a lekendőzés előtt „kemény papírból szabott sipka formát” tettek, amire került aztán a kendő. A lányok itt is mint máshol „hajadonfővel” jártak, de nem leeresztve hordták a hajukat hanem fonva és feltűzve „V” alakban. Az idősebb nők csizmát, a fiatalabbak és a lányok „cipét” hordtak, amelyek fekete bőrből készültek.

Az 1900-as évek elején Erdőtélken a lakodalmak „viszonylag egyszerűen de annál nagyobb lármával” mentek vége. Az eljegyzés előtt pár héttel az udvarlónak szabad bejárása volt éjszakára is a leendő menyasszonyhoz. (Ez talán mehökkentő, de nem példa nélkül álló dolog. A néprajz tudomány egyéb más településeken is megfigyelt hasonló eseteket, amikor az egybekelés előtt a fiatalok már együtt töltötték az éjszakákat, sőt az esetleges gyermekáldás csak az összetartozásukat támasztotta alá.) Az eljegyzés vagy „jegyváltás” két arra érdemes személy közbenjárásával ment vége. (Gyaníthatóan ezek a vőfélyek voltak.) A lakodalmak külön – külön a menyasszonyos és vőlegényes háznál indulnak, amire a vendégeket természetesen szintén külön-külön hívták meg. A vendégek az esküvő idejéig meghívójuknál

mulattak. Ebből adódóan az esküvőre sem együtt vonultak, ami délután négy órakor történt. Ezek után a mulatság közösen folytatódott a vőlegényes háznál. A leírás szerint a menyasszony és vőlegény kikérések, továbbá az étel felszolgálások, a menyasszonytánc, a hozomány –saffirung – elvitele „drasztikus” versek kíséretében történt. Két táncfajta említ a szerző a mulatság kapcsán, ez az ún. „tipegő” és a sebes csárdás. Megemlíti még, hogy énekelni fölöttébb szeretnek az erdőtelkiek, de kizárólag magyar népdalok fordulnak elő a repertoárban.

A lakosság hitéletét buzgónak mondja, ugyanakkor megjegyzi, hogy a babonaság és a hiedelmek fontos részei a mindennapoknak Erdőteleken. Hisznek a rontásban a „tehenek és állatok” vonatkozásában, valamint az égi jeleknek is nagy jelentőséget tulajdonítanak. Égiháború idején szentelt búzát vagy barkát vetnek a tűzre, továbbá a küszöbbe vágják a baltát a vész elhárítása végett. Hiszik a lélekvándorlást, haláleset alkalmával hetekig-hónapokig „nyughatatlanságban” élnek, félve a halott visszajöttétől.

A nép által használt nyelvet nem csupán magyarnak, de jó magyarnak tartja. Megemlít néhány olyan sajátosságot, ami csak ebben a faluban volt megfigyelhető.

Például a „d” hang kiejtése sok esetben „gy” –vel kerül helyettesítésre. (Ladik- lagyik, ötödik – ötögyik, dinnye – gyinnye, dió – gyió, dézsa – gyézsza...stb.)

A „g” hangot különösen a „meg” szókapcsolatban elhagyták. (me’ette, me’halt...stb)

A hoz, hez, höz ragok helyet gyakran a hol, hel, höl toldalékokat használták. („Menyj fijam a bognárhoz, ... ágyhoz, géphöl.”)

Az „e” hangot néhány szó végén az „i” hanggal helyettesítették. („Fusson ki a szemi, ha nem lát. Fekete szőri van ennek a kutyának.”)

Egyes birtokos névmást összevont alakban használták. („Ami lovuk, ami gyerekünk.”)

Az „l” hangot néhány esetben „j”-nek ejtették. („Tollú-tojjú, pálinka-pájinka.”)

Az „n” hangot általában véve „ny”-ek mondták. („Lenni - lennyi, enni - ennyi, lármázni - lármáznyi, szórni – szórnyi...stb”)

A nyelvészet vonatkozásában megemlíti, hogy a nyílt „e” hangokat a vidék népe zárt „e”-k formájában használja. (Bár ez nem specifikum, hiszen az egész hevesi vidékre ez a jellemző.)

Az egykorú embereket „egyharácsúaknak” mondták.

A dolgozat egyéb, számunkra most fontos dolgot nem tartalmaz. Egy nehéz, de szép emberi világról beszél, amire egy emberi ésszel felfoghatatlan örület kezd árnyékot vetni.

Mert bármilyen szép is volt, mégis hamarosan lekerül a kötény, le a gyolcsgatya, a feszes zsinóros nadrág a legényekről.

Hosszú, szomorú füttyű ördögfekete vonatokon, bakaruhába zakatol a huszadik század Erdőtelek vasútállomása felé is....

„Visznek a vonatok...”

A soron következő - általam utolsó - fejezetben a XX. század két nagy világháborújának Erdőtelken fellelhető nyomait vizsgáljuk. S bár igaz hogy itt kerül tárgyalásra a két háborút összekötő valamivel több, mint két évtized néhány eseménye is, helye van, hiszen ez az időszak nem választható el a két háború történéseitől.

Amikor Szarajevóban eldőrdültek azok a végzetes lövések, településünkön valószínűleg a legények a kaszákat fenték az aratásra készülve Péter-Pál napján. Augusztus 12-én pedig már a magyar-osztrák csapatok Szerbia földjére léptek a július 28-ai hadüzenet követően. A vonatok orrán, a legénységi csákokon virág. „Éljen a háború”, „mire a levelek lehullnak itthon vagyunk”. Így szóltak a jelszavak. És a vonatok elindultak a katonákkal addig soha sem látott borzalmak felé. És a levelek lehulltak, de a katonák nem tértek vissza. Sőt, az elkövetkező négy év során újabb és újabb vonatok indultak virág és muzsikaszó nélkül férfiakkal, legényekkel a vagonjaikban a szerb, a galíciai, az észak-olasz, a román frontvonalakra. A vagonokban ott voltak településünk katonái is. Közülük sokan soha sem tértek vissza. Emléküket, - amely mára már talán csak egy ismerősen csengő név az emlékművön - a kegyelet és Idő Úr őrzi. Sajnos sokkal több nem igen tudható speciális módon a falunkbeliek megpróbáltatásairól. Arról hogy ki hol és milyen körülmények közt harcolt és adta életét, nem sikerült semmit kideríteni. A Monarchia idején ugyanis a dualista állam jellegéből adódóan a külügy és a hadügy osztrák ellenőrzés alatt állt, ez már kiegyezés idején lefektetésre került. A hadszervezés, irányítás, osztrák regula szerint, német nyelven német lajstromokkal valósult meg. Ezek a lajstromok talán valamelyik bécsi levéltár mélyén szunnyadnak, és őrzik titkukat az „eltűnt” vagy „elesett” erdőtelki bakákról.

Neveik azonban ma is láthatók az 1937-ban emelt emlékművön.

Maczky Géza tartalékos hadnagy

Benkovics Béla zászlós

Bakos Sándor őrmester

Nagy Lajos őrmester

Nagy Kálmán szakaszvezető

Vízkeleti György szakaszvezető

Besenyei G. József tizedes

Klement József tizedes

Koncsik János tizedes

Sótér Antal tizedes

Szungyi József tizedes

Tóth Imre tizedes

Zám János tizedes

Bakos József őrvezető

Debrei Lajos

Kecső Mihály

Molnár Sándor

Oszlanczi Gábor

Szántó Lajos

Török Pál

Ádám István

Branfeld Hilárd

Bader Mátyás

Bakos György

Bakos István
Bakos József
Bakos József
Bakos József
Bakos József
Bakos László
Bakos János
Bakos Lajos
Bakos Rudolf
Bakos János
Bakos József
Barna Miklós
Balog János
Batki János
Bartók János
Batki István
Batki Lajos
Barócsi István
Besenyei János
Besenyei János
Besenyei Lajos
Besenyei Lajos
Besenyei Lajos
Besenyei Sándor
Bóta András
Bóta János
Burai József
Birinyi József
Csirincsik Mihály
Csuha János
Daru József
Daru Lajos
Daru Lajos
Erdélyi József
Erdélyi László
Fabók János
Fabók Mihály
Farkas Vince
Ferge Sámuel
Ferencz András
Ferencz János
Ferencz Flórián
Ferencz János
Ferencz Lajos
Ferencz Mihály
Ficzere István
Forgács Gábor
Forgács József
Forgács Sándor
Forgács Zsigmond

Gyarmati József
Hajnal József
Hart János
Heiszman Lajos
Káli Antal
Káli István
Kalóczkai István
Kadenczki Mátyás
Kassa Lajos
Kecső Lajos
Kerekes János
Kóczyán Antal
Korsós Ferencz
Kozma Lajos
Kovács András
Kovács Pál
Kovács Pál
Kovács József
Kovács Lajos
Kovács Bertalan
Kovács G. József
Kovács Mátyás
Kovács Mihály
Kovács Sándor
Kovács István
Macskás Lajos
Magyar István
Majerszki Ignác
Mester József
Martok István
Mezei Ferenc
Molnár István
Molnár János
Molnár János
Molnár Lajos
Molnár Sándor
Molnár Sándor
Molnár Sándor
Nagy András
Nagy Gábor
Nagy István
Nagy István
Nagy János
Nagy János
Nagy József
Nagy József
Nagy Kálmán
Nagy Kálmán
Nagy Kálmán
Nagy Lajos

Nagy Lajos
Nagy Lajos
Nagy Antal
Nagy Sándor
Novák József
Orosz János
Oszlánczi Gábor
Oszlánczi György
Oszlánczi János
Oszlánczi János
Oszlánczi János
Oszlánczi József
Oszlánczi József
Oszlánczi József
Oszlánczi József
Oszlánczi József
Oszlánczi Lajos
Oszlánczi Lajos
Oszlánczi Sándor
Papp József
Papp Lajos
Papp Sándor
Perge János
Perge Lajos
Perge Sándor
Póka Bertalan
Pusoma Joachim
Pusoma Pál
Simon Balázs
Sipos István
Szecsko András
Tisza József
Tóth Imre
Tóth János
Tóth Sándor
Tóth Sándor
Török Sándor
Vas Gábor
Vas Lajos
Vereb Gábor
Vereb János
Vereb Lajos
Verebélyi Gyula
Víg János
Víg Miklós
Víg Sándor
Vízi Lajos
Vizkeleti János
Vizkeleti István
Zörög József
Zsolyomi András

142 név. 142 sors, ugyanennyi regény és történet. Ennyien nem tértek vissza soha, ennyien sóhajtják most is a tömegsírok mélyén hogy „csillagos ég merre van a magyar hazám”. Erdőtelek faluja ennyi fiát áldozta az első világhégés idején a 750 bevonult katonájából. S a Trianon átkától megnyomorított ország ezeknek az áldozatoknak az emlékére készített emlékműveket szerte az országban. Erdőtelek faluja a már említett évben a Maczky család kezdeményezésére és alapításával állította föl a most is látható, bár azóta a második háború áldozatainak nevével kibővített obeliszket. A második világháború előestéjén itt masíroztak és tisztelegtek a leventék, készülve az újabb borzalmas megmérettetésre.(A 1919-es Tanácsköztársaságról és az azt követő román bevonulásról konkrét adatok, történetek nem állnak rendelkezésünkre a falu vonatkozásában.)

Nem egyedüli volt azonban az emlékmű építése ezekben az időkben. A már korábban említett trianoni békediktátumok nem csak területi, de igen jelentős lelki csonkulást is okoztak az ország lakosságában. A 20-as években formálódó Horthy rendszer fölismeri, hogy a szellemi emelkedés elengedhetetlen a sokk földolgozása szempontjából, illetve az egy percig sem titkolt revizionista törekvések alátámasztására, megalapozására. Addig soha sem látott társadalmi pezsgés indul az országban. Ennek az egyik fő mozgatója a kultuszminiszter: gróf Klebelsberg Kuno. A tanyasi és a népiskolák alapításától az egyetemekig, a külföldi ösztöndíjakig, a dalárdáktól a kultúrház építésekig, a levente egyesületekig mindenhol ott volt a keze. Nem volt magyar származású, de többet tett ezért az országért mint milliányi hangos, zászlólengető duhaj. (Az pedig már jelenkori állapotunkról mond el mindent hogy a tanári és diák, tantestületi vagy osztálykirándulások alkalmával Szegeden senkinek sem jut eszébe egy szál virágot elvinni a Dóm kriptájában lévő a sírjához...)

Településünkön is tetten érhetőek ezek a változások. A 20-as években a korábbi iskolát 3 tanteremmel bővítik, az iskola mellé épül két új tanítói lakás. Erdőtelek iskolájának a létszáma ha igazak a hírek, ez idő tájt 564 fő. A tanárok száma tizenkettő. Jól mutatja ez a lakosság és gyermeklétszám emelkedését, hiszen a háború előtt a falu iskolájában mindössze öt pedagógus dolgozott. (A tanfelügyelet még arra is ügyelt, hogy ha valahová egy tanító úr került, akkor egy tanító kisasszony is kerüljön a faluba...)

Mindezek mellett ekkor kerül állandó, itt lakó orvos a faluba – dr. Aba Ervin, sírja a nagy kereszt közelében található a temetőben -, ekkor nyílik a községben meg a gyógyszertár, továbbá ekkor kerül kifűrésra az első artézi kút. Az országos programoknak köszönhetően egyebek mellett az „Oncsán” is kiosztott 256 házhelyre tíz év alatt, a harmincas évek közepére 210 ház épül. A gazdaság területén is vannak változások. Új apaállat istálló épül, a vásártéren cédulaház és vásárbírói helyiség, az évenkénti két kirakodó és állatvásár sikere érdekében. Nevezetesen lesznek ezek a vásárok a környéken, főleg az őszi, hiszen ekkor itt kerültek beszerzésre a téli ruhadarabok. Az erdőtelki őszi vásár kiváló ruhavásárló helyként élt a környékeliek emlékezetében.

Az iskolai és tanítói létszám emelkedésének a következménye levezethető a falu kulturális életében is. 1922-ben létesítik az Önkéntes Tűzoltó Egyesületet, amely 1930-ban győz a járási versenyen. 1924-ben alapítják a községi dalárdáját, amely nagy sikerrel működik az ezt követő időkben. 1930-ban 24000 pengő költségen megépül a most is használt kultúrház. A helyi tanítók közreműködésével 1920-ban megalakul az erdőtelki Leventeegyesület. Megérdemlik, hogy ide kerüljön a nevük. Az alapítást Német Béla igazgató úr végzi, az azt követő időkben pedig előbb Oláh Jenő tanító úr, majd később Kulcsár Ödön trenírozza a leventéket. De nem csupán a fizikai kiképzések alkotják a leventék foglalkozásait. A feljegyzések szerint utóbb nevezett tanító úr színi előadásokat is szervez a leventékkel a falu közönsége számára. Dicséretes. Pedagógus elődeink jól látható módon a szó nemes értelmében vett értelmiségiek voltak, nem csupán szellemi bér munkások. Két faluval innen még ma is emlegetik a kántortanítót, aki reggel hétkor már a templomban orgonált az iskolai

áhítaton, egész délelőtt tanított, délután a leventékkel foglakozott, este pedig a dalárda foglakozásait vezette. Koldusszegényen halt meg. De a faluban még ma is tisztelettel ejtik a nevét. Analógiáját minden bizonnyal ebben a faluban is megtalálhatjuk.

Hát ilyen embereket termett barátom az a sokat szidott, Horthy kormányzó nevével fémjelzett korszak. Szükség is volt a munkájukra, hiszen az első világháború pokla után, ha lehet egy még vészterhesebb idő volt közeledőben, amelyben ismét megindultak a vonatok.

A magyar politika revíziós törekvései jártak némi sikerrel. A Trianonban elcsatolt országrészek egy része fokozatosan visszatér a magyar fennhatóság alá. A németek azonban kínosan ügyelnek arra ezen területi kérdések kapcsán, hogy egyik érintett ország se legyen elégedett, így további reményeik miatt pórázon tarthatók voltak a német érdekek számára. A magyar honvédség 1938-40 közti időszakban bevonul a Felvidékre, Kárpátaljára, a Vajdaságba, Észak-Erdélybe és a székelyföldi területekre. A német haderő lenyűgöző, szinte egész Európa a lábuk előtt hever. Igaz hogy Anglia harcol, és nem kapitulál, és még egyenlőre a Szovjet - Orosz állam is baráti viszonyt ápol Németországgal. 1941-re azonban mindez megváltozik. Hitler megtámadja a Szovjetuniót, és bár a támadás elsőprő erejűnek indul, rövid idő alatt elakad, lelassul. A német külügy pedig benyújtja a számlát a visszacsatolt területekért. Katonai részvételt követel az oroszországi hadjáratban. A magyar politika ingadozik, de miután a román csapatok már ott vannak, a részvétel mellett dönt. (Bár ehhez Kassa bombázása volt a közvetlen indok, amit szinte biztosra vehetően német gépek követtek el szovjet felségjelzés alatt.) Röviddel ezek után Erdőtelek falujában is hozta a postás a behívó parancsokat. (A második világháború ideje alatt mintegy 750-et.) A 2. magyar hadsereg, amelyet igen hiányos felszereléssel és hadszervezettel keletre vezényelnek, az idősebb generációk tagjai közül verbuválódott. A közvetlen katonakorú réteg, egy esetleges románok elleni összecsapás miatt az ország területén marad. A 2. magyar hadsereg pusztulása azért is volt olyan fájdalmas, hiszen százezer számra hagyott maga után özvegyeket és árvákat, hiszen a sereg tagjainak átlagos életkora 30 év fölött volt, így szinte valamennyien családosak voltak. Az egri 14-eseket – köztük az erdőtelki bakákkal - szállító vonatok 1942. június 29-én indulnak az egri állomásról. Előtte 20-án az akkori Kossuth, - most Dobó téren - felsorakozott ezredtől az egész város ünnepélyes keretek között búcsút vesz. 21-én ugyanígy tesz a 14-esek III. zászlóaljával Gyöngyös városa. Mindenhol virág, rezesbanda, és véget nem érő beszédek... A 29-ei első egri, és július 4-ei gyöngyösi szerelvényeket követik a többiek, és az ezred teljes állománya a 6-10 napos vonatozás és nagy menetelések után július végére a doni térségbe, a hadművelési területekre ér. A 2. magyar hadseregnek az elvi megállapodások szerint megszálló feladatokat kellett volna ellátnia. Ennek ellenére már szinte menetből a harcok sűrűjében találja magát Uriv és Storozsevoje térségében. A 2. (1942. VIII. 9-12.) és a 3. (1942 IX. 9-16.) urivi hídfőcsatában vesznek rész a 14-esek kötelékében az erdőtelki bakák. Az orosz ellenállás kemény, számottevő eredményt nem sikerül kicsikarni. A veszteségek súlyosak. A felkutatható adatok között több erdőtelki elesettet találhatunk, akik ezekben a csatákban veszítették életüket. (A háború első erdőtelki áldozata Víg Miklós őrzető, aki augusztus 8-án még a felvonulási útvonalon kap fejlövést, feltételezhetően partizánoktól.)

A szeptemberi harcok során az egri gyalogezred 184 fős veszteséget számol elesettekben. Bizony itt már nincs virág és rezesbanda. Álljon itt egy baka szeptember 30-án keltezett levele bizonyosságul:

„ Kedves édesapám elértem azokat a napokat, amit maga nagyos sokszor mondott nekem a háborúról. Nem hittem volna soha, ha ide nem kerültem volna, hogy mit kell megérnünk, azt csak mink tuggyuk.

„Kedves kisöcsém, tudatom veled, hogy leveledet megkaptam és nagyon megörültem neki.... azt írod hogy vigyek neked valamit. Csak én haza tudnám magamat vinni, hogy mégegyszer megláthassalak minnyájtokat.”

Szeptember után elcsendesedik a front. Az ellenfelek beássák magukat. A háború java most 1000 kilométerrel délebbre Sztálingrádnál tombol...

A magyar csapatok állásainál egészen január elejéig nem folynak a hídfőcsatákhoz hasonló súlyos harcok. De az időjárás nem kegyelmez, már október végén leesik a hó, és a hőmérséklet is egyre süllyed. A felszerelés hiányos, az ellátmány akadozik. Délen november végére az oroszok elsöprik a román állásokat és bekerítik Sztálingrádot. Megkezdődik a sztálingrádi katlancsata, amely megpecsételi a magyar hadsereg sorsát is. A Voronyezs-Rosztov vasútvonal, amin a Sztálingrádnál harcoló orosz csapatok ellátását biztosíthatta volna egy jó darabon a Don mellett álló magyar csapatok ellenőrzése alatt állt. A magyar csapatokkal szemben álló orosz parancsnok Moszkalenko tábornok már november 23-án engedélyt kér Sztálintól a 2. magyar hadsereg elleni támadásra, az összeköttetés biztosítása érdekében. Sztálin engedélyt ad és megerősíti a tábornok csapatait. A stratégiai helyzettel a magyar hadvezetés is tisztában van, de hiába küldi a jelentéseket és az erősítési kérelmeket mind a magyar, mind a német hadvezetéshez, erősítés nem érkezik. A december folyamán elfogott orosz katonáknál új fegyverzetet és ruházatot, és amerikai hús konzerveket találnak. Nyilvánvaló a rövidesen várható támadás. Az arcvonalon január első két hetében szokatlan nagy a csend, a hőmérséklet mindeközben -30 fok alá ereszkedik. Január 12-én az orosz erők megkezdik az offenzívát. De a 14-esek állásain ezen a napon még nem fekszik erős harci teher. A szondázásnak nevezhető támadást, az egri csapatok könnyedén visszaverik. Azonban 40 km-el délebbre Urivnél az oroszok áttörnek, és a résen özönlenek a magyar vonalak mögé. Az egri csapatok kötelékében harcoló erdőtelki katonákra 13-án és 14-én nehezedik a legnagyobb nyomás. 13-án a 14-esek II. és III. zászlóalj kilenc (!) orosz rohamot ver vissza. (Egy járőr 13-án este a II. zászlóalj állásai előtt több mint 1000 halott orosz katonát számol össze.) 14-ére a helyzet kritikussá válik, a csapattestek között megszűnik az összeköttetés az egységeket az orosz erők bekerítik. Több csapatunk nehéz szuronyrohamban tör ki a gyűrűből. A visszavonulás fejtelten, rendezetlen, a 14-esek fölmorzsolódnak.

Mondani sem kell, hogy a nyilvántartások nem íródnak tovább a sok adat nélküli áldozat, a sok eltűnt bejegyzés legtöbbször ekkor datálható.

Megkezdődik az a visszavonulás és utóvédharc, amely során majd 1944 novemberében Erdőtelekre is elérnek a háború hullámai. Az ezred maradéka 1943. május 6-án tér vissza az egri helyőrségbe. A kivonuló létszám 10% volt jelen a köszöntésen...

Az erdőtelki bakák azonban nem csupán a háború ezen területén harcoltak. A 14-esek ikerezrede volt a 44. számú egri gyalogezred. A 14-esektől is jóval gyengébben felszerelt egységek valóban megszálló feladatokat láttak el az oroszországi harcok hátországában. Ehhez tartozott a partizánegységek főszámlása is, ami az idő előre haladtával egyre nehezebb feladatot jelentett. Az erdőtelki veszteséglistán is található 44-es baka. Az ezred 1941. októberétől a hadművelési területeken tartózkodik, változó intenzitású harcokban. Nehezen követhető a mozgásuk és harcaik, hiszen nem külön ezredként szolgáltak, hanem más egységek közé beosztott ezredről van szó az ő vonatkozásukban. Esetenként súlyos veszteségeket szenvednek, hiszen az előretörő orosz erők nem egyszer beléjük botlanak. Egészen 1944. augusztusáig követhetők a katonai forrásokban. Utolsó tevékenységük a galíciai Prut folyó völgyében a Tatarhágó nevű átkelőhely sikertelen védelme. Ezek után Kárpátaljára irányítják a maradékot, itt egyesülnek az ekkor már újraszervezett és a m. kir. 1. honvéd hadsereg kötelékében harcoló egri 14-es gyalogezreddel. A megszállt területeken, majd a Galíciában az előretörő orosz erők elleni harcokban az ezred 1121 fő veszteséget szenved.

A Don mellől hazahozott 14-es maradékokat az 1943-as év folyamán újraszervezik, továbbá velük egyetemben a frontra kerül egy 20. gyaloghadosztály néven emelgetett egri kiállítású

egység, amely kötelékében szintén található településünkről berukkolt katona. Az 1. hadsereg kötelékébe tartozó egységek, közülük a két említett egri ezred 1944. áprilisában kerül kiszállításra a galíciai hadszíntérre. A helyzet nehézségét jelzi, hogy már a felvonulás alatt a vonatokat is támadják az orosz repülők. A 20. és a 14. gyaloghadosztály az 1. német páncélos hadsereg alárendeltségébe tartozott. Nekik kellett volna biztosítani a németek rendezett visszavonulását. A magyar csapatszerek azonban legtöbbször nem teljesítik a németek parancsát, hiszen ekkor a magyar csapatoknak már a Kárpátok védelme volt az első számú feladatuk. Jól példázza ezt a 2. páncélos hadosztály egyik tisztjének a jellemzése:

„Az ütközetek során érezhető változás állott be a katonák magatartásában. Ahogy közelítettük az ezeréves határokat, ráéreztek arra, hogy az ország kapuit védik, s ellenállásuk meggyőződéssé vált és ezért keményebbé is. A lassan előrenyomuló szovjet katonáknak minden lépésért keményen meg kellett küzdeniük.”

1944. júniusában csapataink az első vonalba kerülnek, feladatuk a német megállapítások szerint az orosz támadások felfogása volt. Az orosz erők június –július folyamán nagy offenzívát nyitottak Galíciában, egyre hátrább és hátrább szorítva a magyar csapatokat bennük a 20-as, és 14-es egri bakákat. Csapataink folyamatos harcban töltik az egész nyarat, nem egyszer vad szurony és kézitusát vívva a páncélosok fedezete mellett előretörő orosz gyalogsággal. Augusztusra az egységek a Kárpátokhoz szorulnak, ekkor olvasztják a 14-esek kötelékében a megmaradt 44-es katonákat. Az 1. magyar hadsereg létszámvesztése a galíciai harcokban 30-50%-os volt. Az egyik legnagyobb (50%-os) veszteséget az egri 20-asok szenvedték el.

Ekkor azonban új helyzet teremődik, hiszen a román kiugrás alapvetően megváltoztatta a magyarországi harcokat. A Dél-Erdély felől földrajzi akadály nélkül előrenyomuló immár egyesült orosz –román erők komoly veszélyt jelentettek. Az egri 14. pótezered a 2. erdélyi hadsereg kötelékébe kerül, és részt vesz a magyar hadsereg mai napig utolsó támadó hadműveletében. A Kolozsvár térségéből induló magyar csapatok célja az volt, hogy a 2. bécsi döntés értelmében román fennhatóság alatt maradt Dél-Erdélybe betörve lezárják a hegyek hágóit az előrenyomuló orosz erők elől. De ezzel már elkéstek. A szeptember 5-én induló támadással a 14-esek már csak Tordáig jutnak. Itt öldöklő küzdelem kezdődik a túlerőben lévő orosz csapatokkal. A 14-esek szeptember 29-ig tartják az állásaikat. A hadtörténet csak napjainkban kezd beszélni róla hogy mit is cselekedtek az egri katonák ezekben a napokban. Emléküket nem őrzi semmi. Az egri 14-esek – köztük az erdélyi bakák – egy tapodtat sem hátráltak a pergőtűzben. Az egri 14-es pótezered Torda mellett teljes egészében fölmorzsolódott. Több mint 90 %-os veszteséget szenvedtek. Ugyanis nem volt hova hátrálni. Mögöttük Erdély fővárosa Kolozsvár, a mögött Kalotaszeg és a Parcium, azon túl meg az Alföld, benne a szülőfalúval, anyával, kedvessel, feleséggel, gyermekkel... A 14-esek a becsületet választották. Ott pusztultak mind. Áldás az emléküknél.

A magyarországi hadszíntereken már a helyzet zűrzavaros voltából kifolyólag nem követhetők a konkrét csapattestek mozgásai, harcai. Így az sem tudható hogy a településünkről bevonult katonákat hová sodorta, és főleg miképp' a háború forgataga.

Álljon itt azoknak a névsora, akik a fentebb felsorolt harctereken adták az életüket. Az „n. a.” jelölés azt jelzi, hogy ilyen nevű áldozatról nincs semmi adat, halálának helye és körülményei ismeretlenek. Az „n. p. a.” rövidítés azt jelenti, hogy nincs pontos adat, mert van ugyan ilyen nevű áldozat – sőt rendszerint több is - az adatbázisokban, de pontos lak- vagy születési hely megjelölése nélkül, ezért nem dönthető el hogy milyen illetőségű volt a keresett személy.

Balázs István n.a.

Batki István hnv. aki 1920. 05. 04-én született Erdőtelken Nagy Gizella gyermekeként. Elesett 1942. 08.28-án Belogorjében, nyakszirtlövés következtében. Belogorje temetőjében nyugszik.

Batki József hnv. a 14. gye. katonája aki Erdőtelken született Oszlanczi Juliánna gyermekeként eltűnt Storozsevoje térségében 1943. 01. 14-én.

Batki Kálmán tart. szkv. 53. ezred 1 zlj. katonája aki Erdőtelken született Nagy Erzsébet gyermekeként eltűnt Marki-nál 1943. 01. 16-án.

Batki Sándor hnv. 13/III zlj. katonája aki Erdőtelken született 1914. 07. 31-én Burkus Rozália gyermekeként elesett 1943. 02.13-án.

Batki Sándor hnv. aki Erdőtelken született Gulyás Borbála gyermekeként eltűnt az orosz hadműveleti területen 1943.01. 25-én.

Besenyei István hnv. a 119-es utász század katonája aki Erdőtelken született Besenyei Verona gyermekeként 1943. 02. 07-én fogságba esik Bjelgorodnál, további sorsa ismeretlen.

Besenyei József hnv. aki 1909-ben született Pusztatenken, a 44. zászlóalj I. géppuskás századának katonája. Elesett Romaszkovszkánál, 1943. 06.18-án fej és mellkas lövések következtében. Nyugszik: Kivercében. Sírjének száma: 8157 III./2.

Besenyei Sándor hnv. aki 1913-ban született Erdőtelken Bakos Rozál és Besenyei Mihály gyermekeként, a 44. gyalogezred katonája. A magyar adatok szerint eltűnt 1943. 01. 18-án, Studenok-nál. Szülei 1943. 09. 07-én kapták meg a hírt az eltűnéséről. Az orosz nyilvántartások szerint fogságba esett 1943. 03. 19-én, a Don vidékén. Fogságának helye I. 29. számú fogolytábor. Meghalt 1944. 01. 15-én. Temetésének helye, száma: otvod 72.

Besenyei Sándor tizedes a Szent László hv. gr. e. katonája aki Erdőtelken született 1921. 12.16-án Oszlanczi Mária gyermekeként 1944. 12.26-án fogságba esik Helembánál, további sorsa ismeretlen.

Béres József n.p.a.

Bóta János hnv. aki 1920-ben született Erdőtelken Besenyei Mária és Bóta József gyermekeként, a 14. gyalogezred katonája. A magyar adatok szerint elesett az urivi áttörés idején 1943. 01. 15-én. Az orosz nyilvántartások szerint fogságba esett Osztrogonzsknál, 1943. 01.17-én. Fogságának helye: I. 62/2-es tábor. Meghalt: 1945. 02. 10-én. Nyugszik a tábor temetőjében .

Bóta József hnv. a 14.gye. katonája aki 1909. 03.06-án született Erdőteleken Gyarmati Mária gyermekeként a nyilvántartások szerint eltűnt 1943. 02.10-én Kastornije térségében.

Burai József n.a.

Burai Zoltán hnv. 44.gye katonája, aki Erdőtelken született Lólé Mária gyermekeként 1943.01.14-én Márki-nál hadifogságba esik további sorsa ismeretlen.

Czakó Ignác hnv. aki Erdőtelken született Handi Angyél gyermekeként 1943.03. 26-án esett el Haborkovszki településen.

Cseh Alfonz n.a.

Csillik Lajos n.a.

Dudás József hnv. aki 1919-ben született Erdőtelken Dudás Vencel gyermekeként. 1944. 10. 06-án esett fogságban Banédesen. Fogságának helye: I. 62/2-es tábor. Meghalt: 1945. 02.10-én. A tábor temetőjében 62/2 0.2. 2/10-és sírjel szám alatt.

Ficsór György hnv. a 14/1zlj katonája, aki Erdőteleken született 1917. 12.24-én Besenyei Julianna gyermekeként a storozsevoje-i hídfőcsatákban vesztette életét 1942.09.09-én.

Ferencz János n.p.a. (Egy ilyen nevű katonát tartalmaznak az adatbázisok minden személyes adatával együtt, mint 1943. 01. 20-án a Don-kanyarban eltűntet, de ő a családja elmondása szerint hazatért, 2002-ben halt meg Erdőtelken. Esetünkben feltehetően egy másik Ferencz Jánosról van szó, akit a lajtmok nem rögzítettek.)

Ferencz József hnv. a 14.gye. katonája, aki 1913.07.23-án született Erdőteleken Kovács Anna gyermekeként 1943.01.14-én eltűnt Storozsevoje térségében. További sorsa ismeretlen.

Ferencz József hnv. a 20.k.ho.Igy.gp.szd katonája aki Erdőtelken született Sípos Verona gyermekeként 1943.02.25-én eltűnt az oroszországi hadműveleti területen. További sorsa ismeretlen.

Ferencz Sándor tizedes a 20.táb őrsz. katonája, aki Erdőtelken született Sipos Veronika gyermekeként, 1944.10.06-án eltűnt Békéscsaba térségében további sorsa ismeretlen.

Forgács József hnv. aki 1919 03. 19-én született Erdőtelken, Csillik Rozália gyermekeként, elesett 1943. 02. 15-én. Halálának körülményeiről és temetésének helyéről nincs adat.

Gyarmati János hnv.12/II zlj katonája, aki Erdőteleken született 1915.09.13-án Kovács Borbála gyermekeként 1944. 05.03-án Pohári-nál gránátszilánk által a bal combján megsebesül, további sorsa ismeretlen.

Honnai Antal n.a.

Kalicz Lajos hnv. a 14. gye. Katonája, aki Erdőteleken született Sike Gizella gyermekeként 1943.02.15-én meghalt Mityeov-nál.

Katona András őrzető az egri 14. gyalogezred I. zászlóaljának katonája, aki 1908.12. 01-én született Erdőtelken, Forgács Erzsébet gyermekeként. 1943. 03. 03-án esett el Harkovicánál lövés következtében.

Kerekes Pál n.a.

Kiss Sándor hnv. a 10 hnv. zlj. katonája, aki Erdőteleken született Nagy Mária gyermekeként a források szerint meghalt. Egyéb információ nem áll rendelkezésre. 1947.02.15-én a Hevesi j.b. holtta nyilvánítja.

Kocsis János n.p.a.

Komlósi János szakaszvezető aki 1903. 04. 24-én született Erdőtelken. Elesett 1942. 09.12-én tüdőlövés következtében, Rogovatojé-nál. Nyugszik: Szinyije Lipjagi-ban. Sírjel száma: 5991.

Komlósi Kálmán(né)? n.a.

Koncsik Lajos hnv. 57. htv. zlj. katonája aki Erdőteleken született Tóth Julianna gyermekeként meghalt Gyöngyösön 1945.04.26-án tüdőgyengeség következtében.

Kovács János n.p.a.

Kovács László n.p.a.

Lénárt Lajos n.a.

Magyar János hnv. az egri 14. gyalogezred I. zászlóaljának katonája, aki 1911. 02. 06-án született Erdőtelken Bakos Eszter gyermekeként, elesett 1942. 09.09-én a Storozsevojé-nál vívott harcokban. Feleségének, Tóth Annának 1942. 12. 05-én postázták a gyászírt.

Molnár Ferenc hnv. aki 1918. 06.01-én született Erdőtelken, Nagy Verona gyermekeként, megsebesült 1942. 10. 12-én. Sebesülései légnyomástól, és III. fokú fagyástól származtak. Halálának körülményeiről és temetésének helyéről nincs adat.

Molnár László hnv. aki 1909.-ben született Erdőtelken, Molnár Sándor gyermekeként, fogságba esett 1945. 04. 02-án. Fogságának helye: I. 314-es számú tábor. Meghalt: 1945. 10. 20-án. A tábor temetőjében nyugszik.

Nagy Gábor hnv. aki Erdőteleken született 1907.09.30-án Tari Anna gyermekeként, meghalt 1944.12.15-én. A Hevesi jb. nyilvánította holtta 1950-ben.

Nagy Kálmán hnv. az egri 14. gyalogezred I. zászlóaljának katonája, aki 1909. 05. 02-én született Erdőtelken Batki Anna gyermekeként. Hősi halált halt Storozsevojénál 1942. 09. 28-án aknaszilánk következtében. Novo Uszpenkában nyugszik.

Nagy Kálmán hnv. aki 1909. 05. 02-én született Erdőtelken Batki Anna gyermekeként, aknaszilánktól találva esett el Storozsevojénál, 1942. 09. 28-án. Novo Uszpenkában nyugszik. Sírjelének száma: 2619.

Oláh István n.p.a.

Oszlanczi Ferenc na.

Oszlanczi Ferenc n.a.

Oszlanczi Flórián n.a.

Oszlanczi József n.a.

Oszlánczi József n.a.

Oszlánczi Károly n.a.

Oszlánczi Lajos n.a.

Oszlánczi Sándor tizedes, aki 1911-ben született Erdőtelken, Csirke Erzsébet gyermekeként, a 3/II- es honvédelmi osztág (?) katonája. Elestett Királyhegyesen 1944. 10. 06-án. Halálának körülményeiről, és temetésének helyéről nincs adat.

Pampuk József n.a.

Papp József hnv. aki 1912. 07. 28-án született Erdőtelken Csillik Anna és Papp József gyermekeként. Eltűnt a Don-kanyarban 1943 januárjában, haláláról, esetleges fogságba eséséről nincs adat. Hozzá tartozója értesítve 1943. 09 05-én.

Papp Sándor n.p.a.

Pintér József hnv. Aki 1910-ben született Erdőtelken, Pintér János és Bakos Julianna gyermekeként, a 14. gyalogezred katonája. Eltűnt a Don-kanyarban Kacsetová-nál, 1943. 01. 15-én. Haláláról, esetleges fogságba eséséről nincs adat. Hozzá tartozói 1943. 10. 07-én kapták a hírt. A magyar hatóságok 1953-ban holtta nyilvánították.

Potornai Ferenc (József ?) hnv. aki 1903.09.11-én született Erdőteleken Mészáros Julianna gyermekeként, 1944. 06.02-én halt meg fulladás következtében Debrecenben.

Pusoma István n.a.

Serfőző János n.a.

Sipos Sándor n.p.a.

Sipos Sándor hnv. az egi 14. gyalogezred I. zászlóaljának katonája, aki 1914. 02. 13-án született Erdőtelken Verebélyi Anna gyermekeként, elesett 1942. 09. 15-én Storozevojnál, Novo Uszpenkában nyugszik. Sírjel száma: 2505.

Suha Károly hnv. 14/III zlj katonája, aki Erdőteleken született 1920.05. 24-én Lólé Rebeka gyermekeként. A nyilvántartások szerint eltűnt, több adat nem áll rendelkezésre.

Szabó Sándor n.p.a.

Szatló Pál n.p.a.

Szecsó Ferenc n.a.

Szigili János n.a.

Szóllósi Sándor n.a.

Tari Flórián hnv. aki 1909-ben született Erdőtelken Tari Lajos gyermekeként. Fogságba esett Magyarországon 1945. 04.02-án. Fogságának helye I. 270/1-es számú tábor. Meghalt 1946. 12.12-én. A fogolytábor temetőjében nyugszik, 270/1 k/m 3/010 szám jelzése alatt.

Tari József honv. az egi 14. gyalogezred II. zászlóaljának katonája, aki 1922. 08. 25-én született Erdőteleken, Tabók Rozália gyermekeként, hősi halált halt Tornyán 1944. 07. 25-én tüdőlövés következtében. Elvázott. Tornyán nyugszik.

Tari Sándor n.a.

Tóth Imre hnv. erdőtelki lakos, Besenyei Erzsébet fia, aki 1915 02. 28-án született Kálban, a 2. gyalogezred katonája. Elesett aknataálat következtében Tordán 1944. 09.22-én. Tordán nyugszik.

Tóth Lajos hnv. aki 1911.05.21-én született Erdőteleken Tóth Sándor és Csuha Anna gyermekeként, elesett az orosz hadműveleti területeken 1943.02.15-én. Felesége Bakos Margit 1959-ben kapta meg a Hevesi j.b. halottá nyilvánításának végzését. Halálának pontos helye és körülményei ismeretlenek.

Tóth Lajos n.p.a.

Tóth Sándor hnv. aki 1914-ben született Erdőtelken, Gál Mária gyermekeként, elesett 1944. 12. 08-án golyó találattal, Balatonújlakon. Füzesabonyban nyugszik.

Török István c. tiz. az egi 14. gyalogezred III. zászlóalj 4. századának katonája, aki 1921. 01. 22-én született Erdőtelken Barkóczi Rozál gyermekeként. Gránátrepesz által halt hősi halált Kozinában 1944. 07. 24-én.

Török Sándor hnv. a 14/II zlj katonája aki Erdőteleken született Batki Mária gyermekeként 1922.08.08-án. A nyilvántartások szerint 1944.05.24-én Duliby-nál rovarcsípés következtében kötőhártya és szemgyulladás által szenved, majd 1944.07.27-én Bryn-nél eltűnik, haza nem érkezik, további sorsa ismeretlen.

Vancsik Flórián hnv. 20/8.gy.ho.ko.oszl. katonája, aki Erdőteleken született Nagy Anna gyermekeként, a nyilvántartások szerint 1944.07.25-én eltűnt a galíciai Petranka-nál, haza nem érkezett, további sorsa ismeretlen.

Várkonyi Ferenc hnv. 101.ágyúálls. katonája, aki Erdőteleken született 1913.10.25-én Madár Anna gyermekeként elesett 1943.02.24-én Nehzsin-nél.

Vass József hnv. a 13.hegyi v. zlj. katonája, aki 1915.09.04-én született Erdőteleken Ferencz Mária gyermekeként, 1944.09.20-án halt hősi halált a tordai csatában.

Veres János n.p.a.

Veres Sándor n.p.a.

Veréb Ferenc n.p.a.

Víg Miklós őrzető, aki 1918. 08. 02-án született Erdőtelken, Csillik Mária gyermekeként, elesett 1942. 08. 08-án fejlődés következtében, Ljusnyevatá-nál, Puskevóban nyugszik.

Zörög János n.a.

Ezek után egy dologgal még feltétlenül foglalkozni kell a második világháború kapcsán, ez pedig nem más, mint a front áthaladása településünkön.

Az egyre közeledő harcok során a tiszafüredi hadműveleteket követően (amelynek egyik szereplője Wass Albert írónk, aki ezen harcokat, „*Az emberek gépek ellen,*” című novellájában örökíti meg) a német és magyar csapatok a Tisza jobb partján 1944 október 26-án kapaszkodnak meg. November 2-áig a 76. német gyaloghadosztály védte a Tisza vonalát, e nap hajnalán a 9. magyar határvadász-hadosztály váltja fel a német egységeket. Ez a helyzet Tiszanánától északra. Déli irányba a 25 magyar gyaloghadosztály egységei állnak vonalban. A visszavonulás során a hidak felrobbantásra kerültek. A németek a második vonalban Füzesabony-Mezőtárkány térségében komoly erőt vonnak össze. Itt áll a 76. gyaloghadosztály, továbbá a 8. gyaloghadosztály, és a 24. páncélos hadosztály. Védve ameddig lehet a Bp. – Miskolc vasútvonalat, amin a Keleti - Kárpátokból még ebben az időben is a Bp.-re koncentrált visszavonulás folyik.

A 53. orosz-szovjet hadsereg már október 26-án parancsot kap a tiszai átkelés felkészülésére. Ennek a hadseregnek volt a feladata Tiszafüred- Kisköre térségében átkelni. E hadsereget az 57. és 49. lövészhadtest alkotta. Az 57. hadtest november 3-án kapja meg az átkelési parancsot. A parancs értelmében az 57. lövész hadtesttel és a 49 lövész hadtest 6. lövész hadosztályának erőivel át kellett kelnie a Tiszán, s az ellenség védelmét Méhestanya, Dinnyéshát-tanya, és Kisköre térségében megbontani. Az 53. hadsereg kötelékébe tartozó 57. gyaloghadtest, amely három gyaloghadosztályból állt, a támadás idejére egy páncéltörő tüzérezreddel, és egy harckocsi- vadászászlóaljjal, valamint egy pontonos zászlóaljjal került megerősítésre. A Tiszán való átkelés időpontjaként november 7-e éjszakáját kapta meg. 6-án hozzáálltak az előkészületekhez, amit a magyar 9. hadosztály csapatai felfedeztek, és folyamatos tüzérségi tűzzel borították az orosz előkészületeket. Az orosz előőrsök nagy véráldozatok árán november 6-án nyolc hídfőállást állítanak föl a folyó jobb partján, megteremtve ezzel a lehetőségét a másnapi általános támadásnak. Az orosz főerők az általános tüzérségi és légi előkészítés után az átkelést november 7-én hajnalban kezdik meg. A német hadvezetés bombázók és harci repülők bevetésével, a 9. magyar hadsereg pedig ágyútűzzel próbálta megakadályozni az átkelést. Ez azonban nem sikerült. 7-én délre, az oroszok átkelnek a Tiszán. Estére a két magyar hadosztály ellenállása megszűnt. Kemény harcokban felmorzsolódtak. A nap végére az oroszok 8 km nyomulnak előre. 8-án már Kömlőn áll az orosz, ekkor azonban támadásba lendülnek a Fa. térségében összevont német erők, amelyek kötelékébe olvadtak ekkorra a korábbi védelmet végző két magyar hadosztály maradványai is. Visszavetik a támadó oroszokat Tiszanánára. November 12-éig elkeseredett harcok folynak a térségben. Kömlő többször is gazdát cserél. Kömlőn a harcoknak 87 polgári áldozata volt, ezen áldozatok egy részét az oroszok végezték ki, mondván hogy segítettek a német-magyar csapatoknak a védelem kiépítésében. A kömlői négy napos ütközet az orosz egységeknek több mint ötszáz áldozatába került. (A csata leírása és a visszaemlékezés elolvasható a „Múlt születése” című kömlői helytörténeti kiadványban.) Tőlünk északi irányba azonban az oroszok 12-én elérik Mezőkövesdet, ezzel a Bp.-Miskolc összeköttetés megszakad. A kömlői harcok is okafogyottá váltak, az oroszok 13-án bevonulnak Átányba,

14-én Erdőtelekre. Itt újabb harcok kezdődnek a „Cseszárok” térségében, fedezve a Fa. –Bp.-i visszavonulást. A járás területén lefolyt harcok a támadóknak 775 bevallott áldozatba került.

Átány 2 fő

Erdőtelek 14 fő

Erk 2 fő

Heves 18 fő

Kisköre 38 fő

Kömlő 501 Fő

Pély 85 fő

Tarnaméra 17 fő (1+16 az egy van Jászapátin.)

Tarnasáday 6 fő

Tenk 17 fő

Tiszanána 72 fő

Zaránk 7 fő

Egy fő kivételével,- aki Jászapátin - Kömlőn lettek eltemetve. Erdőtelken is a templomkertbe ásták el őket, majd a front tovább vonulása után kihantolták és Kömlőre szállították a tetemeket.

A járás háborús veszteségei:

Az épületek 18% elpusztult. A szarvasmarha állomány 15933-ról 6056-ra, ökrök vonatkozásában 1433-ról 491-re, tehének esetében 7934-ről 3932-re, lovak száma 6371-ről 1988-ra, a baromfi 160 000-res száma 20500 – ra apad!

De térjünk ki egy kicsit az erdőtelki eseményekre 1944 novemberében. Papp Flórián, József Attila út 25, Kovács Antalné Ady Endre út 6, és Nagy Istvánné Fő út 2. szám alatti lakos visszaemlékezései alapján tehetjük ezt meg. Készült ebből némi publikáció az egykori Népújság 1984. X. hó 31-i számában, bár a kor társadalompolitikai viszonyai miatt némi kritikával kell ezen beszámoló egyes részeit és megállapításait kezelnünk.

A katonák távollétén túl is november első napjaiban már érezhető volt a faluban a háborús helyzet. Nagyon sok repülőgép húzott el a falu felett. Óvintézkedéseket vezettek be. A lakosságnak óvóhelyeket kellett készíteni, melyek a legtöbbször földbe vájt bunkereke voltak. Gyakran megszólaltak a szirénák, az utcákat el kellett hagyni, az ablakokat zárva kellett tartani. Néhány napra rá megjelentek a községben a német csapatok. A tiszték magánházaknál a legénység a középületekben lett elszállásolva. (Iskolák, községháza kultúrház...) A németek az itt tartózkodásuk alatt javítóműhelyt rendeztek be a sportpálya területén, ahol meghibásodott járműveket, tankokat, és egyéb eszközöket javítottak. A leírások szerint a lakossággal nem bántak ellenségesen, tartózkodó, óvatos magatartásuk miatt az élelmezést is saját raktáraikból oldották meg, a lakosságtól származó élelmiszereket nem fogyasztották. A község birtokosai Dr. Kovács és Benes, a közelgő front hírére elmenekültek. A kömlői harcok elültével az orosz csaptak november 14-én érik el Erdőtelket. A község levéltárát és iratanyagát – hasonlóan más falvakéhoz – ládába, dobozokba rakták és megpróbálták elmenekíteni a front elől ennek azonban a háború zűrzavarában nyoma vész. A tűz, a víz, az eső, szél martalékvá váltak valahol. A visszaemlékezések szerint a visszavonuló németek felgyújtották a szeszgyárat, tönkre tették az utakat, és rengetek lovat, háziállatot, és egyéb javakat vittek magukkal. Anélkül hogy szó nélkül elmennék a katonák háborús magatartás mellett, könnyen lehet, hogy volt alapja ennek a dolognak is, az viszont több mint érdekes hogy a később bevonuló orosz katonák vonatkozásában semmi ilyen galádság sem merül föl a visszaemlékezés sorai között. E sorok írója gyermekkorától érdeklődik az öregek visszaemlékezései iránt, de hasonló dolgokat, mindig az oroszok vonatkozásában hallott emlegetni egyéb ocsmányságokkal egyetemben. (Igaz, hogy azok a visszaemlékezések nem jelentek meg a korabeli Népújság hasábjain.) A község belterületén utcai harcok nem dúltak.

November 14-én reggel és a délelőtti órákban a németek kivonulnak a faluból. De a következő nap folyamán komoly tüzérségi és gyalogsági harc dúlt a Kál és Erdőtelek közti területen. (A Cseszárkot fedezékül használó németek fedezve a visszavonulást, feltartoztatják az orosz csapatokat.)

November 14-én szakadt az eső. A délutáni órákban szinte néhány perccel a németek kivonulása után, Tenk felől öt géppisztolyos orosz katona óvatoskodik be a faluba. Átvizsgálták mindet a pincétől a padlásig, a melléképületekig. Majd mikor megbizonyosodnak az ellenség elvonulásáról egy géppisztolysorozattal és „Pap Zsiga” szalmakazlának felgyújtásával jelt adnak a zömnek a bevonulásra. A valamilyen ismeretlen okból a faluban maradt nyolc-kilenc németet foglyul ejtik.

A falu halotti anyakönyvében a 66. és a 67. temetés között a következő van bejegyezve:

„66. 1944. november 11. Nagy Lajos Simon Mária férje szül Erdőtelken 73 éves aggkori végelgyengülés temette: Juhász László káplán

1944. év november 14-én du. 5 órakor bevonult Erdőtelek községbe a megszálló orosz sereg.

67. 1944. november 19. Csillik Mária szül: Erdőtelken 87 éves aggkori végelgyengülés „

Az éjszaka folyamán erős orosz csapatok érkeznek a faluba. Hasonlóan a németekhez a tisztek magánházakhoz a legénység a középületekbe és nagyobb istállókban kerül elhelyezésre. A visszavonuló és vasutat védő német-magyar, és az előretörő orosz csapatok között kialakuló ütközet során a belövések és bombázások következtében a falu épületeiben súlyos károk keletkeznek. A Cseszároknál álló németek bombáit a Széchenyi úton álló orosz ütegek viszonozták. Az ágyúharc következtében 240 lakóház megsérült közülük 78 súlyosan, 11 pedig lakhatatlanná vált. Találat érte a községházát, a levanteotthont és az egyik iskolát, melynek következtében 4 férfi és egy nő életét vesztette. Bomba hullott a Mária szobor mellé szintúgy mint a kereszthez, melynél akkora gödör keletkezett hogy egy felnőtt embert „ellepett”. (Feltehetően a kolerás keresztől van szó a Széchenyi út elején.) A vasútállomást is célozták de nem találták el, viszont az éjszaka folyamán bombát dobtak a „ligetbe”. Tizenötödikére a harcok elülnek, az utolsó visszavonuló vonat óriás vaskampót húzva maga után fölszaggatja a vasúti talpfákat Budapest felé. Furcsa módon utcai harcokat nem említenek, de ennek ellenére az emlékezet szerint a faluban két német katona meghalt, akiket a temetőben hantoltak el.

Néhány nap multával az orosz erők teljesen megszállják a falut. Az orosz hadak főhadiszállása Hevesen volt, az erdőtelki parancsnokságot a találat ért községházában rendezik be. A hadak élelmezésében a visszaemlékezések szerint a lakosság sokat segített. Minden biztonnal így is lehet nevezni a rekvirálásokat. A tisztek étkeztetését az a család volt kénytelen biztosítani ahová az beszállásolásra került, míg a közkatonák számára péküzemet állítanak föl a faluban, ahol a lakosságnak kellett biztosítani a szükséges munkaerőt. A 84-ben megjelent memoárok szinte harmonikus kapcsolatot ecsetelnek a lakosság és a megszálló hadak között, még egy olyan megállapítást is tesznek, miszerint a lakosság megbarátkozott az oroszokkal, különösen a nők. Nemigen lehet eldönteni, hogy ez a mondat gúny vagy arcátlan szemtelenség. A nem hivatalos megemlékezések szerint ugyanis az oroszok erőszakoskodásai miatt a fiatal lányok, asszonyok bujdostak, vagy magukat öregasszonynak öltöztetve, arcukat bekormozva próbálták magukat álcázni az orosz katonák gerjedelme miatt. Szükség is volt rá, hiszen településünk a Budapest ostromában leharcolt egységek egyik pihenőállomása lesz,

még 1945. január végén is 1500 orosz katona állomásozik itt. A lakosság egy része kitelepítésre került.

Arról a harmonikus viszonyról pedig, amiről a Népújság beszél csak annyit, amit a már korábban említett Halotti Anyakönyv tartalmaz:

„1944. november 16. Perge István János 34 éves. Megszálló orosz golyó által.

*1944. november 27. Vigh Erzsébet 30 éves
Megszálló orosz golyó által vesztí életét. Komlósi Kálmán neje.*

*1944. november 30. Oszlanczi József 74 éves
Megszálló orosz golyó végez vele. Bessenyei Erzsébet férje.*

1944. december 5. Domán István András 8 éves. Kézigránát robbanás által.

1944 december 14. Vig Sándor 27 éves. Lelövik az oroszok Tenken.”

A falu és környéke az orosz erőknek 14 katonájába került, amelynek egyike volt a korábban sokat emlegetett Kuznyecov parancsnok is, aki a szóbeszéddel ellentétben nem a faluban sebesült meg, de ide szállították, és itt is huny el. A 13 katonával egyetemben a templomkertben lett eltemetve. A parancsnok külön koporsóban, a többieket tömegsírban. A maradványokat '45 tavaszán kihantolták és a közös kömlői katonai temetőbe szállították át, mint ahogyan a többi elesett orosz katonát is szerte a környéken.

A termelő munka igen nehezen indult újra a harcok után az igavonó állatok hiánya erősen éreztette a hatását. A visszaemlékezések tanulsága szerint község ebben az időben nagyon elszegényedett, amin igazából nem is igen lehet csodálkozni. Voltak akik reménykedtek egy új világ kialakulásában, hiszen ezekben az időkben a mintegy 4500 lakosból 2800-nak egy barázda földje sem volt. Kilencszázhusz volt a cselédember, és ezeröttszázhatvanegy volt a napszámosok és summások száma. A remények megvalósulni látszottak, hiszen 1945 tavaszán országos fölosztás kezdődik, ami Erdőteleken is végbemegy. (Ez vidékünkön 1945.április 11-én Mezőtárkányban kezdődik, és még a hónap folyamán mindenütt lebonyolításra kerül.) A nagybirtokokat fölosztják, a korábbi nincstelenek némi földre tesznek szert, valószínűleg csak azért, hogy legyen majdan mit beszolgáltatni annakidején a leendő T. Sz. – ekbe.

Mert az orosz csapatok felügyelete alatt új világ kezdődik. Új világ, amit viszonylagos közelsége miatt még nem igen lehet tárgyilagosan szemlélni. Új világ, ami néhány évtized alatt ezeréves kereteket bontott le mikro, és makro közösségi szinten. Új világ, aminek terhét még ma is hordozzuk. Új világ, ami a múlt végső eltörlését tűzte zászlóra, de helyette csak felületességet és képmutatást volt képes adni. Új világ, ami talán a kezdeti jó szándékok ellenére csalásra és hazugságra épült. Új világ, ami – napjainkra - a közösség helyére az egyént tette, és ezzel porba taszította még magát az Istent is. Új világ, ami fölfalta és megölte a legendákat, meséket. Új világ, ami a modernség nevében száműzte a boszorkányokat, lidérceket, szélnek eresztette a garabonciásokat. Új világ, ami megpróbálta átformálni a hasznosat és szépet.

Olyat is hallottam beszélni miszerint '45 után már az átok sem fog úgy mint régen....

Vannak akik azt mondják, hogy 1945-ben, mások azt, hogy 1989-ben lezárult a történelem. Ez persze badarság, bár annyi igazság lehet benne, hogy azóta még igen közelről zúgnak azok a bizonyos történelmi harangok. Olyannyira közel, hogy szinte meghasad tőle az ember feje. Nehéz szétválasztani a hangzavarban az igaz és a hamis hangokat. Nem is beszélve az ezekhez köthető mai napig ható egyéni érdekekről, és nézőpontokról.

Én magam mindig jobban szeretem a távoli harangok szavát, amelyek Idő Úr rostáján már néhányszor át lettek szitálva, ezért ezt a közelmúltbeli -1945 utáni – harangzúgást tisztelettel más krónikásra hagyom.

Bojt a téma végére...

Hát, ennyi volna barátom. Mindössze ennyi az, ami emlékül fennmaradt a mögöttünk hagyott évszázadokból. Sok, vagy kevés, viszonylagos. A Thomas Mann féle „múlnak kútja” igen mély, és fenemód sötét. Ezért leginkább csak tapogatózásra ad lehetőséget. És ez a szigorú megállapítás minél mélyebbre tekintünk belé, annál nagyobb igazsággal bír. De talán mégis ez a szép benne. A legendák és a mesék mindig az ember „szépbe szőtt hitén” alapulnak. A hit pedig csodákra képes. Erőt adhat a mindennapok megpróbáltatásainak az elviseléséhez. A korábban felsoroltak között található - e olyan lelkesítő dolog, vagy tény, ami a jelenbe és jövőbe vetett hitedet alapozni vagy erősíteni képes? Rajtad múlik hogy találsz, vagy sem. Mindenesetre az elgondoltató hogy a felsoroltak között is mennyi olyan helyzet volt, amikor azt hihették az akkoriak hogy nincsen tovább. Ma sokan hajlamosak ugyanezt gondolni. Tagadhatatlan hogy van is miért aggódni úgy gazdasági, mint demográfiai okok miatt. De mégis összehasonlíthatatlanul jobb materiális helyzetben vagyunk, mint például a mongol vagy a török hódítások idején. Ha van probléma, az elsősorban szellemi, spirituális területen jelentkezik. Minden egyéb nehézség és gond csupán tünete a lelki, szellemi töltés hiányának. Atomizált társadalmi helyzetbe kerültünk az elmúlt fél évszázad folyamán. A közösségek melyek a korábban vázolt évszázadok viharai közepette tartani tudták az egyént, mára már falusi viszonyok között is fölszámolásra kerültek. Az egyén pedig gyenge, esendő, éppen ezért igen könnyen manipulálható. Az egyén, ha nem tartozik közösségbe, identitással sem rendelkezhet. Az identitás a közösségi tudaton alapszik, az pedig egy közösségi, kollektív emlékezeten. Ha azonban azt tönkretenni sikerült, akkor újraépíteni sem lehetetlen talán. Ennek alapja azonban az azonos származás tudata és a közös múlt, amit az ősök együtt jártak végig. A közösségi tudat és emlékezet ápolásának helyszíneinek, és alkalmainak megritkulása után azonban, kizárólag csak a tudatos múltfelmutatás és annak súlyozása biztathat némi sikerrel. Lehet hogy idealista vagyok, de ezt a munkát ennek szántam. Köszönet azoknak, akik fontosnak tartották hogy megjelenhessen.

Tisztában vagyok azzal, hogy azon történeti munkák között amelyek helytörténettel foglalkoznak, ez a dolgozat kirí a sorból. Nem is volt szándékomban ugyanazt az utat járni mint a szakemberek. Nem tudományos munkát kívántam készíteni, hanem sokkal inkább közvetlen hangvétellű krónikát, amely talán alkalmas arra, hogy személyessé tegye számodra az őseid által bejárt utat barátom. Az hogy ez mennyire sikerült döntse el ki-ki maga.

Én reménykedem.

De már mondtam, javíthatatlan idealista vagyok...

Öreg, málló vakolatú tornyok, határ mélyén álló rég elfeledett szű ette vén haranglábak patina lepte, repedt harangjai bennünk zúgnak. Mélyről, kutak alján remegő víz alól. Harangok, melyek évszázadokig földbe ásva rejtőzködve őrzik mit lehet, harangok melyek ágyúvá válnak Idő Úr szemében, harangok melyek máig siratják háborúba ment testvéreiket, harangok miket nagyidő ellen szoktak kongatni, harangok melyek kilenc hónap alatt születnek mint egy gyermek. A harangjaink mi magunk vagyunk. Évszázadok, ezredek óta folyamatosan. Mi voltunk az apák, a nagyapák. Mi leszünk az unokák is. Voltunk, vagyunk és leszünk. Mert mi vagyunk az ország, és mi vagyunk a falu. Mi vagyunk a vidék futó homokja, a pázsit selyme, a búza acélja, a szőlő tüzes lobogása. Mi vagyunk itt még a szél fúvása is. De csak addig, amíg ha napsugárból, holdsugárból, fekete éjszakából, ha föld alól, ha víz alól, ha repedten, csonkán is, de szólnak bennünk a harangok.

Ügyelj a szavukra barátom.

Az igazság sohasem hazudik.

Dönenbáj

*„vannak vidékek gyönyörű
tájak ahol a keserű
számban édessé ízesül
vannak vidékek legbelül
szavak sarjadnak rétjein
gyopárként sziklás bércein
szavak kapaszkodnak szavak
véremmel rokon a patak
szívemben csörgedez csobog
télien hogy védjem befagyok
páncélom alatt cincogat
jeget-pengető hangokat
tavaszok nyarak őszeim
maradékaim és őseim
vannak vidékek viselem
akár a bőrt a testemen
meggyötörten is gyönyörű
tájak ahol a keserű
számban édessé ízesül
vannak vidékek legbelül”*

